

بهارستان علوم
لاقطب

بازرسی شد
۲۷ - ۲۶

بازرسی شد
۲۷ - ۲۶

حکومت دینداران
کتابخانه مجلس شورای اسلامی
دائرة فقه و کتب
مطبوعه



۱۳۴۰

۲۷
۲۶

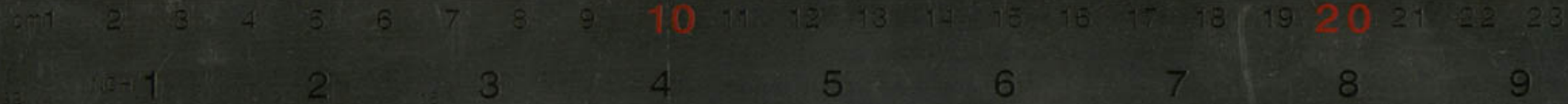
بازدید شد
۱۳۸۱

کتابخانه مجلس شورای ملی
نام کتاب: بهارستان علوم ملاقطب
مؤلف: ملاقطب طالقانی (محقق)

موضوع: فقه
شماره: ۲۳۳۷۷
۲۱۸۷

شماره دفتر: ۲۳۱۸۱
۲۱۸۷

عقبت فهرست شده
۲۱۸۷



بهارستان علوم
ملاقطب

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
ملاقطب
مجموعه کتب خطی
ملاقطب
مجموعه کتب خطی
ملاقطب

بازرسی شد
۲۷ - ۱۳۶۲

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
ملاقطب
مجموعه کتب خطی
ملاقطب
مجموعه کتب خطی
ملاقطب



۱۳۴۰ - ۲۱۱

۱۳۴۰

بازدید شد
۱۳۸۱

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
نام کتاب: بهارستان علوم ملاقطب
مؤلف: ملاقطب طالقانی (محمدآقایی)
موضوع: تاریخ
شماره: ۲۳۳۲۷

۲۱۸۷

۲۳۳۱۸۱

شماره دفتر
۲۳۳۲۷

خطی - فهرست شده
۲۱۸۷

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

کتابخانه
مجلس شیخ رازی
تاسیس ۱۳۰۶



بسم الله الرحمن الرحيم و تعقی
صمدی که از خلق ماسواه بقدرت کلامه و اختار صرف الاوقات
فی اثبات وحدته نحو من الامام و احرم بالطاقت و العباد
سئل المرام بقوله عز وجل **ما خلقنا الجن والإنس
الا لعبادون** و انزل التور بهم بحکمت الشانه و انزل انهم
بتفاوته لیسیدیم بالحق و یخرجهم من الظلام و کلفهم بالتعلم
التعلیم حی فاروا بمعرفة تعالی فی یوم القیام و بعض کلامه عز
**لیتفقوا فی الدین و لیسئلوا قومه اذا رجعوا
الیهم لعلهم یحذرون** و الصلوة و استم علی خیر من سل
ورفع له المقام و والد و اولاده الذین هم رؤساء الال المسلم

۲
یا سیمین عمه الذی و صلیه باذعان الممکت العلام **بسم الله**
بالمجد و العز و الاحرام و اشار بطاقت و النقی و امره و امره و اولاده
کافه الامام **بسم الله** **یا ایها الذین امنوا اتقواکم
اموالکم و لا اولادکم عن ذکر الله و من یفعل ذلک
فاولناک هم الخاسرون** و الله صل بحکمتک و سلم بک
علیه و علیهم استم **مولفه** ای شای تو بر همه واجب
انت مطلوب کلن طالب **لیس الخلق غیرک معبود**
کلام فان انت موجود **رازق الخلق خالق الاشیا**
کاشف الحق منزل الاسماء **عافر الذنب قابل التوبه**
زینت ذاکم عن التوبه **احد فرد واجب تعظیم**
کرد کارگزار بخش کریم **صمدی یاز بنده نواز**
بی شریک معانی انبار **صانع کار ساز پست بلند**
عاری از همه و صف زنده **قاصد از صرح تو ذوی الافکار**
خیره از درک صنع تو البصا **در شای تو غسل دور اندیش**
سوره بر کنه کار خورشید **لم یزل لیرال پیچوست**

از کمان قیاس بیرونی **؛** فایض بحد و اهب النعمی **؛**
بی شک و شبهه اقدم القدی **؛** از لبت را بدایتی نبود **؛**
ابدت را نهایتی نبود **؛** از وضع و شریف میر و وزیر **؛**
تالیع امر تو صغیر و کبیر **؛** هر که لطف تو شود نادی **؛**
یابد اندر دود و دود را دی **؛** خراج از قید ما سواک شود **؛**
از جمیع ذنوب پاک شود **؛** و آنکه سپیدی از اطاعت تو **؛**
رو بگرداند از غیابت تو **؛** دور از راحت جهان باشد **؛**
و اصل نار بی امان باشد **؛** ماهی بنده ضعیف تویم **؛**
عاجز و بیگس و نحیف تویم **؛** منتب عاصی سید تویم **؛**
آتش افتاده ایم و میسوزیم **؛** کرچه افزون شد کنه کاریم **؛**
چشم بر لطف بیدت داریم **؛** در گذر از گناه جید ما **؛**
سنگ از لطف خویشین بد ما **؛** که همه عاجز و پریشانیم **؛**
مجرم و شرمسار و حیرانیم **؛** لایق ما اگر چه نیرانت **؛**
لطف عام تو پیش از انت **؛** آنچه ما می کنیم میدان **؛**
تو خودت میکنی آنچه میدان **؛** **زیب** افزای و فارغ خاطر

نشین عطار در نشان **؛** و زینت بش صفا کج قلوب محرزان **؛**
بیان **؛** انشا الله محمود و دود و انشا الله محمود فایض نبود **؛**
که سعادت و بیاض لیل **؛** نهار را چون رشته سیاه و سفید **؛**
بر هم تنیده و بمصداق **؛** تولج اللیل فی التهار و تولج التهار
فی اللیل در یلکه بید سرتب و بنقاط کواکب ثوابت و ستار **؛**
صفحات و زکار انشا و بر قوم ساخته **؛** شام دیگر را بجهت **؛**
اسایش عباد بمصداق **؛** و جعلنا اللیل لباسا صبح نور
بسبب حصول معاش دنیا و معاد **؛** مطالب تو نص **؛** و جعلنا النهار
معاشا **؛** بر کافه انام مخلوق **؛** کج ظاهره و دلایل باهره **؛** انافا **؛**
بالوان کونا کون **؛** اطوار بوسمون **؛** در نظر ناظران **؛** منظر میکند **؛**
تا بر اثبات صانعیت او **؛** حجتی ساطع و بر ثانی قاطع **؛** کشته لوازم **؛**
عبودیت او را **؛** بقدر مقدر **؛** و بجای آورند پس هر حالی از **؛**
احوال بر کافه رعایا و عاده **؛** برایا لازم است **؛** که شکر نعم حقیقی **؛**
بنوع گهای معروض **؛** مقربان درگاه الهی **؛** گردانیده **؛** برات **؛**
نجات داری **؛** از دیوان **؛** الت بنیان **؛** باز یافت **؛** کجای **؛**

جَنَاتٍ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **خرامند لؤلؤه**
 ای بنده زحق مباد غافل کردی **خامس** خدا بخلق مایل کردی
 دل پاک کن کن که ورت نفسانی **تازود بکام خویش واصل کردی**
 فَبِحَاجَتِكَ مَا عَظُمُ شَانُهُ وَعَظُمُ سُلْطَانُهُ وَاجَلُّ بُرْهَانُهُ
 وَلَا إِلَهَ غَيْرُهُ وَلَهُ الْحَمْدُ عَلَى مَا ابْتِغَيْنَاهُ لِيُقَانَهُ
 وَحَدَائِبُهُ وَلَهُ الشُّكْرُ عَلَى مَا دَلَّنَا بِرِغَائِبِهِ الْإِيمَانَ وَ
 سُلْطَانِيَّتَهُ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَا لَهُ مُؤْمِنُونَ وَعَنْ
 غَيْرِهِ مُعْرِضُونَ وَالْيَسْرُ وَالْجَعُونَ **وحلاوت مذاق**
 محمد ثمان صادق البسیان تجلیه در و دسته عاقبت محمود
 که مقصد و منشایجاد روزگار و ما من بندگان که کار با
 قادر غفار و نیر و جبار لوای رسالت در بارگاه ماسوی است
 که آئینه **منشورانی لکم رسول امین از و در حجاب**
 بیان **و طعاری و لکن رسول الله و خاتم النبیین**
 از مرآت کمالش نمایان **و صدای لاینبی بعدی بگو**
 بهوش موشمندان **وصیت او فوا بعهده در مرقم**

بسمع جز و کل رسانیده **محرم خلوت سرای دکن فتدانی**
 سستی تمکای قاب قوسین او آذنی **منظر آثار من یطع**
 الرسول فقد اطاع الله **مطلع انوار قل ان کتم تخبون**
 الله فاتبعونی یحبکم الله **والله ماجد زهرا بتول صاحب**
 آیه وافی بدایه و ما محمد الا رسول **لؤلؤه** باعث ایجاد عالم
 بهترین انبیا **زبده اولاد آدم شابع روز جزا** **مادی خلق**
 جهان انکه خطابش آمده **از حریم خاص چون مصطفی محتمی**
 مقصد کون مکان یعنی شفیع المذنبین **احمد مرسل جنیب الله**
 خیر المرسلین **صلی الله علیه و آله و اولاده الی یوم الدین**
و بصارت ابصار اولی البصار بصیرت یقین خلافت حق و
 عقیدت تحقق جانشینی مطلق شهباز بلند پرواز اوج علویت و
 سبقت طراز اوز تکاب اولویت سروریت که بمصدق است
 انا و علی من قریب واحد **تصب سبق تو ای زر زوارل**
 با ستوده احد لم یزل قبل از ظهور کون مکان از میدان امکان
 ربوده **جامع الکمال نسرتان** **سبزی و اول علی علی الانسا**

جَنَاتٍ عَذْبٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ **خراسند مؤلفه**
ای بنده زحق مباد غافل گردی **عاشق خدا بخلق مایل گردی**
دل پاک کن که دوت نفسانی **تازود بکام خویش واصل گردی**
فَسُبْحَانَ مَا اعظم شأنه واعز سلطانه واجل برهانه
وَلَا اَلْغَيْبِ وَلِلّٰهِ الْحُكْمُ عَلَى مَا نَبغنا هداية الايقان
وَحَدِيثُهُ وَلِلّٰهِ الشُّكْرُ عَلَى مَا دَلَّنَا بِرِغَايَةِ الْاِيْمَانِ وَ
سُلْطَانِيَّتُهُ اِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **واتاله مؤمنون** **عن**
غيره **معرضون** واليه **راجعون** **وحلاوت مذاق**
محمدان صادق السببان تجلیه در ورسید عاقبت محمود
که مقصد و منشا ایجاد روزگار و ما من بندگان که کارها
قادر غفار و ایزد جبار لوای رسالت در بارگاه ماسوی است
که **شکرانیده** **نشر اقی لکم رسول امین** از در جبار
ایان **و طغرای** **ولکن رسول الله وخاتم النبیین**
از مرآت کمالش نمایان **و صدای لانی بعدی بلوغ**
پوشش موشمندان **وصیت او فوا بعهده و در مومنان**

بسمع جزوه کل سائیده **محرم خلوت سرای دین فتنای**
مستی تمکای قاب قوسین او آذنی **منظر آثار من یطع**
الرسول فقد اطاع الله **مطلع انوار قلان کتم تحبون**
الله فاتبعونی یحبکم الله **والد ماجد زهرا قبول حساب**
آیه وافی هدایه و ما محمد الا رسول **مؤلفه** باعث ایجاد عالم
بهترین نبیا **زیده اولاد آدم شافع روز جزا** **بادی خلق**
جهان انکه خطابش آمده **از حریم خاص چون مصطفی محتمی**
مقصد کون مکان یعنی شفیع المذنبین **احمد مرسل حبیب الله**
خیر المرسلین **صلی الله علیه و آله و اولاده الی یوم الدین**
و بصارت ابصار اولی البصائر بصیرت یقین خلافت تجلی
عقیدت تحقق جانشینی مطلق شهباز بلند پرواز اوج علویت
سبقت طراز او ز ملک اولویت سروریت که بمصدق است
انا و علی بن ابی طالب **و صلب سبق توامی از روز اول**
باستوده احمد لم یزل قبل از ظهور کون مکان از میدان امکان
رَبُّوهُ **جامع الکمال نسرقان** **سبب نزول اهل ارض علی الانسان**

۷ عالم علوم لدنی خطیب بر سلوئی **موصوف بوصف لا فتی**
مخاطب بکتاب انت میمن بکثر لثهر فن من موسی
تفیر مضمون یا ایها الرسول بلغ **امیر المؤمنین امام المتقین**
و یعدب الذین غالب کتل غالب مطوب کتل طالب منظر العجیب
منظر العرایب علی بن ابی طالب مؤلفه **انکه در معراج انکشته پیر**
گرفت **مصطفایش همچو جان خویش تن در بر گرفت** **نشین**
مصطفی چون بود از روز ازل **شد ولی الله و از خیر اشرف**
یافت از حق از شرافت قدره الله و خطاب **بشاهان**
حیدر صفدر علی عالیجناب **و اولاد نامدار کاکار او که شرفا**
عرفانین طیب علیه عالی سنیه **و عرفا آیه کریمه ان الذین**
امنوا و عملوا الصالحات اولئک هم خیر البریه **و در صفا**
کرامت و در می مضیی سمارا استند نظم اولاد رسول
باشموشانند **سبحان الله چه قوم عالی شانند** **بر عرشین**
نوشته کایشان بر فرش **سلطان میر رحمت بر مانند**
صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین اما بعد

دختر

محمدرضا

۸ ضمیرا ز باب الباب **وسا ککان طسرتی سنت و کتاب**
و اوستادان مهور موقر **وش کردان پاکیزه کوهر خسته محفی**
نماناد که معرفت خالق بے صفت و و اوست بے منت تعالی شان
بر هر فردی از افراد واجب سیمار عطا که در تحصیل معرفت
کرد کار کوشیده خود را بصفات مرغوبه متماس از ند چه
فرقی فیما بین انسان و سایر مخلوقات نیست الا با داک
معقول و حصول عرفان صفات یزدان جل اسمه پس
او عقلًا واجب و در کافی از سنند المؤمنین ثم المتقین
محمد بن یعقوب بن اسحق کلین رحمه الله بسند معتبر از حضرت
رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم مرویت که طلب
العلمه فریضه علی کل مسلم و مسلمة الا وان الله
بغاة العلم و نیز از همان حضرت ۱۲ منقولست که اطلبوا
العلمه من المهدی الی المهدی و در همان کتاب حضرت امیر
المؤمنین علی بن ابی طالب منقولست که ایها الناس
اعلموا ان کمال الذین طلب العلم و العمل به الاوان

تاجه علی بن ابی طالب
 و ابی طالب کسب کننده را
 کسب کننده

٩ طلب العلم اوجب عليكم من طلب المال
مقووم مضمون لك قد سمعنا عاد لبيكم وضمنه
سيف لكم والعلم خزون عند اهله وقد امرتم
بطلبه من اهله فاطلبوه ونيز در همان كتاب است
ابا عبد الله مرويت كه تفقهوا في الدين فانه من لده
يتفقه منكم في الدين فهو اعز من ان الله تعالى يقول
في كتابه ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم اذا
رجعوا اليهم لعلمهم يخذرون ونيز از همان كتاب
منقولست كه عليكم بالنفقة في دين الله ولا تكلوا
اعرابا فانه من لديتفقه في دين الله لم ينظر الله
اليه يوم القيمة ولديتفقه لعملا ومجيز آيات احاديث
والذير وجوب طلب علم بسيار وفضيلت بيتمان زد كرموه
كه كنج ايشان نهادين رساله متعذر و معمول آن بدون
تعليم و تعليم امر يت محال بركساني كه خالق از ساير
مخلفق ممتاز ساخته حله كه امت بر قامت ايشان و در حيا

اعلينا

١٠ بنا عليه لا بد است از قواعد و قوانين چندي كه بايد رك آن ادرگ تا
فوق آن تواند شد و قواعد علوي كه متعلمين را ضرور و از تعلم آن
چاره نيست در كتب همان فن مختصر و مبسوط بسيار است كه
متعلمين بستيديلر ايجته عدم قوت فايده چندانى مترتب نميشود
لهذا در زمان مرست او انى كه سند پادشاهى و نجيارى
وسير رحمت و تاجدارى در ممالك شيوه وجود شريف
وجود علم حضرت كيوان فوت مخرج صولت قمر طلعت مهر سپهر
پادشاهى مجموع لطف نامتساى الهى نواب كاساب
سپهر ركاب شهباز گردون افتد ار مالك قاب
پادشاهان والاتباء روزگار ملاذ و معاد شريان عظيم
عرضه كير و دار ارزنده كوه صدف درياى اصالت
اختر سماى جلالت قدوه دو دمان مصطفوى زنده
خاندان مرتضى ماسحى نه اهب مخالف محيى مراسم
مؤلف ستمنى خاسر آل عبا مروج ملت عزراى ريسان
سنياب خلاصه اعظم السلاطين نقاوه اماجد الملوك

ابست

الخواصين يظن الله في الارضين قد هان الماء والطين **فظم**
 شه نيك اطوار بیدار بخت برازنده تاج و طومار و تخت
 به مطلعین عظم نیرین شه شرفین شاه سلطان حسین
 خلد الله تعالی مکه و سلطانه و افاض علی العالمین بزه و عدله و
 احسانه آراسته وار میمنت شریعت پروری بندگان
 و نشان سمو المکان عالی حضرت سیادت منقبت نرکی طوی
 مقدس طینت ملک خصلت فلک رفت سیادت و صدات
 و فضیلت شریعت پناه نجابت و شرافت اصالت و
 هدایت و تحاقق معارف آگاه جامع المعقول المشقول حاکم
 الفروع و الاصول مبتین کحلان الاحرام مرقی الافاضل الابرار
 الکرام توابع مستطاب معنی القاب سبادی اداب عین
 انسان بکده انسان عین عمده اولاد خیر المرسلین زنده
 اخلاص حضرت امیر المؤمنین سمی خامس الله طاهرین
 باقر علوم دین مبین صدر الاسلام و المسلمین و الابرار
 عالیجاهی میرزا میرزا محمد باقر حسینی الحسینی صاحب

۱۲
 فی الدارین قدرة و رفیع فی العالمین وجهه مراتب اهل فضل
 کمال یوماً فیوما و ترتقی و تزیید و زکمت جمل و نادانی از مراتب
 قدوب عالمیان بصیقل سبیش پیر آسته بود نجاط فاقه
 مذنب قاصد کنسام بیابان کسر کردانی کوچه کرد بادیه
 پریشانی العبد الجانی محمد تقی المده عو بملا قطب الطالقانی
 عفر الله له و لوالدیه و احسن الیهما و الیه خطور نمود که با وجود
 تشمت بان مکه احوال ساله تالیف نماید که مشتمل باشد
 بر قواعد بعضی علوم ضروری تا متعلمین مستدیر اسب تبصر
 دارین و این مذنب خرب را باعث نجات و تذکر نشاتین
 کشته ثواب آن بروز کار فرخنده آثار ثواب کامیاب عاید
 کرد اگر چه در صد و امور حسینی در آمدن خالی از اشکالی نه
 و حقیر نیز خود را قابل آن نمیداند چه که مثلی است مشهور از
 آنجا که عقاب پر بریزد از پشت لاغری چه خیزد نهایت
 از احتمال احوال غریمت این خیال استقبال نموده غرض
 جسناب بصاعه موحاه در بازار جوهریان بر رسم من توجه

بقوم هؤمهتم اور آورده از ستخان و دود و محبوبان
 بچود استمداد نموده قدم خربت در میدان این اثر عظیم نهی
نظم قدم نهاده دین کار و نصرت خود را زحی واحد
 موجود سایل و دعیت : توقع از نکته سخنان بازار
 معانی : و صرافان دارالعیار سخن دانی : و عربی و فارسی
 فغان کامل : وقاعده و قانون و انان قابل : انکه چون
 دیده بصارت بمطالعه این اوراق مملو از خطا و نسیان
 که جلی انسان است کشاید بنظر عاطفت دران نگرست
 بمصداق ان الانسان یساقه الكه و النسیان
 هرگونه خلل و نقصانی که منظور کرد و بقلم خود تصحیح آن
 کوشیده این حجور را بنگات نامحسوس محبوب فرمایند
نظم من بقدر وسع جویم تدعی : لیس للانسان الا ما
 : من معترفم کما من جمله خطاست : معذورم از
 انکه بر شمس سوز و است : ای خواجه اگر توان باجلا
 بکوش : در عیب نظر کن که بی عیب تراست :

از الطاف عظیم حضرت کریم عمت نواله مستعدیت که تدبیر مطابق
 تقدیر و استکمال تحیر گشته در اجل تالی بعون غیث او بانجام رسد
 رَبِّ اشْخِ لِي صَدْرِي : وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي : وَأَخْلَعْ عُقْدَتِي
 مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي : و مرتب ساخت بر مقدمه و سبب
 و خاتمه و **بهارستان علوم** موسوم گردانید و الله الموفق و
 المعین **مقدمه** در صفت عالم و حق عالم و شروط معلم و متعلم و
 و قواعد قرارت کلام الله **باب اول** در قواعد علم صرف **باب**
دویم در قواعد علم نحو **باب سیم** در قواعد علم منطق **خاتمه**
 در اشیا متفرقه **مقدمه** مرتبه است بر چهار فصل **فصل**
اول در صفت عالم و اوصاف بسیار است با جمله آنکه درگاه
 از حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام مرویست که
 لِلْعَالِمِ ثَلَاثُ عَلَامَاتٍ الْعِلْمُ وَالْعِلْمُ وَالصَّمْتُ یعنی از برای
 عالم سه علامت است **اول** علم و مراد از او علم با حکام دین
 و واجبات و سنن شریف حضرت خیر المرسلین الله طاهرین صلوات
 الله علیهم اجمعین تفسیر آیات کلام الله مبین است چنانکه گفته اند

۱۵ **نظر** علم دین قهراست و تفسیر و حدیث **:** هر که جوید غیر ازین کوفت
خبیث **دو** حکم یعنی بر دبار و خلیق و خاضع و خاشع بودن و عجب
و کبرند داشتن و باضعفا و زیر دستمان بمراعات سلوک کرد
و رعایت اهل علم نمودن چه در حدیث و اردکشته که روزی حضرت
امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام در زمان خلافت خود
در کوچه از کوچهای کوفه میگذشت زنی را دید سبوی آب بر
دوشش و مینالید و میگفت یا احکم الحاکمین حکم کن میان من
و علی بن ابی طالب چون آنحضرت استماع سخن آن زن نمود
نزدیک او آمد و پرسید که ترا از علی بن ابی طالب
چه شکایت است آن زن حضرت امیر را نمیشناخت گفت ای جوان
مرا شوهر دیت و علی بن ابی طالب او را بجایی فرستاده و من
باینجا افتاده ام که باید هر روز این سبوی آب بر دوش
گرفته بخانه رسانم حضرت امیر علیه السلام سبوی آب را از آن
زن گرفته بر کتف مبارک خود نهاد و بخانه آن زن رسانید
با او گفت مقرر فرما که تا آمدن شوهرت از سفر هر روز بیایم

از کوفه

۱۶ و مهمات ترا فیصل و هم از اتفاقات جمعی شیعیان میگذشتند
انحال نموده با آن زن تویج و سززش آثار نهادند که ای کور
دل کور باطن مگر علی بن ابی طالب علیه السلام را نمیشناسی که با
وی این قسم بی ادبی و کتانی مینمایی چون آن زن دست
که آن جوان علی بن ابی طالب علیه السلام است در قدم او نهاد
شروع در معذرت نمود آنحضرت فرمود که ای زن تو چه عذر
می طلبی بر ماست استعدار نه بر شما و همچنین از بعضی حضرات
امثال این حرکات صادر گشته پس میباید عالم نیز صاحب
این خصال باشد زیرا که علما ورثه انبیانند و میراث نمینند
از ایشان مگر علم را **صحت** است یعنی خاموشی پس این
عالم در مجالس و محافل بتانی و تامل مکالمه نماید و هر زه
کوی نباشد و حرف بی فایده نکوید بواسطه آنکه هرزه کوی
و حرف بی فایده گفتن کامی باعث مفاسد عظیمه میشود چنانکه
افضل المتأخرین شیخ بها الدین علیه الرحمه فرموده **نظر**
صحت عادت کن که از یک کتنگ **:** میشود زنا تو تحت کتنگ

۱۷ و تا مسؤل نشود جواب نگویند مگر بضرورت شما در جایی
بد معنی بظهور رسد و عالمی بجز اینجا باشد بروی لازم است
که علم خود را جاری سازد و در کافی مذکور است که اذ اظهر
البدیع فی امتی فلیظهر العالم علمه من له ففعل فعلیه
لعمرة الله فضل ویمی در حق عالم و حقوق او نیز بسیار
از جمله رعایت او و حمایت او و صداقت و اخلاص و اختصاص
با او و عمل بقول او و تصدیق او در امور دین و امر معروف
و نهی از منکر است و از حقوق عالم آنکه چون داخل شود
بجایی که جمعی باشند و عالمی نیز در آنجا باشد سلام کنی اولاً
بر همگی و بعد از آن مخصوص فرمایی عالم را بتسلیمات و تحیات و
تواضعات و در خدمت او بادی نشینی و بسیار با او حرف شنیدن
و پشت باو کنی و در عقب او نشینی و بچشم غمازی کنی بد
اشاره نمایی و فلان چمن و فلان چمن گفت بجهت تحمیر
تکسیر او کنوی و غیر بر او تفضیل جایز نداری و آنچه لازم
اعزاز و اکرام و احترام باشد با او بعمل آوری و رضا جوئی

۱۸ اورا لازم دانی و در امور دین محتاج علیه خود را از روی مکتب
فاسئلوا اهل الذکر ان کتبت لاعتقادکم مسؤل داری
در رعایت او را بجمع مردمان احق الیق شماری و او را بطول
صحبت او آرزوه خاطر نسازی و در حدیث وارد است که
عالم مثل خداست منتظر باش تا چیزی از او ساقط شود و عالم
ستون دین است و هر وقتی که یکی از علمای اوقات میرسد
خرابی در دین بهم میرسد بخوبی که هیچ شئی نمیتواند او را
و مسدود سازد و از این واقعه شیطان علیه التعمیر و التعمیر
خوشنود و فرحناک و بابت خود مشغول عشرت و شادی
و فضیلت عالم بر عابد مثل فضیلت ماه شب چهارده است
بر سایر ستارگان و عالم در هر حالتی که بوده باشد عبادت
و کسی را که خدا و رسول ائمه هدی صلوات الله علیهم جمعین
جمع خلایق ترجیح داده باشند چگونه می تواند شد که کسی غیر
بر او تفضیل جایز دارد نهایت جمعی مستند در ظاهر مشین
آزار و در باطن کر که هر دم خوار و اکثر اوقات حرکات

چندی از ایشان صادر میشود که العیاذ بالله اما ما دام که کلام
 آداب ایشان شرعا ثابت نشده باشد محض کمال قول
 مفید آن عمل نباید نمود که إِنَّ بَعْضَ الطَّقَاتِمِ وَارِدَاتِ
فصل سیم در شروط معلم و متعلم و آنها نیز بسیار است
 اما خوفًا للمطالعه بده شرط است که متعلم و شیخ از معلم
امتناع شرط معلم اول آنکه چون پدر و مهربان باشد چه نسبت
 او به معلم نسبت پدران حقیقی است از قبیل پدران ائمه اطهار
 علیهم السلام و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم
 و نموده آنانا لکد مثل الوالد لو لکن **دومی** آنکه آنچه لازم است
 اهتمام باشد در تعلیم و تادیب و تربیت بعمل آورد و غیب
 نماید او را بتلاوت کلام الله و احادیث حضرات ائمه مصیوبین
 و حجت ایشان و رسوخ اعتقاد و در دین و افعال حسنه و
 اعمال مستحبه و جمیع عبادات جنائی و ارکانی **سیم** آنکه
 منظور او خالصا لوجه الله باشد نه درم و دنیا چندی که از
 دومان نسیم طبع و دنیا پرست غایب کرد و زیرا که در تعلیم ثواب

داور از مناسبتی طایفه ممنوع
 سازد

بسیار و فضیلت بسیار از ائمه اخیر نقل شده و ثواب تعلیم را
 ده جزو دانسته اند نه جزو از معلم و یک جزو از متعلم است
 پس کدام بی نوری باشد که درم و دیناری چند را بر آن
 ترجیح دهد **چهارم** آنکه تعلیم بقدر فهم متعلم نماید نه آنکه تکلیف
 لایطاق کند زیرا که در کلام مجید وارد است که لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ
نَفْسًا الْاِثْمَ وَنَفْسًا الْاِثْمَ و از جناب مصطفوی صلی الله علیه و آله
 و سلم منقولست که كَلِمَةُ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عَقْلِهِمْ **پنجم**
 آنکه با متعلم مبادا و مواساه سلوک نماید زیرا که در شتی
 بسیار موجب جرات و خیر کی متعلم میشود و در حکایت
 علی بنیام و علیه السلام و فرعون ملعون حق سبحانه تعالی خطاب
 فرمود که اذهبنا الی فرعون انه طغی فقولاً له قولا
لینا و نری ولینت متعلم را راغب و ساعی میکند اما نری
 بقدری باید که متعلم نفرت نداشته باشد نه بجدی که از
 اطاعت بیرون رود و درین کلام محتاج بدلیل آید نیست
امتناع آن خبشه معلم اول از آنکه نفس است از اخلاق

رویه و زرائع چه تا وقتی که مرآت سینه را از زنگ خصال
 و نسیه مصفا سازد قابل تجلی صور علمیه و لایق فیضان فروغ
 الهیه مگردد **و یکم** آنکه جمیع قسم خود را مصروف طلب علم نماید
 و در اول نباشد چنانکه در کلام مبین وارد است که ما
جعل الله لرجل من قلبین فحرفه مکرزک انی ما
 که در حق ایشان وارد گشته رجال لا یناهیم تجارة ولا
بیع عن ذکر الله **سیم** یکجبهه بودن او است با معلم خود
 صدیق او شرمون لذروی اخلاص متولی خدمات و سببه
 مؤنه و معونه او شدن و در قضا ما کمتاج او مساعی بودن
 متابعت او و جمیع امور شرعیه و واجبات و سنن مطابق
 مذهب اشقی عشریه نمودن **چهارم** در آشنای تعلیم مجادتی
 و دوست معلم نشستن بدو زانو در کمال ادب باید که
 اقل فاصله فیما بینهما بقدر طول کمانی باشد و هر چند ترعایت
 ادب و در تر نشیند ثوابش بیشتر است بلکه رعایت
 معلم زیاده بر والدین باید نمود زیرا که ایشان باعث حیات

فانی و معلم سبب بقا جاودانیت **پنجم** آنکه چون از تعلیم
 فارغ شود بر خیزد و تواضع کند و بجهت معلم و والدین طلب
 امرزش نماید و در حدیث وارد است که در آشنای تعلیم
 جمعی ملائکه نزول فرموده در مدارس حاضر میشوند و استغفار
 و استغفار مینمایند چون از تعلیم فارغ میشوند ملائکه عروج می
 فرمایند و در وقتی که مستعلم تواضع کند ملائکه خوشنود گشته
 میگویند خداوند اذوق فقا تش از زیاده که ولین زهی سعادتمندی
 که باندک مایه نقد آرزوی دو جهانی بگفت آورده سبب
 کتبه و فعل تواضع مستوجب حمت یزدانی گرد و و شکست
 که غلامان و غلامزادگان حضرت امیر المؤمنین **علیه السلام**
 صلوات الله علیهم اجمعین مراعات ارباب علم و فضل و معلمین
 نهایت اهتمام بجای می آوردند چه استیجاب باز و واج این
 کلمات خواهند داشت **فصل چهارم** در قواعد و آداب
 کلام **چون** مدار تکالیف شرعیه علیه احمديه علیه و اله
 الف التحیه بر کلام مجید و ذوقان حمید است و آیات و اتحاد

بسیار در ترتیل آن وارد است لهذا در مقدمه مذکور قواعد آن
 استعمال نمایند **باید دانست** که بر هر کسی واجب است که بعد
 مقدور سعی و اهتمام در قرائت قرآن نماید و ثواب بسیار
 در آنست و در حدیث وارد است که بعد و هر یک حرف که از قرآن
 تلاوت شود سه سینه محو و سه سینه ثبت میگردد و از آنجمله
 خلاف کرده اند که آیا ثواب تلاوت در نزد بسیار خواندن
 بیشتر است یا بتی و هر یک شقی را ترجیح داده اند اما طاهر
 آنکه تلاوت بسیار خواندن مثل آنست که شخصی هر روز چیزی
 قلیل در راه خدا خیرات کند و بتی مثل آنست که هر چند روز
 یا چند ماه یا چند سال چیزی بسیار بخواند و در راه خدا
 سازد و لطف این کلام ظاهر است و از حضرت امام زین
 العابدین علیه السلام منقولست که قرآن خزینه خداست و
 آیات آن تخمه ناست که در او است آیا دوست میداری
 که گشوده باشد بر تو خزینه و به بینی آنچه در او است و بهر
 از وی ندانسته باشی و مرویت که شخصی از در سینه

بسیار

شکایت بحضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم نمود آنحضرت
 فرمود قرآن بخوان زیرا که خدای تبارک و تعالی خود فرمود
 و شفاء لما فی الصدور و قرائت کننده باید ترتیل نماید چنانچه
 حق سبحانه تعالی فرموده **و ترتیل القرآن ترتیلاً** و طریقت
 و مغشوش خوانند و در کافی در کتاب فضل قرآن مذکور است
 که ماضی رب رجل القرآن بعضها ببعض الا وقد کفر
 بصوت حسن بخواند و مراد بصوت حسن آنست که مثل شجر
 آهنگ نباشد و از ترتیل یک از هم نباشد ولیکن بخوبی باشد
 که اینک سخن سخن سازد و در حدیث وارد است که قرآن
 بخون نازل گشته پس بخوانید او را بخون و باید که از حج
 از خارج کند و صفات و قواعد آن داند و چون مؤلفات
 بسیار در آن هست و حقیر را منظور سرشته است بجهت
 مستعین مبتدی بعضی از قواعد که دانستن آن ضرورت
 بدون اطناب اختصار نماید **بدانکه** حروف میجا که عبارت
 از الف با تا است بیست و هشت حرف است و زیاده نیز

کتاب بر اسم حضرت علی بن ابی طالب
 از علی بن ابی طالب
 و این کتاب از علم شیخ و جابر است که در کلمات
 معلوم شود و در کتب دیگر معلوم نیست
 که از حضرت وارد شده است

گفته اند و مخارج آنها بقول صحیح گفته است **۱** ابتدای حلق است
 آن مخرج همزه و نون است **۲** میان حلق است و آن مخرج عین
 خاست **۳** آخر حلق است و آن مخرج غین و خاست **۴**
 اول زبان است با آنچه برابر او است از حنک بالا و آن مخرج قاف
 است **۵** پنج زبان است با آنچه برابر او است از حنک بالا و آن
 مخرج کاف است بعد از مخرج قاف باندک فاصله **۶** میان زبان
 با آنچه برابر او است از کام بالا و آن مخرج جیم و شین میا
 غیر ممدوده است **۷** کناره سر زبان است که آنرا حافه گویند
 از جانب چپ یا راست با آنچه برابر او است از دندانهای
 که با آنها مشهور است و آن مخرج صا و مجیم است **۸** آنچه
 زبان است با آنچه برابر او است از پنج دندانهای بالا و آن
 مخرج لام است **۹** سر زبان است نزدیک مخرج لام و آن
 مخرج نون است **۱۰** نیز سر زبان است بعد از مخرج نون باندک
 فاصله با آنچه محاذی او است از پنج دندانهای بالا و آن مخرج را
 مملات است **۱۱** نیز سر زبان است بلنج دندانهای پیش

و آن مخرج طاء مؤلفه و دال مملات و نون منقوطة است **۱۲** نیز سر زبان
 است با سر و دندان پیش بالا و آن مخرج ذال مجیم و طاء
 مؤلفه و نون مثلثه است **۱۳** نیز سر زبان است با سر و دندان
 پیش زیرین و آن مخرج سین و صاد و مملاتین و زائجه است
۱۴ سر و دندان پیش بالا با میان لب زیرین و آن
 مخرج فاخت است **۱۵** میان دو لب است و آن مخرج با و هم
 و او غیر ممدوده است اما با از تری لب و هم از بیرون
 لب و او نیک لب بهم رسد **۱۶** هوای فضای دهان
 و آن مخرج الف و او و یاء ممدوده است **۱۷** خیشوم یعنی
 سوراخ بینی که غنچه در آن میشود و آن مخرج میم و نون است
 در حالت عادی غام و انخار با غنچه **صفا** حروف فحشه
 شخص سکت موصوفند بهمس غیر این ده حرف همه موصوفند
 بحد و حروف اجد قط بکت موصوفند شدت و حروف
 لمرنوع موصوفند بوسط شدت و رخاوت و حروف
 خص موصوفند باستعلاء و غیر این هفت حرف

و غیر این سیزده حرفه
 موصوفند بر خاوت و

همه موصوفند باستفان ص ض ط ظ موصوفند باطباق و غیر
 این چهار حرف همه موصوفند بافتح و حروف قطب جمد
 موصوفند بقطعه و غیر این پنج حرف همه موصوفند با که و ص
 س ز موصوفند بصغیر و و او و یا ساکن ما قبل مفتوح
 بلین و ل ر موصوفند باخراف و ش تفتیه و ض استظله
احکامها تنوین مکتوبی که رفع و نصب و جر است یا فون
 که نون ساکنه است چون باخراف رسد بلافاصله چهار
 حکم وارد **اول** اطهار و آن وقت است که تنوین یا نون ساکنه
 یکی از حروف حلق رسد و حروف مذکوره شش است **همه**
 و ما و عین و حا و غین و خا خواه در یک کلمه و خواهد در دو
 مثل نیاون و من امن و عذاب الیم و مهمه و جرب
هار و اعمت و حکیم و علیم و انحر و نا و حامیه و
فیغضون و عقوق عقوق و علیم خبیر و المختفیه
دویم ادغام و آن وقت است که تنوین یا نون ساکنه
 از حروف بی نون رسد و این بر دو قسم است **مع** لغته

این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب

این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب

و بلاغته مع الغنه در چهار حرف است می مروک مثل شاش
و یومئذ یكون و ان من شیء و عذابا مبینا و من وال
و شیء و کیل و من نوری و و یومئذ ناعمة اما در شرف دنیا
و بییان و قنوان و صینوان اتفاق نموده اند که اطهار
 کرد و بلاغته در دو حرف است ل ر مثل من لدن و قویا
لا یفقهون و من ربکذ و عقوق و رحیم **سیم** قلب و آن
 وقت است که تنوین یا نون ساکنه بحرف با رسد که
 از وقت قلب باید که در بهم و غنه لازم است مثل من یبغض
و یصیب یا العباد **چهارم** اخا و آن وقت است که تنوین یا
 نون ساکنه یکی از پانزده حرف رسد و آن حروف **تث**
ج و ذ و س و ش و ص و ض و ط و ظ و ق است خواه
 یک کلمه و خواه در دو کلمه مثل من تحتها جنات **جری علی**
الحث من جنه اندا دا و ذ رینه مبارک ذ رینه
من سندس صبار اشکور ریحاص صرا منضود
صعید اطب اطلا ظلیلا من فضل انقد کر ملکا کتیا

این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب

این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب
 در این کلمه در این کتاب

میم ساکن نیز چون باخیر حرف رسد چهار حکم دارد و چنانکه نظم ساخته اند **نظم** میم نزد میم دان او غام و اظهار نزد بوقت نزد با اختصار اظهار در بانه حروف **حکم** اول او غام و آن وقت است که میم ساکن بمیم متحرک سد مثل **فِ قُلُوبِهِمْ مَرَضًا** دوم اختار و آن وقت است که میم ساکن بیارسد و این قول اصح است مثل **فَاَحْكَمْ بَيْنَهُمْ حَكْمَ سَيِّمٍ** اظهار که اشد اظهار را گویند و آن وقت است که میم ساکن بواو و فارسد مثل **عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى ابْصَارِهِمْ وَتَرَكْتُمْ فِي ظُلُمًا** **حکم** چهارم اظهار و آن وقت است که میم ساکن بیکلی از بیت چهار حرف غیر چهار حرف مذکوره رسد و مثلاً **لَهَا ظَاهِرٌ وَجِبْرٌ** و دو حرف مثلین یا متقاربین یا متجانسین بهم رسد و حرف اول متحرک باشد و ساکن سازند و در ثانی او غام کنند این او غام کبیر گویند و اگر حرف اول ساکن باشد و در ثانی او غام کنند این را او غام صغیر گویند و او غام صغیر بر دو قسم است متفق علیه و مختلف فیه **امثلاً** متفق علیه او غام مثلین است

در یک کلمه و خواه در دو کلمه مثل **يُنِيرُكُمْ** و اضرب بعضی **كَلِمًا** و **وَجِيحَتِ تَجَارِكْتُمْ** مگر آنکه اول حرف مد باشد که در آن وقت او غام نباید کرد و مثل **فِي يُوسُفَ وَاصْبُوا وَعَمَلُوا** و اگر حرف لین باشد او غام ضرورت مثل **عَصَوُوا كَانُوا وَيَالِيْنَ** و آن مبین بیار رسیده و از متفق علیه او غام **ذَالِ اِذْ ذُرَّ** و **ذَالِ قَدْرًا** و تا وقف **الَّذِي خَلَقْتُمْ** که در سوره المراتب است بکاف کلمه مذکوره و لام **بَلْ وَهَلْ** در لام و راء مثل **بَلْ وَهَلْ لَكُمْ** و لفظ بل در قرآن برار رسیده **امثلاً** مختلف است که دو حرف در مخرج یا در صفت غیر یکدیگر باشند و عاصم در سه جا او غام کرده **۱** شمار او ذال **لِكَيْفَ ذَالِكَ** که در سوره الاعراف است **۲** بار او میم از **كَبَعْنَا** که در سوره هود است **۳** نون را او میم هر دو طسهر و کبر **نُونِ قَيْسٍ رَادِرًا** و **وَالْقُرْآنِ نُونِ رَادِرًا** و **وَالْقَلْبِ** و ذال باب اخذ و اتخا ذ را در تا مثل **اَخَذْتُمْ وَاتَّخَذْتُمْ** و در بواقی همه جا اظهار است و آن ذال است نزد

تج در س ص مثل اذ تَبَرَّأَ وَادَّجَلَ وَادَّخَلَ وَادَّ
زَيْنَ وَادَّ سَمِعَهُ واذ صرنا وصال قد نزد ش
ج ذ ز س ش ص ض ط مثل لَقَدْ جَعَلْنَا وَلَقَدْ ذَرَأْنَا
وَقَدْ زَيَّنَّا وَقَدْ سَمِعَ وَقَدْ شَقَقْنَا ولفذ صرنا ولفذ
ضَرَبْنَا وَقَدْ ظَهَرَ ونا ساکنه نزد ش حرف ت ح ز س
ص ض ط مثل كُرِبَتْ تُؤَدُّ وَجِبَتْ جِيؤُهَا وَخَبَتْ زِدْنَا
وَأَنْبَتُ سَمِعَ وَحَصَرَتْ صُدُّ وَهَمَّ و كانت ظالمه
ولام بل نزد هفت حرف ت ز س ض ط ظ ن مثل
تُؤَثِّرُونَ وَبَلَّ زَيْنَ وَبَلَّ سَوَلتَ وَبَلَّ ضَلُّوا وَبَلَّ طَبَعُ
وَبَلَّ ظَنَنَّمُ وَبَلَّ نَحْنُ وبار ساکنه نزد فار و آن در چ جو ص
و آن است أَوْ يَغْلِبُ فَتُؤَفِّدُ در سوره ناس وَأِنْ
تَجِبْ در سوره رعد وَقَالَ أَذْهَبْ مِنْ در سوره
بَنِي إِسْرَائِيلَ وَهُ واذ هب فان ومن لم يقب قالوا
در سوره طه و فار ساکنه نزد با در سوره سبأ بِأَخْتَفِ
بِحَيْدِ الْأَرْضِ و رار ساکنه نزد لام و و ال ساکنه نزد و ا مثل

نُزِدْ ثَوَابَ الْكُنُوزِ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْأَخْيَرِ و و ال ساکنه نزد
تا مثل فَبَدَّلْنَا در سوره طه و عدت در سوره دخان
تا ساکنه نزد تا مثل لَيْسَتْ وَلَبِثْتُ وَمَدَّ بر قسم
لازم و واجب جایز لازم است که سبب او ساکن لازم باشد
و بر دو قسم است ۱ لازم مدغم متصل مشرق لَا الضَّالِّينَ
وَلَا الَّذِينَ و خاصنه و الْحَاجُّونَ ۲ لازم منظر منفصل
مثل الآن و در مد لازم تفاوت نیت و بعضی گفته اند لازم
مدغم زیاده بر منظر است مثل الکثر که مد لام زیاده بر نیت
واجب است که مد و سبب او در یک کلمه باشند و این را
متصل نیز گویند مثل سَهَاءٌ وَجَاءَ وَسِعَ وَجِيئٌ جائت
که مد و سبب مد در دو کلمه باشند و این را جایز منظر
گویند مثل مَا أَنْزَلْنَا وَقَالُوا إِنَّا فِي الْفِتْنَةِ و سبب مد
یا همزه است یا سکون و در مقدار مد خلاف کرده اند
مقدار مد واجب را چهار الف و جایز را دو الف میدانند
اما فاحم که معتمد علیه است مقدار مد را خواه واجب باشد

خواه جایز چهار الف گفته و از قدما سکون عارضی است و آن
در آخر آیات عارض کلمه میشود مثل عذاب الیم و یوقنون
وقاری محیر است در طوک توسط و قصر در آن **و باید دانست**
که تفریق و تریق در بعضی حروف ضرورت و در لفظ جلاله الله
هرگاه مضموم یا مفتوح یا بعد از آنها واقع شده باشد تفریق و لا
تریق باید نمود مثل ان الله و رسول الله و بای الله
و حروف مستفله یعنی مرق اند الا لام الله و اللهم رب
مذکور و ای ساکن ماقبل مفتوح یا مضموم خواه سکون
وقف عارض شده باشد و خواه اصلی باشد و تحقیق در
حرف را آنست که اگر مفتوح یا مضموم باشد تفریق کنند
مثل و شیند و زکبان و اگر مکسور باشد تریق مثل حق
و اگر ساکن باشد نظر کنیم که سکون اصلی است یا وضعی
اگر اصلی است نظر کنیم ماقبلش اگر مفتوح یا مضموم است
تفریق مثل انعام و کنسی و اگر ماقبلش مکسور باشد
نظر کنیم مابعدش اگر از حروف استعلا نیست و

اصلی است تریق باید کرد و اگر عارضی باشد یا بعد از آن حرف
استعلا باشد و فاصله در میان نباشد تفریق مثل ارجعوا و
منضاد و قطاس **و اگر سکون او وقف باشد نظر کنیم**
بجکت ماقبلش اگر مفتوح یا مضموم است تفریق مثل نشرو
سرو و اگر مکسور باشد تریق مثل اشرا و اگر ماقبلش
ساکن باشد باید دید که آن ساکن یا است یا غیر یا اگر یا
باشد تریق باید نمود مثل خیر و خبیر و بصیر و اگر غیر یا
و الله و از حروف مستفله است تفریق مثل مصر و قطر و
اگر از حروف مستفله است نظر ماقبل او کنیم اگر مفتوح یا
مضموم است تفریق مثل فجر و نکر و اگر مکسور است تریق
مثل سحر و بکر و حرکت را درین صورتی ندانند اگر
بوقف ساقط شده **و باید دانست** که گفتن اعوذ بالله قبل
بسم الله ضرورت و اگر مستعفی باشد بلند و الا هسته
گفتن اولی است و جایز است وقف در آن و وصل مابعد
آن و صورت استعاذه نمده مباح است اعوذ بالله

آنهاست **اول** که حق سبحانه و تعالی جمیع شیعیان و شیوه ^{کلمه} را

از آن بهره مند و با خلاص سوره

افلاص ایشان را بفرودس

جان رساناد

بالتی و الالهی

سید

باب اول در قواعد علم صرف این باب ششم است

هشت فصل **فصل اول** در تعریف صرف و غرض از او و صورت

او **صرف** علمی است که شناخته میشود بسبب او کلمه از

حیث بنیه و هیئت **غرض** از او همین بود که کثرت و در

لغت گردانیدن چربت از حالی بکالی یا از جالی بجالی و

در اصطلاح گردانیدن یک اصل است بشا لهای مختلفه از جهت

حصول معانی مقصوده و در اصل واحد خلاف است کونین

فعل را اصل میدانند و مصدر را مشتق از او و بصیرین مصدر را

اصل میدانند و فعل را مشتق از او و اصلیت مصدر را اصل

موضوع او کلمه و کلام است **فصل دوم** در سبب

کلمه و کلام در لغت و اصطلاح و در علم صرف و در بیان معانی و در بیان احوال و در بیان اسباب و در بیان احوال و در بیان اسباب

گردانیدن

گردانیدن بنا با آن چهار است **اول** احتیاج کلمه خواهند

مانی الضمیر را بدان تعبر کنند و آنها مصدر و ماضی و

مضارع و اسم فاعل و اسم مفعول و امر و نفی و عهد و

نهی و استتفهام و صفة مشبهه و افعال تفضیل و اسم نکره

و اسم مکان و اسم آلت و مصدر و منسوب و واحد

و مشتی و مجموع و التفاء الساکنین و ابتداء و وقف و

دویم توسع کلمه خواهند در عبارات و ستمی بهر سده و آنها

مقصود و ممدوده و ذوالکرا و اید اند **سیمی** مجاز کلمه

کلمه خواهند در عبارات مجاستی بهر سده و آن اتماله **چهارم**

استشغال کلمه خواهند ثقل کمتر شود و آنها تخفیف همی و

اعلال و ابدال و ادغام و حذف اند و بهر یک در فصل

اشاره خواهد شد ان شاء الله تعالی **فصل سیم** در بنا اسم

کلمه و او اسم و فعل حرف است و استیاز و تصریح هر یک

باب نهمه که خواهد شد ان شاء الله تعالی **فصل** در بنا اسم

است ثلاثی رباعی خماسی نه زیاده و نه کم **فصل** در بنا فعل

است

سیم آنکه سه حرف در او زیاد باشد و آن پنج باب است استفعال
 افعیلال افعوال افعیعال افعیلا که مجموع سیزده باب
فعل رباعی نزدیکه راسته باب و بر دو قسم است **اول** آنکه
 یک حرف در او زیاد باشد و آن زیاد تا مفتوحه باشد و او یک
 باب است **تفعلا** و **یجر** آنکه دو حرف در او زیاد باشد و آن
 دو باب است افعیلال افعیلا **فصل پنجم** قواعد ابواب
 قاعدت باب افعال آنست که همزه مفتوحه در او شن زیاد
 فاراساکن کنند مثل **افعل** و هر چه موزون او شود و در
افعل فعل بود و خواسته ثلاثی نزدیکه بنا کنند نقل کردند بنا
 افعال و همزه مفتوحه که علامت باب افعال است در او شن
 زیاد نموده فاراساکن ساخته فعل افعال شد **قاعدت**
 باب تفعیل آنست که عین الفعل را مکرر نموده شده و بنا
 مثل **فعل** و هر چه موزون او شود **قاعدت** باب مفاعله است
 که الفی در میان فاعلین زیاد کنند مثل **فاعل** و هر چه
 او شود **قاعدت** باب افعال آنست که همزه مکسوره در اول

تاریخ لغت فارسی
 در باب افعال
 در باب تفعیل
 در باب مفاعله

تاریخ لغت فارسی در میان فاعلین زیاد و فاراساکن سازند مثل
اففعل و هر چه موزون او شود **قاعدت** باب افعال آنست که
 مکسوره و نون ساکنه در او شن زیاد کنند مثل **اففعل** و هر چه
 موزون او شود **قاعدت** باب افعیلال آنست که همزه مکسوره
 اول و لام را مکرر نموده شده و سازند و فاراساکن کنند مثل
اففعل و هر چه موزون او شود **قاعدت** باب تفاعل آنست که
 تاریخ لغت فارسی در میان فاعلین زیاد و کنند مثل **اففعل**
 و هر چه موزون او شود **قاعدت** باب تفعیل آنست که تاریخ لغت
 در اول عین را مکرر نموده شده و سازند مثل **اففعل** و هر چه
 موزون او شود **قاعدت** باب استفعال آنست که همزه مکسوره
 و سین ساکنه و تاریخ لغت فارسی در اول زیاد و فاراساکن سازند
 مثل **اففعل** و هر چه موزون او شود **قاعدت** باب افعیلال
 آنست که همزه مکسوره در اول الفی و سین عین لام و لام
 مکرر نموده شده و فاراساکن سازند مثل **اففعل** و هر چه
 موزون او شود **قاعدت** باب افعوال آنست که همزه مکسوره در

و او شده و در میان عین و لام و فارا ساکن سازند مثل افعلول
 و هر چه موزون او شود قاعده باب افعیعال آنت که همزه کسره
 در اول عین را مکرر و او ساکن در میان دو عین و فارا
 ساکن سازند مثل افعلول و هر چه موزون او شود قاعده
 باب افعیلا آنت که همزه مکسوره در اول و نون ساکنه
 میان عین و لام و الفی در آخر زیاد و فارا ساکن کنند مثل
افعلنی و هر چه موزون او شود و باید دانست که الف در
 آخر باب مذکور منقلب از یا است زیرا که افعلی بوده یا را
 بدل کرده اند بالف قاعده باب تفعلل آنت که تا همزه
 در او شش یا و کند مثل تفعلل و هر چه موزون او شود
 قاعده باب افعیلال آنت که همزه مکسوره در اول و نون
 ساکنه در میان عین و لام اول و فارا ساکن سازند مثل
افعللل و هر چه موزون او شود قاعده باب افعیلال
 آنت که همزه مکسوره در اول و لام ثانی را مکرر نموده
 شده و فارا ساکن سازند مثل افعللل و هر چه موزون

شود **تجسس** باید دانست که در ابوابی که همزه مکسوره در اول آنها
 زاید است و مضارع بمقتبایه منظم و صده که دو همزه جمع میشود
 و این مطرو و است طرد الالباب حذف میشود و در ابواب دیگر
 بدیج کلام ساوط است مثل فاخریب و اگر واستفعل
فصل ششم در وجه سبعة باید دانست که جمیع اسما و
 افعال هفت قسم است چنانکه منظوم ساخته اند **نظم صحیح**
 و مثال است و مضاعف **الفیف** یا اصل مضموز واجب
پس اگر حرف عله و همزه و تضعیف و حروف اصول آنها
 نباشد صحیح و سالمند مثل رجل و ضرب و اگر حرف عله
 قاست معقل الفاء و مثال گویند مثل عذ و وعد و اگر حرف
 عله بجای عین است معقل العین اجوف ذوالثلاثه گویند
قول و قال و اگر حرف عله بجای لام است معقل اللام و
 ناقص ذوالاربعة گویند مثل دخی و ری و اگر و حرف عله
 یک کلید باشند الفیف گویند و او بر دو قسم است مقرون
 مفروق الفیف مقرون آنت که دو حرف عله در یک کلمه صلیه

۴۷ باشند مثل طی و طوی لغیف مفروق آنت که دو حرف علی
 در یک کلمه با فاصله باشد مثل قاینه و ووقی و همزه اگر کجا
 فا باشد هموز الفار و اگر بجای عین باشد هموز العین و اگر بجای
 لام باشد هموز اللام گویند مثل أمر و سؤال و سئل
وقراء و قراء و کر دو حرف اصلی در یک کلمه از یک جنس باشند
 مضاعف گویند مثل ممد و ممد **نکته** باید دانست که سه حرف
 اصلی در یک کلمه بغیر از واو و یاء نمی آید **فصل**
هفتم در اقسام فعل و او بر چهار قسم است متعدی و
 غیر متعدی معلوم و مجهول **متعدی** آنت که فعل از فاعل
 تجاوز کند و بمفعول برسد مثل ضربت زید **غیر متعدی**
 آنت که فعل از فاعل تجاوز نکند بلکه لازم فاعل باشد مثل
حسن عکرم و بصره فعل غیر متعدی را هر گاه خواهند متعدی
 بنا کنند در مثلثی مجرد نقل میکنند بیاب افعال یا تعیل و
 جمیع افعال کرف جز متعدی **معلوم** آنت که فاعل فعل
 کلام معلوم و مبتین باشد **مجهول** آنت که فاعل فعل

که آن هر اصلی باشند

میسازند

کلام

کلام نباشد و قواعد هر یک مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی **فصل**
هشتم در ضابطه بنای کلمه که در صدر باب مجمل
 مذکور شد بهمان ترتیب بعد از اختصار **مصدر** در لغت
 مصدر و چیزیت و در اصطلاح المصدر بنا میصد عنه
الفعال یعنی مصدر چیزیت که صادر شود از او فعل است
 در آخر معنی او بفارسی **دین** یا **ت** باشد و او زمان او
 مثلثی مجرد و سماعی است و در غیر مثلثی مجرد قیاسی است و از
 در مثلثی سنی پنج است مثل فسق شغل رحمة نشد
 کدت دعوی ذکری بثوری لیان غفران حرمان
نزوان طلب خنق صغره هدی غلبه سیرقه
ذهاب صراف سؤال دراینه زهاده قبول
دخول وجیف صهونه مدخل خجج کراهیه
بغایه محمدت سعاة مکرمه و بعضی سنی چهار یا
 که مکرره در اونیت چنانکه منظوم ساخته اند **نظم** بنظم
 تو بگویم بنای مصدر را که چند وجهیت ذیاب و صهونه و لیان

مصدر

در این کلمه بنای مصدر است

در این کلمه

اشتهت تمام افعال **تجربة** باید دانست که علامت ثنی الف و
 علامت جمع ذکر مغایب و او و علامت جمع مؤنث نون است
 اما کجبه رفع اشتباه بعد از او جمع مذکر الف نویسد و در
 مخاطب جمع مخاطب میم زیاد کنند و در جمع مذکر مخاطب
 و او را بتخفیف حذف کنند و در جمع مؤنث مخاطب میم را
 بدل کنند بنون نون را در نون ادغام کنند **تنقیح**
 بنا ملائی مجرور از فعل مفتوح العین از برای معانی بسیار
 و ضبط آنها مشکل است و باب مخالفه را از او بنا کنند و
 از فعل مکسور العین یا از برای علمتها است مثل **مروض** و
خزن و **فجح** یا از برای رکنها است مثل **سهم** و **آدم**
 یا از برای عیبها است مثل **عین** و **عین** و از فعل مضموم
 العین از برای افعال طبايع است و جمع آنها لازم اند
 مثل **حسن** و **قبح** و **صغر** و **کبر** و **بناء** غیر ملائی مجرور از
 افعال شش معنی آمده تعدیه تعریض بدان صیغه و سلب
 فعل مثل **اجلسته** و **العقبه** و **احمدته** و **اصبحنا** و

بنا ملائی مجرور از فعل مفتوح العین

اعجنه و اقلنه و از تفعیل کجبه مبالغه و کثیره فعل است و از **ناله**
 به معنی آمده تعدیه مثل **صا و بنه** بمعنی فعل مثل **ضاعفه**
معنی فعل مثل سنا و فرث و از تفعیل شش معنی آمده **مطاعه**
تکلف اتخاذ **تکجب** **تکسب** استفعال مثل **تکسب** **تفتیح** **توسل**
تجد **تجیح** **تکتب** و از تفاعل کجبه معنی آمده **اشارة** که این
 یا زیاده در اصل فعل صریحا **اطما** حصول فعل و حال آنکه نباشد
تکلف **مطاعه** فاعل مثل **تشار** و **تجاهلت** **تداینست**
تعاذت و از افعال اکثر اوقات **مطوع** فعل است مثل
جمعته **فاجتمع** و بمعنی اتخاذ نیز آمده مثل **اخصموا** و از برای
 تصرف نیز آمده مثل **اکتسب** و از افعال همیشه لازم و مطاعه
 فعل است یا افعال مثل **انكسب** و **انفق** و از استفعال کجبه
 طلب فعل است مثل **استجینه** و از برای تحول نیز آمده مثل
استج الطین و از برای فعل نیز آمده مثل **قر** و **استنق**
 و غیر این بنا تا معنی زیاده ندارد بر ملائی مجرور مبالغه در فعل
نکته باید دانست که بنا ماضی با تبار حروف **ع** و **ه** و **و** و **ی**

مکرر یعنی یا در پی

فعل

صیغه

متغیر میشود و ذکر آنها طویل است **مضارع** فعلی است که
 ولالت که بر حال استقبال مشابهت دارد با اسم و اگر
 لام در اولش نباشد مخصوص حال و اگر سین یا سوف باشد
 مخصوص استقبال است و همیشه معرب است الا وقتی
 که نون جمع مؤنث یا تاکید ثقیله و خفیفه لاحق او شود که در
 اوقات مبنی میشود بر ضم یا سکون و این قاعده در جمع
 ابواب ساویست و شناختن او بزبادتی یک حرف است
 از حروف اتین در اول او همزه از برای متکلم و حده نون
 از برای متکلم مع الغیر یا از برای چهار صیغه مغایب تا
 از برای دو صیغه مغایب و شش صیغه مخاطب **قاعده**
 معلوم مضارع در جمیع ابواب است که حرف مضارع همیشه
 مفتوح است مگر در سه باب ثلاثی نمرید فیه و باب رباعی
 مجرد که در آنها مضموم است افعال تفعیل مفاعله
فعلک و حرف پیش از حرف آخر همیشه مکسور است **تفاه**
 مجهول مضارع است که حرف مضارع همیشه مضموم است

پیش از حرف آخر مفتوح است و او را نیز چهارده صیغه است
 پنج صیغه او در جمیع حالات متفق اللفظ و مختلف التقدیر اند و
 آنها مفروضه مؤنثه غایبه و مفروضه مذکر مخاطب و تنبیه مؤنثه مخاطب
 و دو تنبیه مخاطب **مثال** مضارع یضرب یضربان یضربون
 تضرب تضربان یضربن تضرب تضربان تضربون
 تضربین تضربان تضربین تضرب تضربان تضرب
تبصره مخصوص فعل مضارع است حروف جازمه و تاء
 و نون تاکید خفیفه و نون تاکید ثقیله **حروف** جازمه پنج است
 لما لام امر لا الهی ان در شرط و جزاء قاعده آنها
 است که چون بر فعل مضارع در آیند حرکت آخر و نون عوض
 رفع بجزم ساقط میشود و دو نون جمع مؤنث بحال خود است
 زیرا که علامت جمع و ضمیه فاعل اند نه عوض رفع مثل **لیضربن**
ولما ینضرا ویطلبوا ولا تقفلوا و این تضربان ضربه
 و برین قیاس است سایر امثله تمام او **حروف** تاء
 چهار است آن کن کی اذن قاعده آنها است که

بفعل مضارع در آینه حرکت آخره منصوب و نون عوض رفع
 نصب سا قن کند مثل ان یضرب و لن ینضرا و کن
 یطلبوا و ان یتعلن و همچنان است سایر ابواب **نون**
 تاکید ثقیله در تمامی امر و نهی لاحق فعل مضارع میشود و در
 جدها است مثل فیضرت احضرت لا تمسکت
توضیح باید دانست که صورت مفرد و جمع مذکر در او یکی است
 اما در جمع مؤنث سه نون جمع میشوند خواه معنایب خواه مخاطب
 مثل لیضربنات و انضربنات **قاعد** است که در مفرد
 مذکر حرف پیش از نون مفتوح و در جمع مذکر مضموم و در
 مفرد مؤنث مکسور و در جمع مؤنث الفی در میان نون
 جمع و نون تاکید در آورند تا فرق باشد **نون** تاکید
 در همت صیغه داخل میشود خواه امر و خواه نهی و آنها
 مفرد معنایب مذکر جمع معنایب مذکر مفرد معنایب مؤنثه مفرد
 مخاطب مذکر جمع مخاطب مذکر مفرد مخاطب مؤنثه مکلم
 و صده مکلم مع الغیر است مثل لیضربن لا ینضربن

لا قار

الفرد

انضربن اطلبین لا تطلبین لا فتعلن لیتعللن و برین
 قیاس سایر امثله **توضیح** باید دانست که صورت مفرد و جمع در
 او نیز یکی است اما در مفرد مذکر حرف پیش از نون مفتوح و در جمع
 و در مفرد مؤنثه مخاطب مکسور است **نکته** سبب داخل شدن
 نون تاکید در تشبیه و جمع مؤنث است که الفاسکین لایم
 می آید و این جایز نیست و قواعد مذکور در جمع ابواب است
اشرف افعال از مضارع معلوم بنامیشود و او اسمی است که
 معنی حدوث فعل با و قایم شود و در ثلاثی مجرد بر وزن فاعل و
 فاعول است مثل طالب و طلب و در غیر ثلاثی مجرد بر وزن
 همان باب **قاعد** اسم فاعل در ثلاثی مجرد است که حرف مضارع
 را انداخته الفی در میان فاعلین در آورند و تنوین که مخصوص
 اسم است لاحق او کنند عوض رفع و در غیر ثلاثی مجرد است که
 حرف مضارع را بدل کنند بهمیم مضموم و تنوین مذکور را لاحق
 او سازند و در تشبیه و جمع نون عوض رفع است و او را **اشرف**
 صیغه است سه مذکر و سه مؤنث مثل فاضر فاضرات فاضرون

ناصية ناصيات و مكررة و مخرج و غير
 الى الاخر **نکته** هي بايت که جمع مؤنث ضاربات باشد چون
 تا اول دلالت ميکند بر تانيث فقط و ثانی دلالت ميکند بر
 جمع و تانيث با وجود ثانی از اول استغنى شده حذف نموده
 و در اسم مفعول نيز چنین است **اسم مفعول** از مضارع
 مجهول نباشد و او اسمی است که معنی فعل بر او واقع شود
 و در ثانی مجرد بر وزن مفعول است و در غير ثانی مجرد بر وزن
 همان باب **قاعده** اسم مفعول در ثانی مجرد است که حرف
 بدل کنند بيم مفعول و او ساکنه در میانه عین و لام در
 تونین عوض فعل لاحق او سازند و فاسکن و عین مضموم
 و در غير ثانی مجرد است که مثل اسم فاعل آنها باشد اما در اسم
 فاعل عین مکسور و در اسم مفعول مفتوح است و او سبب
 صیغه است سه مکرر سه مؤنث مثل منصوون منصوون
 منصوون منصوون و منصوونان منصوونان
 و متخلك و متخلك و غير الى الاخر **باید دانست** که

فیس را نیز از مضارع بنا میکنند اگر از معلوم نباشد و بمنع فعل
 و اگر از مجهول نباشد و بمنع مفعول است مثل **حیمر نکتة** و غیر
 ثانی مجرد که همی لفظ فاعل و مفعول به تفاوت است اما در تعدیه
 غیر مکید گیرانند مثل **معتد و مذها امتنان** که فاعل و مفعول
 هر دو میتوانند بود و **نکته اخري** مفعول ثانی مجرد غیر متعدی و
 فاعل و مفعول غیر ثانی مجرد غیر متعدی را با ضمیر و آنچه نسبت
 است از حروف جازه باید ذکر نمود مثل **مرو مرو** هر دو مجهول
مرو مرو هر دو مجهول مرو مرو مجهول مرو مرو و متفق علیه
 و مختلف فیہ و غیره الى الاخر **امر** طلب نمودن فعل است
 یعنی فرمودن و بر سه قسم است **استعلاء** استعلاء عامسا و
فهی طلب ترک فعل است یعنی بازداشتن و او نیز بر سه
 قسم است بطریق **امر مجید** انکار نمودن است و علاهات
 آنها لام و لا و لم است و احوالات آنها در مخصوصات فعل
 مضارع مجملانه کور شد و هر یک را چهارده صیغه است چنانکه
 ماضی مضارع بود که **امسا** امر حاضر را از نشش صیغی طلب مضارع

بنامی کنند با این طریق که در حالت معلوم حرف مضارع را حذف
 نموده اگر بعد از حرف مضارع متحرک باشد همان حرکت را بنام
 میکند و اگر ساکن باشد ابتدا با و محال است همزه وصل در
 او شریک وصل کنند و حرکت آخر و نون عوض رفع بوقف
 ساقط است مگر نون جمع مؤنث مثل انضروا انضروا
انضروا انضروا انضروا و اگر ودجج و ودجج
 و غیره را الی آخر در حالت مجهول لام امر عود میکند و همزه بر
 طرف میشود مثل انضرب انضربا انضربا انضربا
انضربنا و این قیاس است سایر امثله ابویه **نکته** باید
 دانست که اگر عین الفعل مضارع مفتوح یا مکسور باشد همزه
 وصل مکسوره و اگر مضبوط باشد همزه مضبوطه وصل میکند
 همزه وصل بدین ساقط است و اعتساری بر حرکات آنها
 نیست چنانکه سابقا سمت ذکر یافت **نغم** نیت نمودن است
 و بنا از او نیز از فعل مضارع است بزایدی حرف نفی بدون
 تغییر و حرف نفی ما و لا است و او را نیز چهارده صیغه است

نغم نیت نمودن است
 و بنا از او نیز از فعل مضارع است
 بزایدی حرف نفی بدون
 تغییر و حرف نفی ما و لا است
 و او را نیز چهارده صیغه است

مثل لا يضرب لا يضربان لا يضربون الی آخر است **تفصیلاً**
 طلب فهم نمودن است و بنا او نیز از فعل مضارع است بزایدی
 حرف استفهام در اول او بدون تغییر و حرف استفهام همزه
 و کم و من مثل است و او را نیز چهارده صیغه است مثل هل يضرب
هل يضربان هل يضربون الی آخر **صفت مشبهه** است
 که معنی ثبوت فعل با و قایم شود و بنا او از فعل لازم است و او را
 او مختلف فیه است اما آنچه را ضبط نموده اند و مصطلح است
 هفت است چنانکه بنظم آورده اند **نظم** وی از صفت مشبهه
 سخن کرد از عدد شش سوال شخصی از من **کشم** خشن
 شریف و صفت است و ذلول **انگاه** شجاع است و جبان
 است و حسن **فعل** فعیل **فعل** فغول **فعل** ففعال **فعل**
 و در مصداق که بجهت ثلاثی مجرد ذکر شد بسیاری از
 آنها صفت مشبهه می توانند شد **افعل** **تفضیل** موصوفی
 است که صفت در او بیش از دیگری باشد و بنا او از فعل ثلاثی
 است و وزن او اغلب افعال است **تفخیم** باید دانست

۹۱ که در زکما و غیرها **افعل** تفخیل نمیشد زیرا که آنها را در صفات
 شمرده اند مثل **اسود** و **ارقد** و **احرق** **قاعد** او آنت که
 در مذکر بر وزن **افعل** در مؤنث بر وزن **فعلی** یا **فعلیل** باشد
 مثل **اعلم** و **افضل** و **اخیر** و **اخیر** و **وزن** **فعلیل** شکر
 است در میان مذکر و مؤنث اما در مؤنث تا تانیث لاتی
 کنند **تجهر** استعمال و با سه چیز است **امن** **الف** لام
اضافه اسم **نمان** و **مکان** دو اسم اند که وضع شده باشند
 بجهت **نمان** یعنی محل وقوع فعل باشند و **افعل** **نمان**
 که **معل** **الف** و **اللام** نباشد بر وزن **مفعل** است بفتح عین
 مثل **مذهب** و **مشرب** و **مکتب** و این وقتی است که
مضارع **مفتوح** **العین** یا **مضموم** **العین** باشد و اگر **مضارع**
مکسور **العین** باشد و **مفتوح** **الف** بر وزن **مفعل** است بکسر عین
 مثل **موضح** و **موعید** و **مکوف** و در غیر ثلاثی مجرد بر وزن
 اسم **مفعول** آنهاست و **مضموم** **العین** شذوذ است
 شاذ مطرود و **تجهر** گاه تا تانیث از جهت مبالغه لاتی این

۹۲ اسم میشود مثل **ظننه** و **مقبیه** و **محبیه** **تجهر** **افعل** در همه وجود
 ثلاثی مجرد و **میم** مفتوحه باید که در اول این دو اسم باشد و در
 بعضی از ثلاثی مجرد و **مضموم** و **مکسور** نیز میباشد اما نادراست
 و در تمامی غیر ثلاثی مجرد و **میم** **مضمومه** است **اسم الکت**
 اسمی است که وضع شده باشد بجهت چیزی که استغانت
 جویند بدان در کارها و **وزن** او اکثر اوقات **مفعول** و **مفعول**
مفعله است مثل **مخلب** و **مفتاح** و **مصباح** **تجهر** باید
 دانست که **میم** در اسم **الکت** مکسوره است و گاهی **مضموم**
 نیز میباشد اما نادراست **مصغر** اسمی است که چیزی
 در او زیاد کرده باشند تا دلالت کند بر **تقلیل** پس اگر آن
 اسم **تمکن** باشد و ثلاثی **فار** **مضموم** و **عین** را **مفتوح** و
یارس کند در میان **عین** و **لام** در آوردند مثل **رجیل** و اگر
رباعی باشد با قواعد **مربوره** ما بعد **یارس** مکسور کنند مثل
جعیفی و اگر **خواتم** باشد **حرف** **اف** **کلمه** را **حذف** کنند
باقواعد **مربوره** مثل **سفیج** و جمع کثرت را چون **تکثیر**

سخن در تصغیر فعل
 و لام اگر حرف اول باشد
 حذف کرده است

جمع قلت میریزد یا بمفرد او و بعد از مصغره مفرد او و نون یا الف
 میا و زنده پس در تصغیر عثمان غنیمون در تصغیر دوز و ویرات
 گویند و وزن تصغیر در اسم متمکن فَعِيلٌ وَفَعِيلٌ وَفَعِيلٌ
 است و بسبب حرف عله و همزه و تضعیف مختلف میشود تصغیر
 در تصغیر تخم جمع زواید را حذف میکنند مثل حمید و تصغیر خود
 احمد و محمود و در تصغیر اسم مبنی یا و الف در آخر زیاد میکنند مثل
ذیاب و تیا و اللذیا و اللتیا تبصیة اخرى باید دانست که تصغیر
 باعث شناختن اصل کلمه است چنانکه مشهور است که چون
 خواهند اصل کلمه را بداند بر جمع می کنند تصغیر او مثل آل
 که چون تصغیر او اهل است اصل او اهل است همزه و ما
 وینب المخرج اند ما را بدل کرده اند همزه منسوب اسمی است که
 یا مشتبه لایق او می کنند تا او را از نسبت غیر او مجزوسا
 شرط الفانی و اثنی عشری قاعدت او کجب قیاس است که
 تا نایش را حذف کنند مثل فاعلی تبصیة باید دانست که یا
 در آخر کلمه سه قسم است ۱ اصلی ۲ عارضی ۳ زاید مثل کسب

تصغیر
 در تصغیر
 در تصغیر

و عدان و انگشتری واحد کلمه است که دلالت کند بر یکی یا
 باشد از علامات لفظی تقدیری مثل رجل ضرب و علم و دار و
 ذید و عمر و بگو مشقی کلمه است که در آخر او الف تشبیه یا یا
 یا قبل مفتوح و نون مکسوره باشد مثل ضربنا و سلمان و سالمین
 و وضع او بجهت آنست که دلالت کند بر دو چیزند زاید و نه کم
 او از واحد است بزایدی آنچه مذکور شد جمع بر دو قسم است
مصحح ۱ کلمه مصحح آنست که در آخر کلمه او یا یا یا قبل مکسور و نون
 یا الف تا یا نون مغسوسه باشد و این قسم را جمع سلامت نیز گویند
 مثل ضربوا و مسلمون و مسلمین و سلمات و صلات
 آنست که بنا بر واحدش هم شکسته شده باشد و بر دو
 کلمه ۲ تکسیر اول را جمع کثیر ثانی را جمع قلت خوانند
 افعال و افعال و افعال و فعله و فعله و فعل است و باقی اوزان
 صیغه های جمع کثرت است تبصیة وضع جمع بجهت آنست
 دلالت کند بر سه و زیاده نه کمتر که جمع منطقی که کمتر از سه می باشد
 و بنا بر او نیز از واحد است بزایدی آنچه ذکر کردیم التفاتی

تصغیر
 در تصغیر
 در تصغیر

رسیدن و وساکن است بهم و این کلام عرب جائزیت
 در چهار موضع **۱** در وقت مثل عقاب **۲** در غمی که پیش از او
 حروف لینی باشد و ثانی مغم فیه باشد مثل لا الضالین و دانه
 و اتقا جونی **۳** در جایی که بنا او از برای ترکیب نباشد مثل
 عین سین قاق **۴** در جایی که همزه استفهام در همزه وصل
 باشد و همزه الف کنند تا استجاب بجز مشتبه نشود مثل الان
 و الله **نکته** اگر کسی گوید که در و آیه و غیره ساکن ثانی مغم است
 نه مغم فیه زیرا که در اصل باب بوده جواب آنت که چون
 بعد از او خام بمنزله یک کلمه اند اطلاق میشود و بعد مغم فیه در ما
 نحن فیه **ابتداء** تلفظ با قول حرف است از کلمه پس اگر
 حرف اول متحرک باشد در ابتداء باو محتاج بجزی نیست و اگر
 ساکن باشد ابتداء باو محال است تا چهار همزه وصل بیاورند
 چنانکه در امر حاضر گذشت **وقف** قطع کلمه است از ما بعد او
 و محل وقف بجز استقرا یا زوده است **۱** امکان مجزوا
 روم و او عبارت است از آنکه حرکت خفت بجهت تنبیه بر آنکه آن

اولی

در کتب لغوی
 در کتب لغوی
 در کتب لغوی

حرکت وصل مطلق است بیاورند و در مضوق این کم است **۳** شام
 یعنی ضم شفتین و در غیر مضوم اشمام نمیشود **۴** ابدال الف
 آن در منصوب منون است **۵** ابدال تار تانیت بها بقول
ع زیادتی الف در انما **۷** احاق با سکه مثل سه و **۸** ایشا
 و او یا یا یا حذف هر دو **۹** ابدال همزه **۱۱** تضعیف **۱۱** نقل حرکت
مقصود اسمی است متمکن که در آخر او الفی باشد که منقلب
 باشد از او یا یا یا مثل عصی و وحی یا الف تانیت باشد
 مثل جلی یا الف احاق باشد مثل معری **نکته** قید اسم کجبه است
 که حروف و افعال بدر روند مثل دعا و علی و الی و قید متمکن کجبه
 است که زید او در حالت وقف بدر رود **مد و دوه** اسمی
 متمکن که در آخر او الف و همزه باشد مثل صحی و حمی و آ
نکته قید اسم کجبه است که جاب بدر رود و قید متمکن کجبه است
 که هولا بیرون رود **ذوالزوائد** عبارت است از کلمه که در او
 یکی از حروف زواید باشد و حروف مذکوره سالتونجیا
 است **تبصیه** باید دانست که زیادتی حروف مذکوره در کلمه

بجست احواق یا الضعیف نیست زیرا که در این دو نام حرفی که خوانند
زیاد می کنند **لطیفه** شاکر وی از او ستاد خود سوال کرد که
حروف زواید که مانند او ستاد گفت **سئال** و **نیجا** شاکر و
شروع اجزای قسم نمود که و الله سوال نکردم من این از تو
مگر همین مرتبه او ستاد مثال دیگر گفت که آکیوم **تشنه**
شاکر و گفت بجز آنکه فراموش نکردم او ستاد و دانست که
نقصیده گفت ای احمق و در مرتبه جواب سوال ترا گفتم و تو
تغزیمی **امساله** قصداست از فتحه بکسره و بسبب
قصده مناسب است از برای یکی از هفت چیز از برای
کسره مثل **عاد** و **عالم** از برای یاء مثل **سیال** بفتح سین
که نوعی است از بجر **۳** از برای الف منقلب از مکسور مثل **خاف**
از برای الف منقلب از یاء مثل **ناب** **۵** از برای الفی که در بعضی
اوقات یا مفتوح شود و مثل **عفی** و **جلی** **۶** از برای فو اصل
مثل **والضعیفی** **۷** از برای اما که پیش از این واقع شده باشد
مثل **ایت** **عماد** **تبیح** اما مصدر باب افعال است از افعال

بمیل

بمیل اما له و معنی لغوی او میل دادن است **تخفیف** **کسی**
یعنی در کلمه هجره باشد و در وقت اعلال کردن ثقیل باشد تخفیف
میدهند او را یکی از سه چیز **۱** بدل **۲** حذف **۳** در میانه او و
حرف دیگر حرکتی در آوردن مثل **خرفا** و **کفوا** و **سبیل** که
اول بدل میکنند بواو و در ثانی بعضی از قرا حذف میکنند و
کفای میخوانند چنانکه در قواعد قرارت اشاره شد و در ثانی
تخفیف نموده اند در میانه هجره و یا بجز کتی که کسره است
اعلال تغییر کلمه است و او بر دو قسم است **۱** قلبا
حذف مثل **قال** و **باع** که واو و یاء را قلب نموده اند بالف
قلوب و بجن که واو و یاء را بالف است کنین حذف نموده اند
ابدال آنست که تبدیل کنند چیزی را بچیزی مثل **کنه** میم را
بدل کنند بنون و او را بیا و ضمه را بواو و فتحه را بالف و یاء را
بالف **ادغام** یعنی پوشانیدن و بنا بر او از دو حرف است
و طریقه او آنست که احد حرفین را بپوشانند در حرف دیگر
اول **ادغم** و ثانی را **ادغم** فیه گویند و او **ادغام** بر دو قسم است

منغیر و کبیر چنانکه در قواعد قرائت مذکور شد **حذف** قط
 کردن حرف است یا حرکت بر دو قسم است **۱** اعلالی **۲**
 ترجیحی اعلالی آنست که بتغییر ساقط شود مثل قلت و تعبت
 ترجیحی آنست که در مساوی حذف میشود چنانکه در باب نحو
 مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی **معذرت** مخفی نماند که
 بابت مذکور وجوه مختلفه بسیار است و چون بنظر سرشته
 است بجهت متعلمین مبتدی لطف از اختصار بخدفا آنها
 امتی که جمیع شیعیان شیعه زادگان
 حضرت امیر المؤمنین در تحصیل
 کلمات صوری معنوی
 باعلی حاجت فایز کردند
 بخی النبی الرضی الله
 عنهما

باب دوم قواعد علم نحو و این باب شامل است بر
 دو از ده فصل **فصل اول** در تعریف نحو و غرض از او و موضوع

نحو علمی است که شناخته میشود بسبب احوال آخر کلمه از
 حیث اعراب و بنا **غرض** از او محفوظ ماندن زبان است
 محاورات و مکالمات از خطا **تبصیه** باید دانست که واضح
 علم نحو حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام است
 سبب وضع او آن بود که بعضی از اعراب ترکیبات غیر
 مستقیمه مینمودند و اکثر عبارات را همچون میخواندند و می نوشتند
 حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرمود که اگر قانونی بنا
 که بسبب آن خطا و صواب تراکیب معلوم شود مودعی
 کرد و بانکه مردمان کلام الله و احادیث را نیز همچون خوانند
 بدان سبب تغیر فاحش بجزر و مستوجب عقاب کردند
 پس ابوالاسود دلمی را طلب داشت فرمود انسخ الی
 ما ینصلح الکلام ابوالاسود معروض داشت که بنظر
 آن را بمن تسلیم فرماتا از آنجا جزئیات او را بیرون
 آورم حضرت امیر علیه السلام فرمود کلمات اسم و فعل
 و حرف ابوالاسود معروض داشت که ما لاسم و الفعل

۷۴
 فی نفس و مقرون نیز نباشد باحد از منته ثلثه مثل **نکته** باید دانست
 که گاهی کلمه را بر کلام نیز اطلاق میکنند چنانکه حضرت رسالت
 صلی الله علیه و آله وسلم فرموده **اصدق کلمه قالها**
شاعر کلمه امر عن القیس و کلمه مذکوره آنست که در اول
 قصیده خود آنست و نموده **الا کل شیء ما خلا الله ناطق**
و کل نعیم لاحاله زائل **نکته آخری** کلمه و کلام بقول
 مشتق از کلمه بکون لام اند اگر کسی گوید که کلمه بکون
 لام بمعنی جرح است و کلمه و کلام سخن گفتن است چگونه
 که مشتق از او باشند جواب آنست که چون در نفوس معانی
 آنها مثل جرح مؤثر است لهذا اجازت است و حضرت امیر
 المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام فرموده **جراحات**
اللسان لها الکتیام و لایلتام ما جرح اللسان
 و دلیل این مدعی ظاهر است **فصل سیم** در خواص اسم
 و مشهور آنها پنج است **اول** الف لام تعریف و این چهار
 قسم است **۱** جنس **۲** استغراق **۳** عهد خارجی **۴** عهدی

باید دانست که کلمه و کلام در نفوس معانی
 آنها مثل جرح مؤثر است لهذا اجازت است و حضرت امیر
 المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام فرموده جراحات
 اللسان لها الکتیام و دلیل این مدعی ظاهر است فصل سیم
 در خواص اسم و مشهور آنها پنج است اول الف لام تعریف و این چهار
 قسم است ۱ جنس ۲ استغراق ۳ عهد خارجی ۴ عهدی

۷۵
تبصیر الف لام جنس آنست که دلالت کند بر حقیقت ماهیت
 مدخول خودش مثل **الرجل خیر من المرأة** الف لام استغراق
 آنست که دلالت کند بر هر فردی از افراد مدخول خودش مثل
عز وجل والعصیان الا انسان لغو **خسب** الف لام عهدی
 آنست که دلالت کند بر فردی معین خارج مثل قوله تعالی
انا انزلنا قرعون الرسول فعصی فرعون الرسول
 الف لام عهدی آنست که دلالت کند بر فردی غیر معین
 و هنر مثل **اخاف ان یاکل الذب** **نکته** اگر کسی گوید که
 کلمه یا جنس اسم و فعل و حرف است یا بمنزله جنس به حال
 باید عام تر باشد و خاصه اسم که الف لام تعریف است چون
 بر او در اید فردی از افراد اسم خواهد بود و در انوقت باید
 خاص تر باشد و یک چیز در یک حالت هم اعم باشد و هم
 محال است چگونه می تواند شد جواب آنست که جنس مدلول
 کلمه است نه لفظ او و آنچه فردی از افراد اسم است لفظ
 کلمه است **دویم** مستدالیه بودن یعنی نسبت دادن چیزی

۷۷ که الف لام تعریف داشته باشد مثل الرجل اسم مذکر است که
 در میانه او ا باشد مثل رجل اسم مذکر است که علامت
 تانیث در او نباشد مثل زید اسم مؤنث است که علامت
 تانیث در او باشد خواه افضا و خواه تقدیر مثل فاحمة و حسنة
 و حملة و زینب اسم مصغر و اسم منسوب در باب حرف
 مذکور شد اسماء عدد است که در عربی اشیا سبب آنها
 شمرده میشود مثل اشین و ثلث اسماء متصله بفعل است
 که معنی فعل در آنها باشد مثل وید و بله و باید انست
 که مطلق اسم منحصر است در معرب و مبنی لکن مذکور
 آنها اشتغال مینماید معرب است که مختلف شود
 آخر کلمه با اختلاف عوامل و مرکب باشد با کلمه دیگر و شاید
 نباشد با مبنی الاصل مثل جاء زید و رایت زید
 و مررت بزیید مبنی غیر این است که مذکور شد
مثل جاء هؤلاء و رایت هؤلاء و مررت بهؤلاء
تبصیح مبنی الاصل است ع فعل ماضی امر حاضر و حرف

۷۸ چنانکه منظوم ساخته اند تقطیع مبنی الاصل نزد اهل سلف
 اعرابی لام و فعل ماضی حرف تبصیح اعراب است که
 آخر کلمه بدو مختلف شود و او بر چهار قسم است رفع
نصب جر مجرم دو اول مشترک اند در میان اسم و فعل
 و جر مخصوص اسم است چنانکه گذشت و جر مخصوص
 فعل مضارع است سبب جواز تبصیح رفع علامت
 فاعلیه است و هر چه ملحق شود با و نصب علامت مفعول
 است و هر چه ملحق شود با و جر علامت اضافت بنا
 کیفیت است در آخر کلمه که سبب عاملی نباشد و او نیز
 چهار قسم است ضم کسر فتح سکون دو اول
 در اسم و حرفند مثل حیث و أمسوق و مندن و لام جر و دو
 ثانی مشترک اند در کلمات ثمة مثل این و قام و سوف
و کت و عقر و همل ناکته باید دانست که رفع و نصب و جر
 بر حرکات اعرابی اطلاق میکنند و بر حرکات بنیانی اطلاق
 آنها جایز نیست و ضم و فتح و کسر را بر حرکات بنیانی

و گاهی آنها را بر حرکات اعرابی نیز اطلاق میکنند **فصل ششم**
 در وجوه اعراب در اسم و آن منحصر است در ده وجه زیرا
 که یا لفظی است یا تقدیری یا لفظی و تقدیری با هم و هر یک از آنها
 یا حرکت است یا حرف **اعراب** لفظی حرکت در هر اسمی است
 که آخر صحیح یا مشابیه صحیح باشد در قبول حرکت مثل زید
 و ظبی و دلو و این بر سه قسم است زیرا که یا در حالت رفع
 و در حالت نصب بفتحه و در حالت جر بکسره است مثل **اعراب**
 مفرد منصرف و جمع مکسر منصرف چنانکه کوی جان زید و **اعراب**
 و رأیت زیداً و طلبته و صورت بنید و بطلبته یا رفع او
 و جر و نصب او بکسره و نصب در او تابع جر است مثل
اعراب جمع مؤنث سالم چنانکه کوی جان مسلمات و رأیت
 مسلمات و مررت بمسلمات یا رفع او بضمه و نصب جر
 او بفتحه است و جر در او تابع نصب است مثل **اعراب** غیر
 منصرف چنانکه کوی جان احمد و رأیت احمد و مررت
 باحمد و احوال غیر منصرف معلوم خواهد بود ان شاء الله تعالی

اعراب تقدیری حرکت در هر اسمی است که در آخر او الف
 مقصوره باشد مثل جان عصا و رأیت عصا و مررت بعصا
 یا اسمی که مضاف به آن متکلم باشد مثل جان غلامی و رأیت
 غلامی و مررت بغلامی **اعراب** لفظی تقدیری حرکت در
 هر اسمی است که در آخر او یا یا قبل مکسور باشد مثل قاضی که در
 حالت رفع و جر تقدیری و در حالت نصب لفظی است مثل
 جان قاضی و رأیت قاضی و مررت بقاضی **اعراب**
 لفظی بحرف نیر سه قسم است **اول** آنکه در حالت رفع بواو
 در حالت نصب بالف و در حالت جر بیاء باشد و این اعراب
 اسمی است در وقتی که مفرد و مکسر و مضاف بغیر یا
 متکلم باشند مثل جان ابوک و رأیت ابانک و مررت
 بابانک **توضیح** اسمی است ابوک اخوک جموک هنوک
 فوک ذومال است **بعضی** قیامید و انت که بخوبان اعراب
 این اسماء خلاف کرده اند بعضی گفته اند بحروف است چنانکه
 گذشت و بعضی گفته اند بحركات است لکن بواسطه اشباع

حروف مخدونه در آنها عود نموده **دومی** آنکه رنج او بآلف و جزو
 نصب او بسیار باشد مثل اعراب شتی و کلا و اشان و وقتی که مضام
 بصیر باشد مثل جانی مسلمان و کلاهما و اشان و آیت
 مسلمان و کلیهما و اشان و مرکزت بمسلمان و بکلیهما
 و با اشان **سیمی** آنکه رفع او بواو و جزو نصب او بسیار باشد
 مثل اعراب جمع مذکر سالم و الودعشرون و انوات او مثل
 جانی مسلمان و الوبصیره و عشرون و مرکزت مسلمان
 و باوولی بصیره و بعشرا و سرائت مسلمان و اوولی
 بصیره و عشرا **نکته** اگر کسی گوید می بایست **علا**
 نصب تشبیه و جمع الف باشد چگونه است که بایا است **علا**
 است که اگر چنان می شد لازم بود که در تشبیه نون کسره
 و در جمع مفتوحه باشد تا فرق شود و نون در حالت اضافه
 ساقط است بنا برین الف که موجب اشتباه بود و حذف
 نموده یا را بهر دو دادند و فرق کردند در میان با نیکه در تشبیه
 ماقبل نون مفتوح و در جمع مکسور باشد **نکته آخری** چون

الف بکلی خوب نبود زیرا که اخفاست لهذا در حالت رفع **واو**
 نیز که اخفاست علامت نمودند **اعراب** تقدیری بحرف
 مثل اعراب جمع مصحح و اسماء استه است در وقتی که مضام
 و طلاق ساکنین باشند مثل جانی صالح القوم و ابو
 البشر و سرائت صالحی القوم و ابی البشری و عمره
 بصالحی القوم و بابی البشری **اعراب** لفظی و تقدیری
 بحرف در تشبیه که طلاق ساکنین و جمع مصحح که مضام
 تکلم باشند در حالت رفع تقدیری و در حالت نصب
 جر لفظی است مثل هذان ثوبا ابنک و سرائت ثوبی
 ابنک و مرکزت ثوبی ابنک و جانی مسلمی و سرائت
 مسلمی و مرکزت بمسلمی **تبصوه** مسلمی در اصل
 بود و او و یا جمع شده بودند و یک کلمه سابق ساکن
 کردند بسیار و در یکدیگر ادغام نموده ماقبل یا را از جهت
 مناسبت یا مکسور ساختند مسلمی **فصل**
هفتم در تعریف اسم منصرف و غیر منصرف **باید دانست**

۸۳ که بر اسمی را یا جزو تنوین لاحق او میشود یا نه اگر میشود منصرف
 است مثل نید و عمرو و اگر نمیشود غیر منصرف است مثل
 احمد و ابراهیم **توضیح** غیر منصرف اسمی را گویند که
 در او دو سبب از اسباب منع صرف یا یک سبب که
 قایم مقام دو سبب است باشد و در اسباب منع صرف
 خلاف کرده اند بعضی نه و بعضی یازده و بعضی سیزده ذکر
 نموده اند اما اول اصح است چنانکه صاحب کافی ذکر کرده
نظیر عدل و وصف و تائید و معرفت و عجز و جمع و کفر
ترکیب و والنون نلائک من قبلها الف و وزن
الفعل و هذا القول قریب و این قول شایسته آن
 میتواند شد و قول ثانی الف تائید و مزاعات اصل را
 زیاده نموده اند و قول ثالث تکرار و ذکر حکایت را
 اضافه کرده اند و یک سبب که قایم مقام دو سبب
 الف تائید متصوره و ممدوده و منتهی مجموع است
 اول کجبه تائید و لزوم تائید و لزوم بمنزله تائید

۸۴ و یک است زیرا که در جمعی جمله در جمع است که گفت ثانی کجبه آنکه
 اقل مافی الباب و جمع خواهد بود پس و فرعیته خواهد داشت **تکلف**
 باید دانست که سبب داخل شدن جزو تنوین در اسم غیر منصرف
 است که شباهت بفعل هم رسانیده و بر فعل جزو تنوین داخل
 نمیشود و وجه شباهت او بفعل آنست که اسباب مذکور همگی
 فرغند و چون در اسمی دو سبب باشد و فرعیته خواهد بود و
 فعل را نیز دو فرعیته است یکی اشتقاق و از مصدر دیگری
 احتیاج او با فعل و فرعیته اسباب مذکور آنست که عدل
 فرع معدول عنه و وصف فرع موصوف تائید فرع مذکور معرفت
 فرع مکره عجز و غیره و علی جمیع فرج احاد ترکیب فرع افراد الف
 نون مزید مان فرع مزید علیه وزن متصل فرع وزن اسم است
تجسس باید دانست که اسم غیر منصرف را گاهی از جمله
 شعری و تناسب لفظی جزو تنوین لاحق میکنند اول مثل قول
 حضرت فاطمه زهرا علیها السلام در مرثیه والد بزرگوار خودی
 علیه واله و سلم **صبت علی مصائب الوالها صبت علی**

۸۵ **الایام حضرت لیلیا** که مصائب غیر منصرف است نسبت به
 اجموع و بصورت شعری تنوین لایق او شده و معنی شعر مذکور
 آنکه بجای نم ریخته چندان غم و دروازه صیبت بها که گریه
 ریزند کرد و تیره چون شبها شامی مثل قوله عز وجل **سلا**
و اغلا که سلاسل غیر منصرف است بچست منتهی مجموع و
 تناسب ترافی اغلا تنوین یافته **باید دانت** که هر وزن
 فواعل که جمع فاعله و منقوص باشد مثل جوار در حالت نصب
 بیاد در حالت جر کجف یا است و در این خلاف کرده اند
 بعضی گفته اند منصرف است تنوین تنوین صرف است که
 با علال بهم رسیده و اعلال بر منع صرف مقدم است زیرا که
 راجع بکوه کلمه است و منع صرف بعوارض او و وجه مقدم است
 بر عرض چنانکه در علم کلام تحقیق نموده اند و جاری جوار در
 جاری بود ضمه بر یا ثقیل انداختند یا بالتفات کنین
 افتاد جوار شد و او موزون کلام و سلام است پس این
 قبل از اعلال و بعد از اعلال منصرف است و بعضی گفته اند

۸۶ قبل از اعلال منصرف و بعد از اعلال غیر منصرف است زیرا که جمعیه
 در او هست و یا مخدوف بمنزله ملفوظ است و اعراب بر او جاری
 نشده و تنوین صرف که قبل از اعلال بود انداخته شده و تنوین
 بالفعل عوض آن است پس باید غیر منصرف باشد اما قول اول
 اقوی است و بعضی حالت جریا ثبات دانسته و بجاری
 خوانده اند **بعضی** باید دانست که جمیع غیر منصرف سبب نظام
 تعریف و اضافات منصرف میشوند مثل **الاحمر الحمر** **مثال**
 غیر منصرف **تبر تیب عمرا و احمرا و طلحة و زینب و ابراهیم**
و مساجد و معدی کرب و عمران و احمد و هر یک را
 شرطی است و ذکر آن طویل است خوفا لاطاله متعرض نشد
فصل هشتم در سبب حصول اعراب و آن عوامل
 و عوامل جمع عامل است و عامل شی کارکن را گویند و در اصطلاح
 نحوات چیزیست که معانی بسبب او حاصل شود و او بر دو
 قسم است لفظی و معنوی لفظی رتبه است **اسما**
 عامله **۲** افعال عامله **۳** حروف عامله چنانکه هر یک بتضمینش گور شود

عوامل آنکه جویان خوانده
 عدالت فذولک ان سبب لفظ
 دهفت از آن تا جاعل و در آن
 معنویت جمع اجناس است
 ان است و تا

۸۷ ان شاء الله تعالی **مصنوع** در دو موضع است **اول** در فعل مضارع
و آن معنی است که فعل مضارع را در وقتی که مجرد باشد از
عوامل لفظی مرفوع میسازد و رفع او یا بضمته است یا بحرف
اول مثل **يَضْرِبُ** و **أَخْرَجْتُ** ثانی مثل **يَغْزِيَانِ** و **يَضْرِبَانِ**
و **يَضْرِبُونَ** **ثالث** در مبتدأ و خبر و آن معنی است که آنها
را در وقتی که مجرد باشند از عوامل لفظی مرفوع میسازد و این
مذهب بصرین است و مذهب کوفین آنست که مبتدأ رافع
خبر و خبر رافع مبتدأ است و مذهب بعضی قدام است
که صفت نسبت به رافع مبتدأ و صفت با مبتدأ رافع خبر اند
اما اول اصح است **توضیح** باید دانست که مبتدأ بر دو
قسم است **اول** آنکه مجرد باشد از عوامل لفظی بجهت
با و مثل **زَيْدٌ قَائِمٌ** **ثانی** در مبتدأ و قایم خبر او زید که مبتدأ است
جرد است از عوامل لفظی مسند الیه است و قایم سببه
و این قسم مبتدأ را ناچار است از خبری **دیگر** آنکه صفت
باشد که بعد از حرف نفی یا استفهام واقع شده باشد

۸۸ مثل ما قامة الزيدان و قامة الزيدان که قایم بعد از این دو حرف
واقع شده و مرفوع است تا مبتدأ باشد و زیدان فاعل او است
قایم مقام خبر است و این نوع مبتدأ مسند و محتاج بجز نیست
گویا که چنین گفته که ما یقومون **نکته** اگر کسی گوید چه میشود که
زیدان مبتدأ و قایم خبر باشد و درین دو مثال مقدم شده باشد
بر مبتدأ جواب آنست که این نمیتواند بود زیرا که خبرش تن است و
ضمیر در او مستتر است و می باید مطابق باشد با مبتدأ در
هر صورتی و قائمان گفته شود **حاصل** آنکه این صفت یا جواب
مبتدأ باشد یا واجب است خبر باشد یا هر دو واجب است
یا هر دو متمنع است **۱** مثل مثال مذکور **۲** مثل قایمان الزیدان
۳ مثل قایم زید **۴** مثل قایمانی زید **تفصیح** اصل در
آنست که مقدم و معسوف باشد اول کجاست آنکه مبتدأ و ذات
خبر حالی از احوال او ذات مقدم است بر احوال ثانی کجاست آنکه
موقوفه معینه است و حکم بر امور معینه مطلوب است **و باید**
دانست که تقدیم مبتدأ واجب است در چند جا **اول** آنکه متمنع

بر چیزی که مقضی صدر است باشد مثل اسماء شری یا استغنی
یا تعجبی ۱ مثل من جاءك فهو ملك ۲ مثل من كنت ذكرا ۳ مثل
ما احسن زيد ۴ **دویم** آنکه مبتدا و خبر مساوی باشد با
هم مثل افضل منی افضل منك **سیم** آنکه مبتدا بر تقدیر
تاخیر صلاحیت فاعلیه داشته باشد مثل من یك قام بهیمر
شان باشد مثل هو زید قام **و واجب است** که معرفه
باشد مگر در چند جا که اگر در آنها نکره باشد جائز است **اول**
آنکه موصوف باشد بصفتی خواه لفظا و خواه تقدیرا ۱ مثل و
لعبت من خیر من شريك ۲ مثل خیر لنا و شئ لعدائنا
دویم آنکه در معنی فاعل فعل باشد مثل شئ اهر ذاناب
سیم آنکه مصدری باشد منسوب بفاعل مرفوع کرده باشد
او را بجهت ثبوت دوام مثل سلام علیک **چهارم** آنکه مکرر باشد
که بهمه استقام و ام متصل باشد و این بر دو قسم است
تصحیح و تقدیری ۱ مثل جاز فی الدار امر امرأة ۲ مثل
که جاز عندك پنجم آنکه نکره باشد که افاده عموم کند

۹۰ مثل ما احسن خیر منك **ششم** آنکه خبر او ظرف باشد مقدم بر او
مثل فی الدار رجل **خبر مبتدا** اسمی است مجرد از عوامل
لفظی همیشه مسند به است و جمله می تواند بود خواه اسمی خواه
فعلی و در وقتی که چنین باشد ناچار است از ضمیری که عاید باشد
بمبتدا مثل من یك ابوه قائم و زید قام ابوه و ظرفی نیز می تواند
بود بقول کثیری مثل من یك فی الدار و شری نیز می تواند بود مثل
زید ان تکلمت کفره **فوضیح** حق خبر تاخیر است و تصحیح
او نیز از جهت اهتمام بذکر او جائز است مثل شینجی انا و طار
انا و **واجب است** تقدیم او بر مبتدا در چند جا **اول** آنکه مرفوع
متضمن اهتمام باشد مثل کیف زید **دویم** آنکه ظرف متضمن
استفهام باشد مثل ان یجک کفر **سیم** آنکه موصوف مبتدا باشد
مثل فی الدار رجل **چهارم** آنکه در مبتدا ضمیری باشد راجع خبر مثل
علی التمره مثلها زید **پنجم** آنکه خبر خبره ان باشد مثل
حق ان زید قائم **تصحیح** باید دانست که گاهی ظرف مبتدا
خبر جائز است اگر قرینه باشد مثل من کرم **فصل فی**

عامل لفظی و آنها قسم اند چنانکه سابقا اشاره شد **اما اسما**
عامله دو قسم اند **اول** آنکه عمل فعل کنند و این نیز دو قسم است
۱ آنکه حقیقه عمل فعل کنند و آنها شش اند **مصدر** **۲** اسم فاعل
۳ اسم مفعول **۴** حرف تشبیه **۵** اسما افعال **۶** اسم تفضیل **۷** اگر مجاز
 عمل فعلی آنهاست **۱** از طرف **۲** بار و مجرور **۳** هر اسمی که تمام شود
 بدون اضافه که بار دیگر اضافه نتوان کرد و او را بنون تشبیه یا
 جمع یا تنوین یا کجری که در حکم تنوین باشد مثل **ثلاث عشیر**
و جلا که در اصل **ثلاثه** و **عشره** بوده **دویم** آنکه عمل حرف
 و این نیز دو قسم است **۱** آنکه جزم کنند فعل مضارع را بمعنی
 و آنها ده اسمند **من** **ما** **منا** **منا** **متی** **التي** **این** **ای** **اذا**
حیثما **کیفینا** **اما افعال عامله** چهار قسم اند که حکم آنها
 مخصوص است چنانکه اشاره خواهد شد و بغیر از آن چهار قسم
 همگی خواه لازم باشند و خواه متعدی در یک اسم عمل رفعی
 کنند و با و تمام میشوند و آن اسم یا فاعل آنهاست یا
 بجای فاعل آنها مثل **ضرب فیک و حسن عمر و وقصر مکه**

کنند

۲ آنست که اضافه شوند و جزم نکنند

دو اسم دیگر که بعد از اسم مرفوع باشد عمل نصب میکنند و آن اسم یا
 آنهاست یا ملحق مفعول آنها **اما** چهار قسم دیگر را که حکم دیگر است
اول افعال ناقصه و مشهور آنها سیزده است **کان** **کان** **صار**
اصبح **امسئ** **استحی** **ظل** **بات** **ما دام** **ما زال**
ما فتی **ما بخر** **ما انفک** **لیکن** و **تحت** آنها **آمن** **عنا**
عذرا است و این افعال بدو اسم تمام میشوند اسم اول
 که اسم آنهاست مرفوع و ثانی که خبر آنهاست منصوب میسند
 مثل **کان زید قائما و لیکن عمر صادا** **قا** و خبر آنها نیز از
 قبل خبر است **بسنده** است **ایضاح** **کان** ماضی می تواند بود
 بدو وجه **۱** بجهت ثبوت مشرق **کان** **الله علیما** **منقطع** مشرق **کان**
زید قائما **او عالما** و بمعنی **صار** نیز استعمال می کنند مثل **کان**
زید غنیا و گاهی تا نه نیز میسازد و در اوقات بیک اسم گفتار
 میکند و گاه زاید نیز میسازد چنانکه شاعر گفته **ظن جیاد** **بجی**
ای بکرتساعی **علی کان السومنة العراب** که **کان**
 در مصراع ثانی زاید است **وصار** از برای انتقال است مثل

صَادِرٌ يَدُ غَيْثًا أَوْ فَيْثًا واضح و مستوی است و مفعول و مفعول به
 از برای اقرارند بصلح و مساومتی و کماهی بمعنی صان زینر می باشد
 از جهت دخول اوقات آنها و در اوقات ناقصه نخواهند بود و
 مازال مابرج و ماقتی و مانفک از برای استمرار فعل اند بعل
 از وقتی که فاعل قبول فعل کرده باشد و ما دام از برای توتیت
خیرات بجهت مدت ثبوت از جهت اسم مثل اجلس
 ما دام زید جالیا و لیس از برای نفی مضمون جمله است
 کمال و این بقول اکثر است دوم افعال متقاربه و مشهوره
 آنها چهار است عنی کاد کرب او شک و مآخات آنها
طیف و جد اخلوق جعل است و این افعال نیزند و
 اسم تمام میشوند اسم اول که مبتدا است مرفوع و ثانی
 خبر آنهاست توضیح خبر عسی فعل مضارع و استعمال او
 با آن است مثل عنی زید ان یقوم و کماهی آن را با
 فعل و فاعل اسم او می کنند و در اوقات محتاج بخیر نیست
عنی ان یخرج زید و خبر کاذبیر فعل مضارع است اعم از

با آن باشد یا بی آن مثل کاد زید یخرج و او شک را با عسی و
 استعمال میکنند و باقی را همیشه با کاد سیمی افعال مدح
 و ذم و آنها چهارند فخما یس جدا ساء و اصل آنها
 و یس است و این افعال نسبت با سیمی میدهند که محلی باشد
 بالف لام جنس یا مضاف میکند با سیمی که محلی باشد بان
 اصناف و بعد از آن اسم دیگری از جهت مخصوص مدح یا ذم
 می آورند و مخصوص مرفوع است مثل فعد الرجل اوصاب
القوم عکرو و یس المرأة اوصاحبه الدار هتد
تبعی باید دانست که مخصوص یا مبتدا است و جمله خبر و مفعول
 بر او است یا خبر مبتدا محذوف است و کماهی سیمی
 آنها را با اسم به هم وجه تفسیر او نکره منصوبه می آورند مثل
فعد رجلا زید و جدا اوسا را بجای نعم و یس معمول
 میدارند و بعضی از نکات هر فعلی را که مضموم العین باشد
 حکم مذکور را بر او جاری میسازند چهارم فعلن
 و او را دو صیغه است ما افعله و بعد از او البته منصوب است

شرفا احسن زيدا **۱** افعلية مثل قوله عز وجل البصير و
 اسمع و اگر غیر غلامی مجرد را خواندند اش تعجب کند گویند ما
 اشتد استخجبه و مثلها **و باید دانست** که منصوب
 بر دو قسم است **۱** آنکه نسبت بحجج افعال متعدی و لازم
 است **۲** آنکه خاص است و عام پنج است مفعول مطلق مفعول
 فیه مفعول حال تمیز و احوال هر یک در تفصیل مذکور خواهد شد
 ان شاء الله تعالی و خاص نیز بر دو قسم است **۱** خبر موصوفه
 مثل خبر کان و اخوات او **۲** مفعول است که مخصوص فعل
 متعدی **تجسس** **باید دانست** که فعل متعدی گاه مقتضی یک
 مفعول است **۱** این بسیار است و گاه مقتضی دو مفعول است
 و این بر دو قسم است **۱** آنکه مذکر احدی از آنها اللفظی
 جایز است مثل باب اعطيت چنانکه گویی اعطيت زيدا
 و **۲** آنکه مذکر هر دو لازم است یعنی یکی اللفظی توان
 کرد و دیگری هفت فعلند که آنها را افعال قلوب افعال شک
 یقین نیز گویند **حیث** ظننت خلعت علمت رأیت و

ذممت فعل اول شک و فاعل ثانی یقین یک فعل آخر
 شک است در میان شک و یقین و گاه مقتضی مفعول است
 و آنها چهار فصلند **اعلمت** رأیت انبأت نبأت و این
 وقتی است که بمعنی **اعلمت** باشد چنانکه گویی **اعلمت** زيدا
عمر و اخیرا **الناس اما حروف عامله** شش قسم اند
اول آنکه در دو کلمه عمل کند کلمه اول را منصوب و ثانی را
 مرفوع سازند و آن حروف شش اند و داخل میشوند در ابتدا
 و خبر و حکم خبر آنها حکم خبر مبتدا است و تفاوتی که دارند در تقدم
 و تاخیر است زیرا که خبر مبتدا گاهی بر مبتدا مقدم میشود
 این حروف مقدم نمیتواند شد و حروف مذکوره را حروف **خبر**
 مشبته بالفعل گویند بواسطه آنکه در لفظ و معنی شبیهند
 در لفظ کجته آنکه زیاده بر دو حرف اند در معنی کجته آنکه بمعنی
 حقیقت و استدرکت و تمثیت و ترجیت اند و حروف
 مذکوره این **ان** **كان** **لکن** **کیت** **لعل** است **مثرا** **ان**
زيد قائم و كان عمرا صادقا و جانی زيدا لکن

كَيْفَ وَيَأْتِي الشَّبَابَ يُجُودُ لَنَا يَوْمًا وَلَعَلَّ زَيْدًا جَاهِدًا
وله نفی جنس نیز داخل است در قسم اول زیرا که او نیز
 اسم منصوب و خبر مرفوع میخورد مثل **لَا أَعْلَامَ رَجُلٍ ظَهَرَ**
تبصیر باید دانست که هرگاه اسم لامفرد و مکره باشد
 و در میان او و لافاصله نباشد سببی برستخ است مثل **لَا**
رَجُلٍ ظَهَرَ دُوَيْمًا و لا باشد بهمان دلیل در نفی مذکور
 و این دو حرف نیز در دو جزو عمل میکنند جزو اول مرفوع و
 ثانی منصوب است مثل **هَذَا أَشْرَأُ وَمَا زَيْدٌ قَائِمًا**
وَلَا عَمْرٌ صنادق **تبصیر** باید دانست که این دو حرف
 را در لغت بنی تمیم عملی نیت بلکه اسم و خبر را بعد از این
 حرف مرفوع میدانند بابت سبب اینه چنانکه سابقاً
 اند و این مخالف است که در کلام مجید وارد است و
 است و در لغت حجاز اسم مکرر و معرفه هر دو بسیار
 اما اسم لامکره است و بس آن هم بسیار کم است
 اعمال لانی جنس در کلام بسیار است **تبصیر آخری**



باید دانست که هرگاه تالی لاحق لاشو و مخصوص اوقات و در اوقات
 اکثر اوقات اسم او محذوف خواهد بود مشرق **لَا تَحِينَ**
مَنَاصِحٌ وَبَابِكُ دَانَسْتُ که در مثل ترکیب **لَا حَوْلَ وَلَا**
قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ پنج وجه جایز است ۱ نصب هر دو بنا بر اصل
 ۲ رفع هر دو بنا بر ابتدائیه ۳ رفع اول و نصب ثانی ۴ رفع اول
 و رفع ثانی بسبب عطف بر محل ۵ رفع اول و نصب ثانی بجهت
 عطف بر لفظ از جهت مناسبت و مشابهت فتح و نصب
سیم آنکه اسم را نصب دهند و بس آنها مشرفند
 ۱ و او مفعول مع و اسم منصوب بعد از او مفعول محذوف است مثل
إِسْتَوَى الْمَاءُ وَالْحَشْبَةُ وَمَا شَانَكَ وَزَيْدٌ ۲ الا که حرف
 استنات در شته متصل و منقطع چنانکه در تفصیل مذکور
 شد ان شاء الله تعالی ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۶ ای ۷ همه مقصوره
 این پنج حرف را حرف نداء گویند و اسمی که مضاف باشد به
 مضاف یا مفرد مکره باشد نصب میدهند مثل **يَا عَبْدَ اللَّهِ**
وَيَا ضَارِبَ عَمْرٍ و **يَا رَجُلًا خَذُبِي** و **يَا عَمْرًا** و **يَا عَمْرًا**

اللَّهُ يُعَذِّبُهُمْ **۲** بعد از آنکه یعنی اول باشد مثل لا لزمناك
 او تعطي حتى **۳** و **۴** بعد از فاشه ط که در جواب امر نهای
 یا نهی یا استفهام یا تمییز یا عرض باشد مثل من زخفا که مک
 ولا تا کل السمک و تشرب اللبن **۵** بعد از حتی که بمعنی
 الی یا کی باشد در وقتی که استقبال را داده بشود مثل اسئین
 حتى تعصیب الشمس واسلمت حتى اذ دخل الجنة
ششم حروف جازه که عمل آنها است که چون بر فعل
 در آیند آخر او را مجزوم می سازند و آنها پنج حرف اند که
 لام امر لا و ان در شرط و جزا چنانکه در باب هفتم
 مذکور شد **فصل دهم** در تفصیل مرفوعات و منصوبات
 و مجزورات مخفی نماند که اکثر علما این فن اسم معرب را با
 سبب حصول اعراب که عوامل است بعضی او را مرفوعات
 و بعضی را در منصوبات و بعضی را در مجزورات مندرج و کلمه
 ساخته اند و خلاصه آنها در این باب سمت تحریر یافت
 اما چون منظور تبصره است بجهت متعلمین مبتدی بطریق

علما این فن ذکر میشود و مجملها آنچه ضرور باشد مفضلاً و بعد از آن
 توابع و بسنیات را مذکور می سازد و ان شاء الله تعالی **امتنان**
مرفوعات که مشتمل است بر علامت فاعلیه و رفع او
 میشود و بس شش اند **اول** فاعل او اصل مرفوعات است
 اصل در او آن است که در پہلوی فعل و مقدم بر سایر معمولات
 او باشد و در وقتی که فعل بر او مقدم باشد فاعل خواهد بود
 که اگر فعل مؤخر باشد فاعل نیت بلکه مبتدا است مثل من زخفا
 قائم و واجب است تقدیم فاعل بر مفعول و وقتی که خوف است
 یا فاعل ضمیری باشد متصل بفعل مثل ضربت زیداً **دوم**
 مفعول لم یسم فاعله او هر مفعولی است که نایب منافع
 باشد مثل ضربت عکرم **سیم** مبتدا و خبر **چهارم**
 حروف مشبته بالفعل **پنجم** خبر لافعی جنس **ششم** اسم
 ما و لا مشبهتان بلین مجموع این اقسام مذکور شد **امتنان**
منصوبات که مشتمل است بر علامت مفعولیه و
 نصب اراده میشود و بس هشت اند منافع خبر منصوب

بدانکه هر اسمی که فعل بر آن واقع شود
 فاعل آنست که در پہلوی فعل و مقدم بر سایر معمولات
 او باشد و در وقتی که فعل بر او مقدم باشد فاعل خواهد بود
 که اگر فعل مؤخر باشد فاعل نیت بلکه مبتدا است مثل من زخفا
 قائم و واجب است تقدیم فاعل بر مفعول و وقتی که خوف است
 یا فاعل ضمیری باشد متصل بفعل مثل ضربت زیداً

۱۰۵ **ا** که مفعول مطلق مشتق باشد بمعنی بگیر مثل **لبسک و سجدت**
ع که مفعول مطلق از برای تشبیه واقع شود در اوقات مصدر
 فعل علامتی خواهد بود یعنی محتاج باشد بواجب و آلات بدنی مثل
صوت **بج** فاذا **المصوت** صوت **جماد** **ویم** مفعول
 و او اسمی است که فعل از فاعل بر او واقع شود مثل **ضربت زيدا**
 و اصل در او آنست که متأخر باشد از عامل و گاهی تقدم
 او از جهت افاده حصر جائز است مثل **زيداً ضربت** و
 گاه تقدم او واجب است و این در وقتی است که مستند
 صدر کلام باشد مثل **من و کیت تصبی** باید دانست که گاه
 مفعول به را حذف میکنند و این حذف بر دو قسم است **ا**
 آنکه جایز است مثل **زيداً** در جواب کسی که گوید **من احب**
دویم آنکه واجب است و این در چهار موضع است **اسما**
 که ضابطه ندارد و بشنیدن از عربان گفته کرده اند مثل **امراء**
و فئسنة یعنی بگذار مروی را بجال خود تا چنان کند که خواهد
س دیگر قیاسی است که ضابطه دارد **ا** در منادی که حذف

مفعول

۱۰۶ در او بحسب قیاس واجب است **ب** در وقتی که عامل او را ضمیر نموده
 باشند و ما ضمیر عامل هر اسمی است که بعد از فعلی یا شبه فعلی باشد
 که محتاج نباشد بعمل کردن مثل **زيداً ضربت** که ضربت زید ضمیر
 بوده و احوال منادی و ما ضمیر عامل در محقات مذکور میشود و آن
 است **الله تعالی** **تخذیر** است و **تخذیر** در لغت ترسانیدن و
 پرهیزانیدن است و در اصطلاح نکات معمولیت که اتق **دو**
 مقدر باشد و این بر دو قسم است **ا** آنکه بتقدیر اتق مقصود
 باشد و او را **تخذیر** کرده باشند بمعنی ترسانیدن و پرهیزانیدن
 استقبال مثل **اياك و لا اله الا انت** یعنی پرهیزان خود را از شیرو
 شیر را از خود **ب** آنکه منسوب باشد بتقدیر اتق و مخدوم منکر
 و منسوب باشد مثل **الطریق الطریق** یعنی پرهیزان راه که
 در واقع است و قسم اول آن مخدوم و قسم ثانی را مخدوم
 گویند و ذکر آنها بواجب و عطف **من** حرف جر و حذف **من** ضمیر
 جایز است **سیم** مفعول معه و او اسمی است که مذکور باشد
 بعد از او و معنی از جهت مصاحبت فعل اعم از آنکه فعل لفظی باشد

مفعول معه

یا معنوی خواه فاعل فعل باشد مثل استوعب الماء ولا تشبهه
 چنانکه در عوامل حروف گذشت و خواه مفعول فعل باشد مثل
 كفاك في زكيا و تقدیم مفعول مع بر عامش جایز نیست **تبعی**
 باید دانست که مابعد و آورد وقتی که مفعول باشد عطف مفعول
 بما قباش که فاعل فعل است جایز است مثل جئت انا و زيدا
 و در وقتی که منصوب باشد جایز نیست مثل جئت و زيدا
 زیرا که ضمیر مفعول متصل بمنزله جزو کلمه است و میان موقوف
 و موقوف علیه فاصله نیست پس در این صورت جایز نباشد
تبعی اخری باید دانست که در مثل ضربت زيدا و عسرا
 عطف مابعد و او که عمرو است بما قباش واجب است زیرا که
 فعل در او منوئیت و باین تقدیر است که ضربت زيدا و ضربت
 عمرو **چهارم** مفعول که و او اسمی است که منصوب باشد
 بعد از فعل و علت اقدام فعل باشد مثل ضربت تا و زيدا
 یعنی زوم من اورا بجهت ادب کردن او پس تا و زيدا
 فعل است که ضربت است و **شرط** منصوب بودن مفعول

مفعول

انهم

از سه چیز است **۱** آنکه مصدر باشد مثل مثال کور **۲** آنکه فعل
 فاعل فعل معلل باشد مثل جئتک للتمکون **۳** آنکه مقارن آن
 فعل باشد در وجود یا عدم مثل قعدت عن الجوب جینا **تبعی**
 باید دانست که مع لام حرف جر در مفعول معتبر است و قیاس
 بودن او بتقدیر لام است و در وقتی که لام مفعول باشد
 مجرور خواهد بود مثل قوله عز و جل والارض وضعها للانام و
 حذف لام مفعول بدو شرط جایز است **۱** آنکه مفعول فعل
 باشد از فاعل فعل معلل یا از مفعول مثل جئتک همنا **۲** آنکه
 مقارن فعل معلل باشد در وجود مثل حين و تا و یب که مذکور شد
پنجم مفعول فیه و او اسمی است که بجهت زمان یا مکان
 مبهم وضع شده باشد و فعل در او واقع شود و تقدیر فی در او
 ضروری است بجهت ظرفیت و ظروف زمان همگی و ظروف مکان در
 وقتی که مبهم یا در حکم مبهم باشند بتقدیر فی قابل نصب اند
 و بعضی از نجات مبهم را بجهت است که فوق تحت قدام
 خلف یمن یس را از تفسیر کرده اند و عنده لدی را که در آنها

مفعول

نوعی از اینهاست که معمول بر آنها ساخته اند و لفظ مکان را نیز چنین
 بواسطه کثرت استعمال بعضی بکافی که او را اسمی باشد
 بجهت امری که آن امر در مستی داخل نباشد تفسیر کرده اند
 و کیفیت اختلافات در کتب بسوطة مشهور است **تصییق**
 باید دانست که در شرح **خلت الدار** و هر مفعولی که بعد از **خلت**
 باشد بعضی منصوب میدانند بسبب مفعول و بعضی بسبب
 مفعول فیه و میرسد شریف ذهب ثانی را صحیح میدانند
ششم منصوب بترغ خافض او اسمی است که بعد از عا
 واقع شود که فعل لازم باشد و بتقدیر حرف جر تاویل کنند
 او را بمنصوب مثل مفعول فیه و او بر دو قسم است سماعی
 قیاسی قیاسی آنست که استعمال و با آن وان باشد مثل
توله عزوجل و عجبتم ان جانکم ذکر من ترککم و قول کسی
 گوید عجبت ان زید قائم که در تقدیر ان جانکم و زید العالم
 است سماعی آنست که استعمال او با غیر آنچه ذکر شد باشد
 یا با عامل ذکر شود مثل **خ هبت الشام** و اما این نادر است

منصوب بترغ

هفتم حال و او اسمی است منصوب که بیان میت فاعل کنیا
 مفعول یا هر دو خواه لفظ و خواه معنی مثل **جاء زید را کبا و استی**
عاریا و خاصم زید عمر و اراکبین و حال جمله می تواند بود
 در الوقت رابطه ضرورت و جمله بر دو قسم است اسمی و فعلی
 در وقتی که جمله اسمی باشد رابطه او تنها یا ضمیر تنها یا هر دو با
 می تواند شد اما ضمیر تنها ضعیف است مثل **جاء زید و اوق**
راکب و جاء فی عمر و الشمس طالعة و جاء فی عمر و
ابوع راکب و در وقتی که فعل مضارع مثبت باشد رابطه بجز
 ضمیر نیست و آن بود زیرا که جمله مذکور مثل اسم فاعل است و در
 اسم فاعل رابطه بجز ضمیر نیست و آن بود مثل **جاء فی عمر و یکن**
تصییق باید دانست که هر جمله که غیر از این مذکورات باشد
 خواه مضارع منفی و خواه ماضی مثبت یا منفی رابطه یا او است
 ماضی یا یکی از این دو بمنهایی مثل **جاء زید لایرکب او ولا**
یرکب و جاء فی عمر و قدرکب او و قدرکب و جاء فی زید
ما راکب او و ما راکب و در مثبت لفظ قد ضرورت خواه ظاهر

۱۱۱ مثل قدر کب و خواه منغ مثل قوله تعالی جاء و که حضرت محمد ^{و هجر}
وضیح حال باید نکره و صاحب حال معرفه و صاحب حال باید
 مقدم باشد و بعضی تقدیم حال بر صاحب حال جایز داشته اند
 و در وقتی که صاحب حال مجرور باشد واجب است که مقدم باشد
 مثل هرگز است بنید مجرور اعن شایه زیرا که مجرور احوال است
 برزید که صاحب حال است مقدم نمیشود بآنکه بواسطه آنکه از
 تمة مجرور است و تمة مجرور چیز جاز است و چیز جاز بر صاحب مقدم
 نمیشود بآنکه مجرور مقدم نمیشود **هشتم** تمیز واد
 اسمی است منصوب نکره که رفع ابهام است که از ذات
 مذکوره مقدره و این پنج قسم است ۱ آنکه از جمله رفع کند
 ابهام را مثل طابت زید ففسنا که نفث رفع ابهام از جمله که
 طاب زید است نموده ۲ آنکه رفع ابهام کند از مفرد مثل
 عندئذ و اقود خلا ۳ آنکه رفع ابهام کند از نون تشبیه مثل
 عندئذ منوان سمنا ۴ آنکه از نون شبه جمع رفع ابهام
 کند مثل عندئذ عشرون درهما ۵ آنکه از اضافی رفع ابهام

مرتب

بهر که در این کتاب
 از کتب کرامت و جلاله

۱۱۲ کند مشرک و عسلا **تقصیر** باید دانست که تمیز را بناچار است از
 عاملی که در او عمل کند و عامل او یا اسم است یا فعل مثل طاب
 و عشرون و تقدیم تمیز بر عاملش بقول اصح جایزیت اما
 مازنی و میرد جایز داشته اند و علتی که میگویند آنست که
 فعل عاملی است قوی خواهد مقدم باشد و خواه مجرور تصرف
 می تواند کرد و است شهادت نموده اند بقول شاعر که گفته
 اتجرب لیلی بالفراق حسیبها و ما کاد ففسنا بالفراق
 تطیب که نفث تمیز تطیب است و بر او مقدم است
 جمهور جواب میگویند که شاعر چنین گفته که و ما کاد ففسنی
 بالفراق تطیب قول جمهور چنانکه مذکور شد اصح است **اما**
مجرورات که مشتمل است بر علامت اضافه و جزا
 میشود و پس از آن **اول** مضاف الیه و او اسمی است که
 منسوب باشد با و چیزی بسبب حرف ج را که حرف
 جر لفظی باشد یا تقدیری و مراد باشد یعنی اثر حرف جر
 باقی باشد مثل مکرر است بنید که مرور بسبب حرف جر

که یا است منسوب شد برید پس ید منسوب الیه خبریت بواسطه
 جر لفظی و مثل غلام زید که غلام بواسطه حرف جر تقدیری که لام است
 منسوب شد برید و لام در این مقام مراد است از جمله آنکه اثر
 وی که جر است باقی است **نکته** منظور از مراد بودن آنست که
 مفعول فیه و مفعول لیه بیرون روند زیرا که در آنجا نیز حرف جر
 مقدر است اما مراد نیست بواسطه آنکه اثر حرف جر در آنها باقی
 نیست **تبصیه** باید دانست که در صورتی که حرف جر مقدر و مراد
 باشد استعمال لفظ مضاف الیه بیشتر است نه در صورتی
 که حرف جر مفلوظ باشد اگر چه عند التحقیق مضاف الیه است
 اضافه مضمرات و اسماء اشارات و اسماء شریطه و موصولا
 سوای اتی مستنوع است و اضافه بعضی اسماء واجب است
 آنکه واجب است یا مجمله اضافه میشود مثل اذا یا یا بسم مفرد
 ظاهر باشد و خواه منوی مثل کلا و کلتما و غدی و لدی و سوای
 یا ظاهر باشد و بس مثل الو و عشرون یا منوی باشد و بس
 مثل و حده و لکین و سجد یک **و باید دانست** که در اضافه بواسطه

حرف جر مفلوظ بجهت نیست و اضافه که بتقدیر حرف جر باشد آنست که
 مضاف اسمی باشد مجرد از تنوین و قایم مقام تنوین که نون
 تشبیه و جمع و ملحقات آنهاست و اضافه مذکوره دو قسم است
 لفظی و معنوی **لفظی** آنست که مضاف صفتی باشد یعنی اسم فاعل
 و اسم مفعول صفتی باشد و آن صفت مضاف باشد بمجمل خود
 که فاعل است یا مفعول مثل خارید زید و حسن الوجدان
 اضافه فایده ندارد مگر تکلیف در لفظ **معنوی** آنست که مضاف
 اسمی باشد غیر صفت و این نیز دو قسم است ۱ آنکه مضاف
 اسمی باشد که مطلقا صفت نباشد مثل غلام زید و خام حله
 ۲ آنکه مضاف اسمی باشد که صفت باشد اما مضاف بمجمل خود
 نباشد مثل مصانع مصر و اضافه معنوی سه قسم است ۱ یعنی
 لام و آن در وقتی است که مضاف الیه جنس مضاف نباشد
 بر مضاف الیه صاق نباشد و همچنین مضاف الیه ظرف مضاف
 نیز نباشد مثل غلام زید که غلام ظرف مضاف است و اضافه او تقدیر
 لام است یعنی غلام زید ۲ یعنی مرفوع و آن در وقتی است که مضاف

زید جنس

جس مضاف باشد مثل خاتم فتمه که خاتم من فتمه است **۳** بمعنی
 فی وان در وقتی است که مضاف الیه ظرف مضاف باشد مثل
 ضرب الیوم که ضرب فی الیوم است و در این قسم خلاف است
 بعضی از نکات میگویند که اضافه بمعنی فی موجود نیست و تاویل
 مثال مذکور باین نحو نموده اند که ایوم را تشبیه کرده اند بمضروب از
 جهت مبالغه پس ایوم مفعول فیه است مشتبه بمفعول چون و انشا
 بمعنی لام است **نکته** نکات را خلاف است و در اینکه مضاف الیه مجرور
 بحرف جر مقدم است یا مضاف جمهور بر آنند که عامل در مضاف
 الیه مضاف است بنسبت بحرف جر مقدم **تنقیح** اضافه معنوی
 با معرفه افاده تعریف و بامکره افاده تخصیص میکند اول مثل غلام
 زید ثانی مثل غلام رحیل **ویم** مجرور بحرف است و او اسمی است
 که نسبت داده باشند چیزی را با و بسبب حرف جر یعنی بگفته
 معنی فعل با اسم و حروف جازه در حروف عامل مذکور شد
امثال مختصات که گاهی رفع و گاهی نصب کاهی جر و اینها
 اراوه میشود چهار اند **۱** مستثنی **۲** منادی **۳** مشتمل عنده العالم **۴**

سوره
 ازین سوره در این کتاب
 نسخ شده است
 و در این کتاب
 نیز در این کتاب

متمیز است اما عدد چنانکه تفصیل مذکور شد و ان شاء الله تعالی **۱** مستثنی
 و او اسمی است که مذکور باشد بعد از حرف استثناء و در میان
 نکات مشترک است بدو معنی متصل و منقطع متصل است که
 از جنس مستثنی منزه باشد منقطع غیر این است **تنقیح** مستثنی متصل
 است که مخرج باشد از متعددی که آن متعدده بعد از آو و عدا
 و ظواهر حاشا و ما عدا و لیس لایکون مذکور باشد خواه لفظ خواه
 تقدیر **مثالی** القوم الا زیداً و ما جانی **۱** الا زیداً که
 اول قوم متعدده است در لفظ و زید مخرج است از وی و بعد
 الا واقع شده و در ثانی متعدده در تقدیر است و زید مخرج است
 از او زیرا که در این تقدیر است که ما جانی فی احد الآزید **۲** مستثنی
 منقطع است که بعد از آو اخوات او مذکور باشد لکن از
 متعدده مخرج نباشد مثل ما جاء فی احد الاحبار **۱** زیرا که حمار
 از جنس مستثنی منزه نیست که مخرج از او باشد **تنقیح** باید دانست
 که مستثنی بر چهار قسم است **۱** مستثنی متصل مؤخر بعد از
 کلام موجب **۲** مستثنی متصل مؤخر بعد از کلام منفی **۳** مستثنی

متصل مقدم استثنی منقطع و در قسم نصب است واجب است
 در یک قسم مختار بدل است **تصحیح** مستثنی متصل موخر بعد
 کلام موجب واجب النصب است مثل جاء في القوم الا يزيد
 زیرا که هرگاه منضوب نباشد باید مرفوع باشد تا بدل شود و
 بدل در اینجا جایز نیست زیرا که مبدل منزه حکم سقوط دارد و لازم
 می آید که مستثنی مفرق در کلام موجب موجود شود و این
 نمیشود و همچنین هرگاه مستثنی متصل بعد از کلام منفی باشد
 واجب النصب است مثل جاء في احد الا يزيد و همچنین
 مستثنی مقدم باشد واجب النصب است مثل جاء في
 الا يزيد احد زیرا که اگر الا زید موخر می بود علی الاکثر
 نصب و علی البدل رفع هر دو جایز بود و همچنین مستثنی منقطع
 واجب النصب است مثل جاء في احد الاحزان و
 همچنین هرگاه مستثنی بعد از ما عدوا و ما خلا و لیس و لایکون
 باشد واجب النصب است مثل جاء في القوم ما عدنا زيدا
 و ما خلا زيدا و لیس زيدا و لایکون زيدا و هرگاه مستثنی

فصل فی نصب و حذف
 در نصب و حذف
 در نصب و حذف
 در نصب و حذف

مذکور مستثنی بعد از الا در کلام غیر موجب واقع شده باشد منفی
 نصب هر دو جایز است مثل قوله عز و جل ما فعلوه الا قليلا
 مستثنی که قلیل است برفع جایز است تا بدل باشد از واو
 فعلوه و نصب جایز است تا مستثنی باشد و هرگاه مستثنی
 غیر مذکور و در کلام منفی باشد معرب است بحسب عوامل
 ما جاء في الا يزيد و ما دأيت الا زيدا و ما مررت الا
 بزيدا مستثنی منزه که احداست متقدراست و کلام منفی است
 و زید که مستثنی است باین دو سبب معرب بحسب عامل
 است و هرگاه مستثنی بعد از غیر و سوی و سوائی باشد
 این کلمات اضافه شده باشند با و مجرور است بسبب اضافه
 مثل جاء في القوم الا غير زيد و سوائی زيدا
 و همچنین هرگاه مستثنی بعد از حاشا و عدا و خلا باشد در وقتی
 که آنها حرف جر باشند مجرور است مثل جاء في القوم حاشا
 زيدا و عدا زيدا و خلا زيدا و می نماید و او اسمی است
 که مذکور باشد بعد از حرف نداء و حرف مذکور به هیچ است

۱۲۱ وقف لاحق و میکند مثل یا ابتاه و یا عتاه هفتم منادی هر حرف
 بالف لام است مثل یا ایها الذین آمنوا و این قسم منادی مضموم
 و باید که با اسم بهی ذکر شود و جایز نیست که حرف نذر با
 الف لام بی واسطه جمع شود مگر در لفظ الله زیرا که الفلام
 در لفظ جلاله مذکور عوض همزه است که بجای قار آه است
 بمنزله جزو کلمه است و در اصل لا اله الا الله و همزه الله در غیرند
 وصل و بدرج ساقط است مثل اعوذ بالله و در غیر لفظ مذکور
 گاهی حرف نذر با الف لام جمع شده آه است **و باید**
دانست که توابع منادی مبنی بر همزه در وقتی که مفرد باشند
 اعم از آنکه صفت باشند یا تاکید یا بدل یا عطف بیان یا
 عطف بحروف و دخول حرف نذر در آنها جایز نباشد یعنی
 معرف بالف لام باشند دو وجه جایز است **۱** رفع کجبه حمل
 نمودن بر لفظ منادی مذکور **۲** نصب از جهت حمل نمودن
 بر محل او اول کجبه آنکه اگر چه ضمیه حرکت بنا نیست اما بواسطه
 عوض مشابه حرکت اغرابیت ثانی کجبه آنکه حق تابع بنی

انزاع

است که تعلق محتش باشد و توابع منادی مضاف یکی منبذ
تنبیه در باب حرف مذکور شد که حذف بر دو قسم است
 اعلالی و ترخیمی اعلالی تغییر کلمه است چنانکه در همان باب است
 تحیر یافت و ترخیم صوت عبارتت از تلمین او و در اصطلاح
 نجات حذفی است در آخر منادی از جهت تخفیف نه از برای
 علقی و این حذف در منادی در سرعت کلام بی ضرورت
 جایز است و در غیر منادی بجهت ضرورت شعری و در منادی
 مشروط است بچند شرط **۱** آنکه منادی مضاف نباشد
 آنکه جمله نباشد **۳** آنکه مشتق نباشد **۴** آنکه علمی باشد
 زیاده بر سه حرف یا تار تانیت داشته باشد **توضیح** هرگاه
 در آخر منادی دو حرف زاید باشد که در حکم یکی باشند در ضم
 هر دو را حذف میکند مثل مروان که یا **مرف** میگویند و همچنین
 هرگاه در آخر منادی حرف صحیحی باشد که ماقبل و از حرف
 مذکور زیاده بر چهار حرف باشد در ترخیم دو حرف را حذف
 می کنند مثل منصور که یا **منص** میگویند و اگر منادی دو

موقوف که الفلام با و در اعراف است
 خلیل بن اجدیبی که است تا رسید به است
 اختیار بر خست تا نصب نموده و بعد از آن
 خلیل بن ارنج لام از نشان که در لغت است
 مکتوب است مثل حسن و ارنج نام آن که در لغت است
 نصب است چنانکه نصب ابو عمرو است مثل ارنج
 بودیل در کتب لغت

توابع منادی مبنی بر همزه در وقتی که مفرد باشند
 اعم از آنکه صفت باشند یا تاکید یا بدل یا عطف بیان یا
 عطف بحروف و دخول حرف نذر در آنها جایز نباشد یعنی
 معرف بالف لام باشند دو وجه جایز است **۱** رفع کجبه حمل
 نمودن بر لفظ منادی مذکور **۲** نصب از جهت حمل نمودن
 بر محل او اول کجبه آنکه اگر چه ضمیه حرکت بنا نیست اما بواسطه
 عوض مشابه حرکت اغرابیت ثانی کجبه آنکه حق تابع بنی

۱۲۴
نوعی است که در بعضی کلمات
از آنجا که در بعضی کلمات
از آنجا که در بعضی کلمات

کلمه مرکب باشد و ترجمیم کلمه آخر را حذف می کنند مثل معاد کرب
که یا معاد کرب میگویند **تصییق** حذف حرف نذر جایز است مگر
با اسم جنس و اشاره و منزه و ب که در آنها جایز نیست و حذف
منادوی نیز جایز است اگر قرینه باشد مثل قول عز و جل **الایکونوا**
که الایقوم **اسی** و است **سی** مشغول عنه العاطل یعنی
ما اضم عاطله علی شرطیه التفسیر و او کلمه ایت که عاشق سبب
ضمیری استغنی باشد از عمل او و او را بیخ حالت است **اول**
انکه واجب النصب باشد سبب عاطلی که مقدر باشد تفسیر کند
او را مشغول این وقتی است که آن اسم با چیزی مذکور
شود که مخصوص فعل باشد مثل حرف شرط و حرف تخصیص که
که بلا و بلا و لولا و لو ما است مثل ان زیداً **اضربته** فاخبر به و
هلا زیداً **اضربته** و حیثما عمر و القیته که نصب ید و عمر
واجب است زیرا که مفعول اند بجهت انکه بعد از حرف شرط
و تخصیص واقع شده اند و اینها مخصوص فعل اند پس فعل که
عامل است مقدر است و ضمیر تفسیر او میکند **و** و **و** و **و**

باشد و این دو قسم است **۱** انکه آن اسم مذکور شود با چیزی که مخصوص
ابتدائی است مثل ان ذار **فجائیة** سبب ابتدائی مثل فاذا زیداً **فیضی**
عمر **۲** انکه فاصله در میان او و مشغول چیزی باشد که طالب
صدر کلام باشد مثل **ید** **هله** **رایتہ** **سیمی** انکه نصب او ترجیح
باشد و این وقتی است که فعل مقدر باشد و آن در چند جا است
۱ در جمله فعلیه مثل ضربت زیداً و **عمر** **الکرمتہ** **۲** انکه بعد از حرف
نقی باشد مثل ما زیداً **اضربته** **۳** انکه بعد از استفهام باشد
مثل ان زیداً **اضربته** **۴** انکه بعد از او امر یا نهی باشد مثل **ید**
اضرب **و** **عمر** **والا تضرب** **بجان** **۵** انکه رفع او ترجیح داشته
باشد و این وقتی است که قرینه بر وجه خلاف رفع نباشد و کلام
مشغول **ید** **اضربته** **بجانب** انکه هر دو مساوی باشند و این وقتی است
که جمله اولی که معطوف علیه است مشتمل دو جمله باشد یکی اسمی که
کبری دیگری فعلی که صغری است مثل **ید** **قام** و **عمر** **والکر**
زید که اگر نظر بر جمله اولی کنند رفع اولی و اگر نظر بر جمله ثانیه
کنند نصب اولی است و هر دو جهت معارض همند پس رفع و نصب

برود مملووی و سیچک را رجحان نباشد **چهارم** تمیز اسماء عدد
 و او اسمی است که رفع ابهام کند از اسمی که بجهت شماره وضع
 شده اند و آنها بر چند قسم اند **۱** تمیز ثلثه تا عَشْرَه و آنها مجموع
 مجرورانند مثل ثلثه و جلال الی الآخر **۲** تمیز عَشْرَه تا مائه و آنها
 منصوب و مفرورانند مثل احد عشر و جلال الی الآخر **۳** تمیز مائه تا
 الف و مائین و الفین تا مائت و الوف و آنها مجرور و مفرورانند
 مثل مائه و رجل و الف و مائین و مائت و الفین و الالف **بصیرت**
بصیرت باید دانست که اصول اسماء عدد و رسم بی و وارده کلمه
 واحد تا عَشْرَه و مائه و الف واحد و ثنیه باشد ذکر مذکر و با مؤنث
 مؤنث اند مثل امرأة امرأتان و رجل رجلان و ثلثه تا
 با ذکر مؤنث و با مؤنث مذکر اند مثل سبع لیال و ثمانیایا
 و احد عشر و اثنی عشر از برای مذکر و احدی عشره و اثنی عشره
 از برای مؤنث و ثلثه عشر تا تسعة عشر از برای مذکر و ثلث عشره
 تا تسع عشره از برای مؤنث و در عَشْرُونَ و اخوات او هر دو
 مساویند و بعد از آن عطف باید کرد و مثل احد و عَشْرُونَ **جلا**

ن واحد و عَشْرین امرأة و اثنان و عَشْرُونَ و جلا و اثنان
 و عَشْرین امرأة و ثلثه و عَشْر و جلا و ثلث و عَشْرین امرأة
 تا تسع و تسعین همین حکم دارد که مذکور شد **فصل یازدهم**
 در توابع معرب و آنها پنج اند صفت تا کید بدل عطف بیان
 بحروف چنانکه هر یک بترتیب مذکور شود ان شأ الله تعالی
توضیح باید دانست که توابع جمع تابع است و تابع در اصطلاح
 نحوات هر اسم ثانی است که معرب باشد با عراب سابقه از کجبه
ثلثه دو شش طافه مذکور اثنان کجبه که خبر کان و اخوات او بیرون
 روند زیرا که تابع نیستند ثانی بجهت آنکه خبر مبتدأ و مفعول ثانی فعل
 قد بیرون روند زیرا که آنها نیز توابع نیستند مثل طننت زید فانما
 زیرا که قائم منصوب است کجبه آنکه مضمون است و زید منصوب است
 بجهت آنکه مضمون فیه است خبر مبتدأ مرفوع است کجبه آنکه
 مجرور بودن از عوامل لفظی مقتضی است از جهت اسناد و
 مبتدأ مرفوع است بجهت آنکه اسناد مقتضی است الیه است
 و در مثل جاء زید العالم زید و عالم هر دو مرفوعند کجبه آنکه جاء

۱۲۷ تقضی فاعل است و چون عالم بازید متوجه است معرب با عراب
 اوست و برین قیاس است حال سایر توابع **صفت** تابعی است
 که دلالت کند بر معنی متبوع خود مثل **ید الظریف قائم بحی**
 باید دانست که صفت اگر عبت با حال متعلق موصوف باشد
 مثل **جان جن احسن علامه** تابع موصوف است و مطابق
 میان صفت و موصوف درده چیز شتر طاست افرا و توشه
 جمع رفع و نصب و جر تذکیر و تانیث تعریف و تکمیر و در هر شای
 چهار از اینها باید باشد البته مثل **اعوذ بالله من الشیطان**
الرجیم شیطان لعین که موصوف است مذکرات رحیم
 که صفت است او نیز مذکرات موصوف معون معرفه است
 صفت نیز چنین موصوف مرد و مجرد و راست صفت نیز چنین
 علیه التعمه مفرد است صفت نیز چنین و برین قیاس است
 سایر ترکیب اعم از آنکه از برای مدح باشند یا ذم یا غیر
 اینها **تاکید** تابعی است که تقریر و اثبات کند امر متبوع خود
 و نسبت یا شمول مثل **جان جن زید زید** زید تانی تاکید

مطلقاً

۱۲۸ هست بر آنکه تقریر و اثبات امر متبوع خود که نمی است نموده **صفت**
 باید دانست که تاکید بر دو قسم است لفظی و معنوی تاکید لفظی
 الفاظ جاریست و در اسم مثل **شمال** مذکور و فعل مثل **ضرب** جنرب
 زید و حرف مثل **ان زیداً** قایم در جمله مثل **ضرب زید**
 زید و تاکید معنوی در چند صیوات فصح عین کلاهما
کلتاهما کل کلها کلهم اجمع ابصح ابصح اجمع
ابصعون ابصعون اکتون و ذکر شروع هر یک طویل است
بدل تابعی است که مقصود نسبت او باشد نه متبوع او و بر چهار
 قسم است ۱ بدل کل از کل مثل **جان زید اخوک** ۲ بدل بعض
 از کل مثل **ضربت عمه** و **اراسه** ۳ بدل انتقال مثل **سلب** بگو
 توبه ۴ بدل غلط مثل **رکت برجل حنار عطف بیان**
 تابعی است که صفت نباشد اما نوع متبوع خود کند مثل **اللهم**
صل علی نبیک محمد صلی الله علیه و سلم و **انزل من علی**
امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام و **العن اوجص**
محمد صلی الله علیه و سلم عطف بیان نبی علی بن ابی طالب

عطف بحروف تابعی است که با تسبیح خود مقصود نیست

مشاجره زید و عمرو و حروف عاطفه اند **عطف**

عطف حتی انما لکن چنانکه منظوم ساخته اند

یک بیک از ده حروف عاطفه بر شمارم باید کیش ای سپهر

و او و فار و ثم حتی او و ام لا و بل اما و لکن فاطمه و ای

نیز بقول بعضی حرف عطف بقول بعضی حرف تفسیر است

و ذکر شرط و طو و تحقیقات هر یک در کتب مبسوطه مشروحه است

ان شاء الله تعالی ساعی بیاید **فصل دوازدهم**

اسماء مبنیه و آنها هشت اند **مضمرات** ۲ موصولات

۳ اسماء اشارات ۴ اسماء افعال ۵ اصوات ۶ مرکبات

۷ کنایات ۸ بعضی از حروف چنانکه ترتیب مذکور میشود این

شأن الله تعالی **مضمرات** پنج نوعند ۱ ضمیر مرفوع متصل

ضمربت ۲ ضمیر مرفوع منفصل مثل هو ۳ ضمیر منصوب متصل

ضمربت ۴ ضمیر منصوب منفصل مثل ایاک ۵ ضمیر مجرور متصل

غلافی و جایز نیست که ضمیر منفصل باشد مگر وقتی که متصل بود

متعذر باشد و در مثل سکنیه و شبه او مختارند خواهند

او را متصل میآورند مثل مثال مذکور خواهد آمد منفصل مثل سکنیه

آیه **موصولات** آنانند که جزو کلام تمام نمیشود مگر بصرفه

آن جزو عصبه باشد در کلام و خواهد فصله مثل الذی و اللقی

والذان و اللتان و اللا و الذین و اللاتی و اللاتی و اللاتی

و ما و من و ای و این و ذو و بنت طی چون بعد از لغوی

واقع شود و بقول مثال ما ذی و ما ذی اقول و الف لامی که در

اسم فاعل اسم مفعول باشد مثل الضارب و المضروب و

صفت شبهه خلاف کرده اند و صل باید چسبده باشد خواه اسمی

خواه فعلی و در محل شتابه ضمیری باید در صل عاید موصول

تبصره باید دانست که وقتی گفته شود ما ذی اصنعت و من

ذی ایت ما و من بسته اند و موصول است **اسما**

اشارت در اصطلاح نکات اسمی چندند که موضوع شده اند

از برای چیزی که با او اشاره کرده شود و آنها پنج اند و قیاس

۱۴۱ است که شش باشد سه از برای مذکر و **واحد** شش جمع
سه از برای مؤنث بهمان طریق اما در جمع مذکر و مؤنث فرق
نکرده اند و آنها ذو اذنان و ذین و تا و ذوقه و ذده و ذ
و طعی و تان و تین و اولک و همچنین حرفی که شبیه باشد
با آنها در آورند و گویند **هذان** و **هذین** و **هذین** و **هذین**
حروف خطاب نیز در آنها در آورند مثل **ذک** تا **ذک** و
ذک تا **ذک** و برین قیاس **ذین** **ذین** **ذین** **ذین** **ذین**
الذین **بصی** باید دانست که مؤنث ذو اذنی ذه قی تا است
احوال هر یک طویل است **اسما** **انعال** الفاعلی چندند که صیغه
آنها صیغه فعل و بمعنی آنها معنی فعل است و آنها دو قسم اند
اگر بمعنی ماضی باشند مثل **هیجان** **بینه** **بعد** و **سکران** **بینه**
سج ۲ آنکه بمعنی امر حاضر باشند مثل **وید** **زید** **بینه** **بینه**
و بله **زید** **بینه** **نکته** سبب مبنی بودن این اسما آنست که
در معنی مشارکت دارند با مبنی الاصل که فعل ماضی و امر حاضر
است چنانکه در صدر باب مذکور شد **اصوات** عبارت است

۱۴۲ از هر لفظی که حکایت کرده شود بسبب اوصوفی از صوتها مشغول
که حکایت صوت کلام است و یا لفظی که بهایم را بدان لفظ بخوانند
و از این تسبیل الفاظ بسیار است **تبصرا** باید دانست که هر چه
از دهن بر آید عبارت از اصوات گویند و اگر معتمد بر تخرج باشد از
لفظ گویند و اگر موضوع باشد از برای معنی لفظ است عمل و الا عمل
مکبات مراد از آنها در این مقام هر اسمی است که ترکیب
باشد از دو کلمه که فیما بینهما نسبتی نباشد و این بر دو قسم است
اول آنکه هر دو جزو مبنی باشند جزو اول آنکه بمنزله جزو
کلمه است مثل **ارزید** و **جزو ثانی** بجهت آنکه متضمن معنی حرف
است مثل **احد** **شم** **د** **وی** **ان** **یک** **جزو** بجهت تقصیر معنی حرف
مبنی باشد مثل **معد** **کرب** و **بعلبک** و بخت النصر که جزو اخیر در
آنها معرب است زیرا که اعلام اند و اعراب بر آنها جاریست
با منع صرف و جزو اول مبنی است **تبصرا** باید دانست که در
قسم ثانی دو لغت دیگر نیز هست **۱** آنکه جزو اول امر مبنی
و اضافی کنند بجزو ثانی و ثانی را منصرف سازند مثل **هذین**

بَعْلَبَاكَ وَرَأَيْتُ بَعْلَبَاكَ وَمَكَرْتُ بِبَعْلَبَاكَ ^{از خبر خوانی}
 غیر مضاف سازند و خبر و قول الاضافه کنند بنانی شریف
بَعْلَبَاكَ وَرَأَيْتُ بَعْلَبَاكَ وَمَكَرْتُ بِبَعْلَبَاكَ ^{آمانت اولی}
 افصح و اولی است **کنایات** مراد از کنایه لفظی است که
 دلالت کند با ابهام بر معنی که صحیح باشد در عبارت دیگر و در
 این مقام آمانت که مبنی باشد مثل **وَلَا وَكَيْتٌ وَ**
ذَيْتٌ بَعْضُ اَنْظُرُوفٍ ^{شرف قبل و بعد و غیره} و **حِثٌّ**
وَ اذ و مَعَى وَ كَيْفٌ وَ مَدٌ وَ مَنَدٌ وَ عِنْدٌ وَ لَدَى وَ تَجِبُ
 باید دانست که ظروف مضاف بجزایه یا بکلمه او را جایز است بنا
 نمودن بر فتح و جایز است اعراب آنها مثل قوله تعالی **فَوَيْلٌ**
لِلصَّادِقِينَ وَ مِنَ خَيْرِ يَوْمٍ تُنْفَخُ فِيهِ اَنْفُسٌ زیرا که یوم جایز است
 مبنی باشد بر فتح بسبب اضافه یا جمله که بعد از او است و
 جایز است که معرب باشد بر فتح تا خبر مبداء باشد **مَعْلَبٌ**
 مخفی نماند که در علم نحو گفتگوها و اختلافات بسیار و ذکر آنها در
 کتب مبسوطه مشروحه و این رساله را نظریات آن معتقد چون

المنظر

منظر رساله ریشه ایست بجهت متعلمین مبتدی لهند اند که
 بعضی از آنها گفته اند و پرسند **سَمْعٌ** که جمیع شیعیان و شیعه
 زادگان حضرت امیر المومنین علی بن ابی طالب علیه السلام

بمعرفت علوم و حصول مرام

الی یوم الصیام فایز

بهره مند باشند

بجی محمد و اله و

اولاده

صلوات

وسلامه

علیه

علیهم

جمعین

مؤمنین

باب سیم در قواعد علم منطق و این باب مشتمل است
 بر شانزده فصل **فصل اول** در تعریف منطق و عرض از او
 موضوع او **منطق** یا اسم زمان مکان است بر وزن
 مفعول یا مصدر میسر است بهمه حال یا محل نطق است یا زمان او

یا نطق کردن در اصطلاح چهار است از قانونی چند که بدان فکر صحیح را
 فاسد معلوم کنند **موضوع** از او محفوظ ماندن فکراست از خطا
موضوع تصور است تصدیق و هر یک از آنها یا بدیهی است
 یا نظری زیرا که اگر همه بدیهی می بود هیچ علوم بحیر و التفات عقل
 بدون احتیاج فکر و کسب حاصل میشد و این مشخص است که
 چنین نیست و اگر همه نظری می بود هیچ علمی بدون فکر و کسب حاصل
 نمیشد و حال آنکه خلاف اینست یا آنکه دور یا تسلسل لازم می آید
 و این هر دو باطلند چنانکه در خاتمه اشاره خواهد شد ان شاء الله
 تعالی پس بعضی بدیهی بعضی نظری **تخصیص** باید دانست که موضوع
 علمی آنست که بحث کنند در او از اعراض اشیاء او و اعراض
 هر چیزی عبارتست از اموری که عارض او شود و عبارتست از
 او یا بسبب امری دیگر که داخل باشد در او یا مساوی او باشد
تکلف در موضوع منطقی خلاف است بعضی امکان اینکه الفاظ
 است از حیثیت و لالت بر معانی و در غلط بودن این شک نیست
 زیرا که نظر منطقی مقصور است بر معانی معقوله و اگر تعبیر از آنها

بدون الفاظ صورت پذیر میشد مطلقا احتیاج بالفاظ نبود و اگر
 بر آنست که تصور است و تصدیق چنانکه اشاره شد و علمی که میگویند
 آنست که نظر منطقی مقصور است بر موصلین باینها که تحت و قول
 شارح است چیزی که این هر دو موقوفند بران مثل جنسیت
 فصلیت و ذاتیت عرضیت و موضوعیت و مجولیت و قضیه
 و عکس قضیه موقوفند بر تصورات تصدیقات پس موضوع
 او تصور است تصدیق در این نیز گفتگوهاست زیرا که اگر
 مراد مقصور تصور و تصدیق است جنسیت و فصلیت و غیر آنها
 که مذکور شد عارض تصور و تصدیق نمیشوند زیرا که این امور
 عارض تصور و مصدق به اند و اگر مراد تصور و مصدق
 است لائتم که این هم درست باشد زیرا که اگر چنین باشد
 باید مقصور و مصدق به غیر جنس و فصل و سایر امور مذکوره باشد
 زیرا که عارض معروض غیر نمند و اگر مراد از تصور و تصدیق
 چیزیست که بر این دو اسم صادق آید لازم می آید که جمیع
 علوم موضوع منطقی باشد پس مسایل منطقی نیز موضوع او خواهد

۱۴۷ بود و اگر مراد اول تصور و تصدیق است این نیز صورتی ندارد
اولن جهت آنکه ایشان معترفند باینکه بحث منطوق مقصود است
تصور و موصل تصدیق و موصل باین دو من حیث هوایه
تصوری تواند بود و نه تصدیق ثانی جهت آنکه بحث منطوق از
اعراض ذاتی مفهوم تصور و تصدیق نیست زیرا که محمولات
مسائل منطوق لاحق مفهوم تصور و تصدیق نیستند بلکه لاحق
انها بواسطه امری است خاص زیرا که انتظام اجزای منطوق
تصور نمیشود مگر از آن جهت که ذاتی باشد پس اولی است
که گفته شود موضوع منطوق محمولات ثانیه است از آن جهت
که موصل بملکونند فاعل **فصل دوم** در تعریف تصور و تصدیق
تصور صورتی است که حاصل شود نزد عقل با حکم مثل تصور
زید یا علم و یا غیره از قبیل ارتعاب و برودت و بیاض و
وسواد و روح و ملک و جن و امثال آنها **تصدیق** صورتی است
که حاصل شود نزد عقل با حکم مثل تصدیق باینکه زید قائم است یا
علم و صادق است یا عالم حادث است و امثال آنها

۱۴۸ **تبعی** باید دانست که در هر تصدیقی باید سه تصور باشد **تصور**
محمول علیه **محمول** به **تصور** حکم که او را بین بین و نسبت حکمیت
گویند محمول علیه آنست که حکم بر او شود محمول به آنست که حکم
سبب او شود حکم نسبت و اولن چیز نسبت بخیزی با یکجایب
یا سبب شدن بید کاتب و لیس علم و صادق **زید**
عمد و محمول علیه و کاتب و صادق محمول به و ضمیر هر دو مثال
اول و لیس و ثانی حکم اند و برین قیاس است سایر تصدیقات
فصل سیم در دلالت الفاظ بر معانی **الفاظ** جمع لفظ است
و لفظ در لغت انداختن است مثل اكلت التمر و لفظت التمر
و در اصطلاح ما تلفظ به الالف ان است **معانی** جمع معنی است
و معنی ما یقصد بایشی است و او یا اسم مکان است بمعنی مقصد
یا مصدر میمی است یا محقق معنی اسم مفعول که در اصل
معنوی بوده و او یا جمع شده بودند در یک کلمه سابق
بدل نمودند بالفاء الف بالتعاقب کینین بهیفا و تونین یا
از جهت نقل بر او از اول سلب شده معنی شد **ومراد** بدلت

تصویر منطوق

چیزی است که آن چند در حالتی باشد که از علم با و علم چیزی دیگر
 حاصل آید چیزی اول دلیل و ثانی را مدلول گویند **دلیل** بر دو قسم
 است لفظی و غیر لفظی لفظی آنست که دلیل محفوظ باشد مثل
 زید که لفظی و دلیل است از برای ذات او که مدلول است و
 غیر لفظی بر دو قسم است وضعی و طبعی اول مثل دلالت خطوط
 و عقود و نصب و اشکات که موضوعند از برای معانی
 از آنها مفهوم میشود ثانی مثل دلالت اثر بر موش از برای
 آج که دلیل است بر آنکه در سینه مستخرج عقلی است و
 عقل ادراک آن میکند **توضیح** دلالت لفظی نیز بر دو قسم است
 ۱ وضعی مثل دلالت انسان بر حیوان مطلق ۲ طبعی مثل
 صدایی که بر آید از عقب یواری یا جایی که مرنی نباشد
 عقل ادراک میکند که می باید صاحبی از برای او باشد
تبصیه باید دانست که مراد بدلیل این مقام دلالت
 وضعی است و او بر سه قسم است ۱ مطابقت ۲ تضمن ۳
 التزام زیرا که آنچه را لفظ بحسب وضع دلالت میکند بر او یا

نفس مستهی است یا داخل است و راویا خارج از او است اگر
 نفس مستهی است مطابقت مثل دلالت انسان بر حیوان مطلق که لفظ
 انسان موضوع است از برای حیوان مطلق که نفس انسان است
 و اگر داخل است در مستهی آن نفس او نیست تضمن مثل دلالت
 انسان بر حیوان تنها که حیوان ضمن او است آن نفس او نیست
 و اگر خارج از مستهی است التزام مثل دلالت انسان بر قابض
 کتابت که قابلیت امر بر او در خارج است از نفس انسان اما لازم
 او است **تکلیف** در دلالت التزام شرط است که آن منفی خارجی
 نباشد باشد که از تصور مستهی تصور او لازم آید زیرا که اگر چنین
 نباشد فهم آن معنی ممکن نیست **و باید دانست** که دلالت مطابقت
 بی تضمن و التزام می تواند بود اول مثل شیء بیطه و در این
 نیست ثانی بحسب آنکه وجود لازمی از برای ماهیتی کجاست که از او
 لازم آید لازم نیست آن تضمن و التزام بی مطابقت نمیتواند
فصل چهارم در قسمت الفاظ باید دانست که لفظ یا منفرد
 یا مرکب **مفرد** آنست که جز و لفظ بر جز و معنی دلالت کند مثل

زید مرکب است که جزو لفظ بر جزو معنی دلالت کند مثل **ای**
الجان و کما هست که بیک اعتبار مفرد و بآست بار و یک
 مرکب است مثل **عبد الله** که باعتبار علمیت مفرد و بآست با
 اضافه مرکب است **توضیح** مفرد اگر از برای یک شخص وضع
 شده باشد و مظهر او باشد آن را علم گویند مثل **ید و ع**
 و اگر چنین نباشد مضموم بود مثل **انا و انت و هو** و اگر واحد
 بنوع باشد و در جمیع افراد مساوی باشد متو اطلاق گویند مثل
 انسان و فرس و غیره و اگر نسبت بعضی اولی باشد **تکلیف**
 مثل **بیاخر** نسبت بریند و برف و اگر معنی متعددی از برای
 او باشد و او از برای جمیع آن معانی یکسان باشد **مشترک**
 گویند مثل **عین** و اگر یکسان نباشد و اول از برای معانی
 وضع شده باشد بعد از آن نقل نموده باشند **بر دو قسم**
 اگر معنی اول از او بر طرف شده باشد منقول گویند و منقول
قسم است ۱ شرعی ۲ عرفی ۳ خاصه شرعی است که ناقل
 باشد مثل **صلوة** عرفی است که ناقل عرف عام باشد مثل **آب**

خاصه است که ناقل مخصوص باشد مثل اصطلاحات **نجات** و **نظا**
 ازین جمع و اگر معنی اول بر طرف نشده باشد آن لفظ را
 نسبت بمعنی اول حقیقه و نسبت بنانی مجاز گویند مثل **ید**
 که در تحقیقه موضوع است از برای حیوان مفرس و بعد از آن نقل
 کرده اند بمردی که شجاع باشد و مرکب اگر مفید باشد **بجستگی** که
 صحیح **ال سکوت** باشد و او را تام گویند مثل **ید** کما **نجات** از
 کلام میگویند و اگر چنین نباشد غیر تام و ناقص گویند مثل **کما**
 اسم و حرف و فعل و حرف و دو فعل و دو حرف و مرکب تام بر دو
 قسم است اگر محتمل صدق و کذب است آنرا خبر و قضیه گویند
 مثلا کسی گوید **زید قائم** است احتمال دارد که صادق باشد ممکن
 است کاذب باشد و اگر چنین نباشد **انشائی** و طلبی و طلب اگر
 بر سبیل است **علما** و اولویت است و نهی در اولویت امر گویند
 و اگر نهی در اولویت نهی گویند و اگر طلبی نباشد **تنبیه** گویند و
 تمتی و ترجیحی و قسم و امثال آنها در این قسم داخلند **تصحیح**
 باید دانست که دو لفظ اگر در معنی یکی باشند مترادفان گویند

مثل انسان و البته با او اگر در معنی غیر یکدیگر باشند متساویان ^{مثل}
 انسان و فرس **فصل پنجم** در قسمت معانی مفروضه ^{است} باید دانست
 که هر مفهومی که تصور او از وقوع شرکت در او مانع باشد جزئی
 گویند مثل مفهوم زید و اگر مانع نباشد و بر کثیرین صادق باشد
 کلی گویند مثل مفهوم انسان **تجسس** باید دانست که در کثرت
 کثرت خارجی شرط نیست زیرا که ممکن است هیچیک از افراد
 او در خارج موجود نباشد بسبب امتناع مثل شریک ماری
 یا ممکن باشد اما موجود نباشد مثل غفایا فردی موجود باشد
 و دیگری مستغن مثل واجب الوجود یا ممکن نیز باشد مثل شمس
 کاهت که از افراد است نهایی و غیر متناهی بسیار موجود باشند
 مثل کواکب سیاره و نفس ناطقه **باید دانست** که مفروضات
 کلیه مخصوص است در هیچ قسم نوع جنس فصل خاصه ^{عام}
 زیرا که کلی با تمام حقیقت ما تحتش از افراد داخل است در
 یا خارج است چنانکه بر یک اشاره میشود و ان شاء ^{تعالی}
نوع مفهومیست کلی که مقول شود بر افراد متفقاً **تحتیاق** در جواب

ما هو مثل انسان که تمام حقیقت ما تحتش از افراد داخل است ^{در}
 او و در جواب آنها مقول میشود مثلاً کسی از زید و عمر و دیگر سوال
 کند بما هم گفته میشود انسان **جنس** مفهومیست کلی که مقول شود
 بر انواع مختلفه **تحتیاق** در جواب ما هو مثل حیوان که جزو تمام
 است در میان ماهیت جزئیات انسان ماهیت انواع دیگر که در
 حیوانیت شمر میکنند و داخل است در آنها و در جواب آنها **باید**
 اشتراک مقول شود مثلاً کسی از انسان فرس و بقیر سوال
 بما هم گفته میشود حیوان **تجسس** و قسم است قریب بعید
 است که در جواب ماهیت انسان و سایر انواع حیوان که در
 ماهیت حیوانیت با او شمر میکنند مقول شود چنانکه گذشت بعید
 است که در جواب ماهیت انسان و سایر انواع حیوان که در ماهیت
 حیوانیت شمر میکنند مقول نشود مثل جسم که هرگاه از انسان
 و بقیر و حجر کسی سوال کند بما هم گفته میشود جسم و حیوان
 نمیشود زیرا که حجر جسم است اما حیوان نیست **فصل** مفهومیست
 کلی که مقول شود بر افراد متفقاً **تحتیاق** در جواب **تجسس**

فی وجهه مشکسی از فردی از افراد سوال کند و مترود باشد اگر
 سوال غنه انسان باشد انسان و اگر بقبر باشد بقبر و اگر حجر باشد
 حجر و با این طریق مقول میشود که آنها داخلند در ماهیت اما جزو تمام
 مشترک نیستند و ضلن نیز بر دو قسم است قریب بعید چنانکه
 بود و باید دانست که تفاوت مراتب بعد در جنس و فصل بعد وجود
 است یعنی بهر نحوی که سوال کنند بهمان طریق جواب خواهد بود
خاصه مفهومیست کلی که مقول شود بر افراد یک طبیعت مثل
 ضحاک که خارج است از ماهیت انسان اما مخصوص او است
 و در جواب مقول میشود بقول غیر ذاتی **عرض عام** مفهومیست کلی
 که مقول شود بر افراد مختلفه الطباع باشد تراک مثل ماشی که خارج است
 از ماهیت حیوانیت اما مشترک است در میان افراد حیوان و در
 جواب آنها مقول میشود بقول غیر ذاتی **تبصیر** باید دانست که
 خاصه و عرض عام اگر از معروض ممتنع الالفکاک باشند لازم
 و الا متناقض گویند و لازم یا لازم وجودیست یا لازم ماهیتیست اول
 مثل سیاهی ز برای جشی ثانی مثل وجودیت از برای ماهیت اعم

تبصیر لازم بود و قسم است بین غیر بین لازم بین را و باید
 کرده اند انکه تصور لازم بالقوه و مطروم کافی باشد و آن قوی است
 که لزوم در میان لازم و مطروم جزم باشد **۴** انکه از تصور مطروم
 تصور لازم لازم آید اول اعم است و ثانی اخص **باید دانست** که
 هر یک از کلیات مذکوره را اگر باعث بارانکه معروض کلیت است
 اخذ کنند کلی طبیعی خوانند مثل حیوان زیرا که نفس طبیعت جزم است
 و اگر نظر با عارض او کنند که کلیه است کلی منطقی خوانند زیرا که
 بحث منطقی مجرد است از ماده و اگر باعث عارض معروض
 نظر کنند کلی عقلی زیرا که وجود او باعث عارض است و کلی طبیعی
 خارج موجود است اما در وجود منطقی و عقلی خلاف کرده اند **فصل**
ششم در نسبت مابین مفهومیان باید دانست که هر دو کلی که
 بر هر چه بر هر یک از آنها صادق باشد آن دیگر نیز صادق باشد
 مساویان گویند مثل انسان ناطق و اگر یکی صادق باشد بر
 جمیع آنچه بر دیگری صادق است بخلاف آن دیگر اول اعم **مطلق**
 و ثانی را اخص مطلق خوانند مثل حیوان انسان اگر هر یک از

مفهوم که در ذهن را کلی طبیعی خوانند
 یا غیر آن که منطقی و عقلی خوانند
 یا هر دو که مساویان خوانند
 و الا خلاف است

۱۴۷
 و کفای بر بعضی از آنچه بر دیگری صادق است صادق باشد هر یک از آنها
 مابین دیگریست بوجهی یعنی تباین جزئی دارند مثل حیوان و انسان
 و اگر مطلقا هیچکدام بر دیگری صادق نباشد متباینانند یعنی تباین
 کلی دارند مثل انسان و حشر **تبصره** باید دانست که تقیض
 مساویانست زیرا که اگر چنین نباشد لازم می آید که احدی ماصا
 آید بر چیزی که کذب دیگری باشد پس مساویان نخواهند بود
 تقیض اعم مطلق اخص مطلق است زیرا که تقیض اخص بر بعضی از
 افراد عین اعم صادق است مثل انسان که بر بعضی از افراد
 حیوان صادق است و تقیض اعم من جمیع است تقیض اخص
 من جمیع است سبب تباین جزئی زیرا که با تباین کلی ثابت است
 مثل حیوان لا ابعین هر تقدیر تباین جزئی ثابت میشود و تقیض
 متباینان تباین جزئی است زیرا که انسان اگر بر چیزی صلا
 صادق نباشد تباین کلی خواهد بود مثل موجود و لامعدوم
 اگر بر بعضی صادق باشد تباین جزئی است مثل انسان و لا
 فوسن هر تقدیر تباین جزئی ثابت میشود و **توضیح** باید دانست که

توضیح
 در این باب
 تقیض اعم
 من جمیع
 است
 و تقیض اخص
 من جمیع
 است
 و تقیض
 من جمیع
 است
 و تقیض
 من جمیع
 است

۱۴۸
 جزئی بنحوی که مذکور شد اگر بهمان معنی اطلاق شود جزئی حقیقی گویند
 و اگر بر هر خاصی که در محنت عامی باشد اطلاق شود جزئی اضافی گویند
 و جزئی اضافی اعم از جزئی حقیقی است و همچنین نوع نیز اگر بهمان
 مذکور اطلاق شود نوع حقیقی گویند و اگر اطلاق شود بر مابقی
 که بر او بر غیر او نیز اطلاق کنند یعنی جنس و جواب مابقی مقول
 نوع اضافی گویند و او را چهار مرتبه است زیرا که یا اعم انواع است
 و او را نوع عالی یا نوع سافل میگویند مثل انسان نوع الانواع است
 یا اعم از سافل و اخص از عالی است مثل حیوان و جسم نامی او را
 انواع متوسطه گویند یا مابین جمیع است مثل عقل و انواع
 گویند **نکته** اگر گوئیم که جوهر جنس است از آن جوهر بچکانه و میان
 نوع حقیقی و نوع اضافی عموم و خصوص من جمیع است نوع اضافی
 در انواع متوسطه صادق است نه حقیقی و نوع حقیقی در حالین
 صادق است نه اضافی اما در نوع سافل هم دو صادق **تبصره**
 جنس نیز چهار مرتبه است اما عالی مثل جوهر جنس الاجناس گویند
 نه سافل که حیوان است و جنس متوسط مثل جسم نامی جوهر

توضیح
 در این باب
 تقیض اعم
 من جمیع
 است
 و تقیض اخص
 من جمیع
 است
 و تقیض
 من جمیع
 است
 و تقیض
 من جمیع
 است

منفرد مثل عقل و این وقتی است که جوهر جنس نباشد و قدری از احوالات
 انواع جواهر در خاتمه مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی **فصل هفتم**
 تعریف معروف چیزی است که تصور او مستلزم تصور آن
 چیز یا استیلا از سایر اغیار او باشد و معروف مذکور می شود
 که نفس نهایت معرف باشد زیرا که معرف باید قبل از معرف
 معلوم شود و هیچ چیز قبل از نفس خود معلوم نمی تواند بود
 و باید مساوی معرف باشد زیرا که اگر اعم باشد مانع و اگر
 باشد جامع نیست و مباین که نمی تواند بود **فصل هجدهم** تعریف شی
 یا با جزا او است یا با امور خارج یا بجزا که از داخل و خارج
 تعریف با جزا اگر مجموع اجزاء باشد حد تمام گویند مثل تعریف
 انسان بچوآن ناطق و الا حد ناقص گویند مثل تعریف انسان
 بچشم ناطق یا بچشم تنها نزد کسی که جایزید اند و اگر بخارج
 شود رسم ناقص گویند مثل تعریف انسان بمانع ضاحک یا
 ضاحک تنها و در این دو مثال خلاف است اگر بجزا که از
 داخل و خارج معرف شود رسم تمام گویند مثل تعریف انسان

از توان

بچوآن ضاحک **تبصره** باید دانست که هر چه را حد گویند یا بسط
 است یا مرکب و هر یک از این دو یا دیگری از او مرکب میشود
 یا نه اگر بسیطی باشد که دیگری از او مرکب نشود و او را حد گویند
 گفت مثل واجب الوجود و اگر بسیطی باشد که او را حد توان گفت
 دیگری از او مرکب شود و به حد توان گفت مثل جوهر و اگر مرکب
 باشد که دیگری از او مرکب شود و او را حد توان گفت و دیگری
 نیز به حد توان گفت مثل حیوان **معدله** محض همانا که در تصور
 هر یک از تصورات منبوره فکر اکثری از باب روشن کردن
 معرف و اختلافات نموده اند اما چون مراتب کمال بالحقه
 است باید که بدست یاری مساعی جمیل و استدعا حافظ از جناب
 احدیت جل اسمه از قوه بغض آرد و خود را ممتاز از خست قائل
فصل هشتم در تضایا و در پنج مسأله مذکور میشود ان شاء
 الله تعالی **مسئله اول** در تعریف قضیه باید دانست که قضیه
 است که قائل او را صادق یا کاذب توان گفت و اگر متشکل
 بدو مفرد او را جمله گویند اول المحکوم علیه و موضوع ثانی را

باید دانست
 در حد و در حد
 جوهر را در حد
 در حد و در حد
 در حد و در حد
 در حد و در حد

در حد و در حد
 در حد و در حد

کتاب الفقه
در بیان
اصول
فقهیه

مشکل انسان ضاحک بالفعل ۲ وجودیه لا وائمه و او مطلقه عامه
است بقید لا و اوم ۳ وجودیه لا ضروریه مثل کل انسان ضاحک
بالفعل لا بالضروریه و لا ضروره اشاره است بممکنه عامه اما
قسم ممکنه ممکنه عامه است مثل کل نار حار بالامکان العا
۲ ممکنه خاصه مثل کل انسان ضاحک بالامکان الخاص
فصل هفتم در شرطیه و معلوم شد که بر دو قسم است
متصله و منفصله متصله آنست که حکم کرده باشند در او مثبت
قضیه دیگر یا سلب ثبوت منفصله آنست که حکم کرده باشند
بافتعال قضیه از دیگر یا سلب افتعال قضیه و متصله اگر
صدق تالی بر تقدیر صدق مقدم از برای عیلامت باشد که
موجب آن باشد آنرا از رومیه گویند مثل ان کان الشئ
طالعا فالخار وجود وان کان الای موجودا و جد
الابن و اگر چنین نباشد اتفاقیه گویند مثل ان کان الانسان
ناطقا فالحموانا هقا و همچنین در منفصله اگر حکم تنفی
میان دو جزو و صدق و کذب کرده باشند حقیقه گویند مثل

۲ غلطه

در بیان
اصول
فقهیه

کتاب الفقه
در بیان
اصول
فقهیه

انسان یکون هذا الحد زوجا و فرعا و اگر حکم تنافی در صدق تناف
کرده باشند مانع اجماع گویند مثل امانا ان یکون هذا الشئ شیئا او
حجرا و اگر حکم تنافی در کذب تناف کرده باشند مانع اجماع گویند
مثل امانا ان یکون عسرا و اخر الجرا و لا یغرق و در هر یک از آنها
اگر منافات از برای ذات هر دو جزو باشد مثل شما لمانی که
عنادیه خوانند و اگر مجرد اتفاق باشد اتفاقیه مثلا کسی که اسود
لا کاتب باشد در حقیقه میگوید امانا ان یکون اسودا او کاتبا و
مانع اجماع میگوید امانا لا اسودا او کاتبا و در مانع اجماع میگوید امانا
اسودا لا کاتب **فصل هشتم** در اجالات قضایا متصله و
منفصله باید دانست که متصله مروجه یا از دو صادق صادق است
مثل ان کان الانسان حیوانا فهو حیوان یا از دو کاذب مثل ان
الانسان جماد و الفوناهق یا از مجموع صدق و کذب مثل ان کان
زیند ذانما ل فهو غنی یا از مقدم کاذب و تالی صادق مثل ان
کان الانسان جمادا فهو حیوان یا از مقدم صادق تالی کاذب
بود زیرا که صدم استندم کاذب نیست و از دو کاذب میخواند

و کما ذبنا مثل ان كان الانسان فرسا كان حمارا و از مقدم کاذب
 و تالی صادق نیز می تواند بود مثل ان كان الانسان حمارا فهو ناطق
 و بالعکس نیز مثل ان كان الانسان ناطقا كان حمارا و از وجه
 نیز چنین مثل ان كان الانسان حيوانا فهو ناطق متصله ^{سالمه}
 نیز با از دو صادق صادق است مثل ان كان الانسان
 ناطقا كان فرسا یا بالعکس این یا از دو صادق که کاذب باشد
 مثل لیس البتة اذا كان الانسان حيوانا كان جنما
 یا از دو کاذب مثل لیس البتة اذا كان الانسان حمارا
 كان ناهقا یا از مقدم کاذب و تالی صادق مثل لیس البتة
 اذا كان الانسان حمارا كان جنما و از مقدم صادق و تالی
 کاذب صادق نیست متصله و حقیقه یا از صادق کاذب
 صادق است و بس مثل اما ان يكون هذا العدد زوجا لا
 زوجا نیز که اجتماع طرفین و ارتفاع هر دو محال است یا از
 دو صادق کاذب است مثل اما ان يكون الاربعة زوجا او
 منقسمة بمقتنا وین یا از دو کاذب مثل اما ان يكون لا

حمارا او حمارا مانعة للجمع از دو کاذب صادق است زیرا که
 ممکن است هر دو طرف مرتفع باشند مثل اما ان يكون زيد
 شجرا او حمارا یا از صادق و کاذب مثل اما ان يكون زيد انسانا
 او حمارا یا از دو صادق مثل اما ان يكون زيد انسانا او ناطقا
 مانعة للخلو از دو صادق صادق است مثل اما ان يكون زيد
 حیوانا او لا شجرا یا از صادق و کاذب مثل اما ان يكون زيد
 لا شجرا او لا انسانا یا از دو کاذب کاذب است مثل اما
 ان يكون زيد لا انسانا او ناطقا ^{بصحة} باید دانست که کلیت
 شرطی بآنست که تالی لازم یا معاند مقدم باشد و جمیع
 که حصول او بران اوضاع ممکن باشد و جزیه شرطی بآنست
 که بر بعضی ران اوضاع باشد و خصوص او بآنست که بر وضعی
 معین باشد **و سور** موجبه کلیه در متصله کلیه و متنی معصمات
 و در منفصله و انما و در سالبین لیس البتة و در موجبه جزیه
 قد يكون و در سالبه جزیه قد لا يكون ^{نشان} با و داخل حرف سلب
 سور ایجاب کلی و ایماال کلی باطلاق ان لو و در متصله او

منفصله **اتفاق** شرطية يا اردو جمله مرکب است مثل ان كانت
 الشمس طالعة فالنهار موجود يا اردو متصله مثل ان كانت
 الشمس طالعة فالنهار موجود فكلمة ان يكون النهار موجودا
 لم يكن الشمس طالعة يا اردو منفصله مثل ان كان العدد اما
 زوجا واما فرجا افا لکوا کما زوجا واما فرجا ايا اردو
 متصله وجمليه مقدم است مثل ان كانت الشمس علنة لوجود
 النهار فكلمة كانت الشمس طالعة فالنهار موجود يا اردو
 مثل ان كان هذا عدد فهو اما زوج واما فرجا يا اردو
 نیز مثل ان كان هذا اما زوجا واما فرجا فهو عدد يا
 مرکب است از متصله و منفصله و متصله مقدم است مثل ان
 كان كلما كانت الشمس طالعة فالنهار موجود فاما ان
 يكون الشمس طالعة وان لا يكون النهار موجودا او
 شدن ان كان اما ان كانت الشمس طالعة واما ان لا
 يكون النهار موجودا فكلمة كانت الشمس طالعة فالليل
 موجود **اتفاق** منفصله يا اردو جمله مرکب است مثل

كان كلما

العدد اما زوج واما فرجا يا اردو متصله مثل اما ان يكون
 ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود واما ان يكون ان
 كانت الشمس طالعة فالليل موجود **اتفاق** متصله مثل اما ان
 يكون هذا العدد اما زوجا واما فرجا واما ان يكون هذا
 العدد اما زوجا واما غير منقسم بمقسا و بين يا اردو
 مثل اما ان لا يكون الشمس علنة لوجود النهار واما ان
 كلما كانت الشمس طالعة فالنهار موجود يا اردو
 اما ان لا يكون هذا عدد واما ان يكون اما زوجا واما
 فرجا يا اردو متصله مثل اما ان يكون ان كانت الشمس طالعة
 فالنهار موجود واما ان لا يكون الشمس طالعة واما ان
 النهار موجود **استبصار** بايد دانست که در منفصله چون استبصار
 جزئین از دیگری بالطبع نیت جمله یا متصله اگر مقدم باشند
 و اگر تالی تفاوتی ندارد و قائل **فصل** **از ده** متاخر وان
 عبارت از اختلاف دو قضیه یا یکبار سلب بحیثی که آن
 اختلاف لذاته متضمن آن باشد که یکی از آن دو قضیه صادق

متصله

فصل منقضی است

وجودیتان مطلقه بطلقه عامه منعکس میشوند و حال ممکنیت در
 انعکاس عدم آن معلوم نیست زیرا که برهان موقوف است بر
 انعکاس سالبه ضروریه کفیه و برانناج صغری ممکنیه یا بر
 ضروریه و در شکل اول که این هیچک محقق نشد و متصله بود
 خواه کلی باشد خواه جزئی منعکس میشود بموجبه جزئی و سالب
 کلیه کفیهها منعکس میشود اما سالبه جزئیه چنین نیست و
 و منفصله با فایده است زیرا که استیلازی میان دو جزو
فصل سیزدهم در عکس نقیض آن عبارات است از جمله
 یک طرف قضیه تجوی که جزو اول قضیه را نقیض ثانی ثلث را
 اول سالبه یعنی مخالف اصل باشد در کیف موافق باشد و ضد
 مثل کل حج عکس نقیض اینست که لاشیء مما لیس حج
توضیح باید دانست که موجبه اگر کلی باشد هفت قضیه از او
 منعکس نمیشوند مطلقه عامه و قیاسان ممکنان موجودیتان چنانکه
 و کلین استوی نیز منعکس نمیشوند زیرا که اخص آنها وقتیه است
 و او منعکس نمیشود زیرا که کل قسمه و لیس یعنی منقسم وقتیه است

لا دایما صادق است و عکس او که بعضی المخفض لیس و بعضی
 لامکان العالم صادق نیست و ضروریه و دائمه بدائمه کلیه ممکنیه
 و مشروطه عامه و عرفیه عامه بعرفیه عاقیه و خاصان بعرفیه عامه
 لا دائمه و اگر جزئی باشد خاصان بعرفیه خاصه منعکس میشوند
 بسا سالبه اگر جزئی باشد و اگر کلی یکی منعکس نمیشوند
 بلکه خاصان بکسبیه مطلقه جزئی منعکس میشوند و وقتیه
 و وجودیتان مطلقه عامه و انعکاس سالبه باقیه و شرطیه
 مطلقا معلوم نیست **و باید دانست** که متصله موجبه کلیه مستلزم
 منفصله مانع اجماع است از عین مقدم و نقیض تالی مانع اخلو از
 نقیض مقدم و عین تالی منفصله حقیقه مستلزم چهار منفصله
 که مقدم و تا ازین چهار عین یکی از دو جزو او است و تالی آنها
 دیگر و مقدم آن دوی دیگر نقیض یکی از دو جزو او است و تا
 آنها عین آن دیگر و مانع اجماع و مانع اخلو مستلزم دیگری اند
 هر کس از نقیض حسنی او **فصل چهاردهم** در احوال
 و پنج مسند چلو یکی آن تجریمی پذیرد ان شاء الله تعالی

فصل فی القیاس

مسئله اول در تعریف قیاس و اقسام او باید دانست که قیاس
 قولی است موافق از قضایا که چون آن را مسلم دارند قوی
 لذا از اول لازم آید و آن قول ثانی را نتیجه گویند و نتیجه تا
 او اگر بالفعل قیاس مع کور باشد آن را قیاس استثنائی گویند
 مثل انکانت ابغیج و لکن لیسج فلیس اب و اگر بالفعل
 نباشد قیاس افتزالی گویند مثل کلج ب و کل ب افکلج
تبصره باید دانست که قیاس اناچار است از دو مقدمه که
 هر دو مشترک باشند در امری که آن را حد وسط گویند و هر
 مفرد باشند با امری دیگر که یکی از آن موضوع مطلوب باشد
 که اصغر و دیگری مجموع مطلوب باشد که اگر گویند و مقدمه
 اگر متمم باشد بر اصغر صغری و اگر متمم باشد بر کبری گویند
 و این دو مقدمه با هم میانی که اوسط را با حد طرفین موضوع
 محمول ثابت شود شکل گویند و اشکال چهار اند چنانکه منطوق
 ساخته اند **نظم** اوسط اگر حمل یافت در بر صغری باز وضع
 کبری گرفت شکل نخستین شمار حمل بر دو دویم وضع بر

سیم مگر نخستین و شکل چهارم سایر یعنی اوسط اگر محمول
 و موضوع کبری شود شکل اول است مثل کلج ب و لایشی
 من کل ب او اگر محمول هر دو شود شکل اول است مثل کلج
 ب و لایشی من اب و اگر موضوع هر دو شود شکل ثالث
 مثل کل ب ج و کل ب ا و اگر موضوع صغری محمول کبری
 بعکس شکل اول شکل رابع است مثل کل ب ج و کل ب ا
مسئله دوم در ضرب مستیج از هر شکلی و شش ابط آنها
 بحسب کم و کیف باید دانست که ضروبی که هر شکلی را بحسب
 ترکیب دو مقدمه باعث شمار کم و کیف حاصل میشود شش
 است زیرا که صغری یا موجه است یا سالبه و بر هر دو
 یا کلی است یا جزئی و حاصل ضرب چهار اند چهار شش
اما چون در شکل اول و شش ط اعتبار کرده اند ایجاب
 کلیت کبری باعث شمار اول شش ضرب ساقط است
 سالبه کلیه صغری با چهار سالبه کلیه کبری با چهار و باعث
 ثانی چهار ضرب دیگر ساقط است پس ضروب مستیج در شکل

نتیجه موجبه جزیه است مثل کل ج ب و لا شیء من ب ا فبض
 ج لیس **۲۱** کمیتین موجبتن و کبری سالبه نتیجه سالبه جزیه است
 مثل کل ب ج و لا شیء من ب ا فبض ج لیس **۲۲** بیان او
 و عکس صغری است **۲۳** موجبه جزیه صغری و موجبه کلیه کبری نتیجه
 موجبه جزیه است مثل بعض ب ج و کل ب ا فبض ج او بیان او
 کاف و عکس صغری و اقراض است **۲۴** موجبه جزیه صغری و
 سالبه کلیه کبری نتیجه سالبه جزیه است مثل بعض ب ج و لا شیء
 من ب ا فبض ج لیس **۲۵** بیان او نیز کاف و عکس صغری و
 اقراض است **۲۶** موجبتن و صغری کلیه نتیجه موجبه جزیه است
 مثل کل ب ج و بعض ب ا فبض ج او بیان او خلف و عکس کبری
 و کرد اندک کبری صغری اقراض است **۲۷** موجبه کلیه صغری و
 سالبه جزیه کبری نتیجه سالبه جزیه است مثل کل ب ج و بعض ب
 لیس ا فبض ج لیس **۲۸** بیان او خلف و اقراض است **مشکل**
۲۹ نیز با جملات است بهارات هشت ضرب سا قوط و هشت
 ضرب دیگر مستخرج است **۱** موجبتن کلیه تن نتیجه موجبه جزیه است

۱۷۰ مثل کل ب ج و کل ا ب فبض ج **۳۱** موجبتن و کبری جزیه نتیجه
 موجبه جزیه است مثل کل ب ج و بعض ب ا فبض ج او بیان او
 و صغری موجبه نتیجه سالبه جزیه است مثل کل ب ج و لا شیء من
 ا ب فبض ج لیس **۳۲** موجبه جزیه صغری و سالبه کلیه کبری
 نتیجه او نیز سالبه جزیه است مثل بعض ب ج و لا شیء من
 ا ب فبض ج لیس **۳۳** سالبه جزیه صغری و موجبه کلیه کبری
 نتیجه او نیز سالبه جزیه است مثل بعض الی ب ج و کل ا ب فبض
 ج لیس **۳۴** موجبه کلیه صغری و سالبه جزیه کبری نتیجه او نیز
 جزیه است مثل کل ب ج و لیس بعض ا ب فبض ج لیس **۳۵**
۳۶ سالبه کلیه صغری و موجبه جزیه کبری نتیجه او نیز سالبه جزیه
 است مثل لا شیء من ج او بعض ا ب فبض ج لیس **۳۷**
مسئله سی و دوم در مختلفات اشکال اربعه باید دانست که اشکال
 مذکور در راجب جهت نیز چند ششم ط است **اول** شرط استیجاب
 شکل اول فعلیت صغری است و متقدیمین این علم این شرط
 اعتبار کرده اند و بنا بر اعمه ایشان قراین منتهی این شکل از

ماصل ضرب سیزده در نفس خ و صد و شصت و نه است و نیز در ضرب
 از حاصل ضرب ممکنین در سیزده میسوزد و شش کم میشود
 در شکل ثانی و در شرط اعتبار کرده اند ا صدق دوام صغری
 بودن کبری از قضا یا منعکته السوالیب که ضروریه و در این
 مشروطان عرفیان است ۲۲ آنکه استعمل ممکنه نکند مگر با
 ضروریه مطلقه خواه صغری باشد و خواه کبری ما آنکه ممکنه صغری باشد
 و کبری یکی از این دو شرط و بحسب این دو شرط قراین
 او چهار شت است **سید** در شکل ثالث نیز فعلیت صغری
 شرط کرده اند و قراین منتهی این شکل نیز مثل اول است
 در شکل رابع بحسب جهت پنج شرط کرده اند ۱ آنکه قیاس
 فعلیات باشد ۲ آنکه سالبه مستعمله در او منعکس شود ۳ آنکه
 بر صغری ضرب ثالث از دوام صادق باشد یا بر کبری از
 عرفیه عامه ۴ آنکه کبری در ضرب سادس از او از منعکته السوالیب
 ۵ آنکه صغری در ثامن یکی از دو خاصه و کبری از انجمله باشد که در
 عامه بر او صادق باشد **مسئله چهارم** در اقرانات شرطیه

و آن پنج قسم است زیرا که یا مرکب میشود از متصلات مثل کلمات
 ابجد و کلمات کج ذی بیع کلمات اب مخضه یا مرکب میشود
 از منفصلات مثل ا تا کل اب او کج دو اما کله او کل و ز
 بیع اما کل اب کج کل او کل و ز یا مرکب میشود از جمله متصل
 کلمات اب کج کل دو کل ده بیع کلمات اب کج کل
 یا مرکب میشود از جمله و منفصله مثل کج اما اب و اما و ا
 و کل ب ط و کله ط بیع کل ج ط یا مرکب میشود از متصل
 منفصله مثل کلمات ابجد و دو اما اما ج داوه بیع
 اما ان یكون اب او ه ز و شرح و بطن بهر یک طویل است
 خوفا للاطلاع اختصار نمود **مسئله پنجم** قیاس استثنائی و او
 مرکب است از دو مقدمه شرطی و ضعیفی که از دو جز و او یا رفع آن
 جز و دیگر یا رفع آن لازم آید مثل کلمات کانت الشمس طالعنا
 لنعاد و موجود لکن الشمس طالعنا نتیجه اینست که فالتها رجوع
 و اگر کیرم لکن النهار لیس موجود نتیجه اینست که فالتها لیس
 بطلان نتیجه باید دانست که شرطیه موضوعه در او اگر متصل باشد

فخره

دائما

تازه

اولا في القياس

١٧٢ استثنایین مقدم او نتیجه عین تالی حد و استثنای نقیض تالی
نقیض مقدم و اگر مفصل باشد اگر حقیقت است استثنای هر دو
که فرض کنند از او نتیجه نقیض آن دیگری بدو استثنای نقیض
جزوی که فرض کنند عین دیگری و اگر مانع جمع باشد قسم اول
نتیجه بدو و اگر مانع انحصار باشد قسم ثانی **فصل نازدهم**
لواحق قیاس و آنها چهارند **اول** قیاس مرکب آن ترکیب
مقدماقی باشد که بعضی از آن نتیجه بدو که آن نتیجه و مقدمه دیگر نتیجه دیگر
و حد و همچنین نتیجه او با مقدمه دیگر تا وقت که مطلوب حاصل شود
مثلا کو یک کلج ب و کلج د فکلج د پس کو یک کلج د و کلج
د فکلج ا پس کو یک کلج ا و کلج ا فکلج ا **دوم** قیاس خلف
او مرکب است از دو قیاس اقترانی **٢** استثنای مثلا پس
ج ب صادق است که اگر ا صادق نباشد کلج ب صادق با
و این مقدمه که او صادق نباشد کلج ب صادق باشد نتیجه
او را صغری کنیم و حملیه را که صادق باشد فی نفس الامر با صدق
مثل کلج ب کبری نتیجه آن که صدق ا پس کلج ب صادق

١٧٢ حج او این قیاس است اقترانی پس این نتیجه را مقدمه قیاس است
کنیم و نقیض تالی استثنای نقیض مقدم نتیجه و بدین استقراء وان
حکم است بر کل بنا بر ثبوت او در اکثر جزئیات او چنانکه کویم کل
حیوان تحریک فکة الاسفل عند الكضع لان الانسان والبهائم
والتسباع كذلك **توضیح** استقراء بر دو قسم است **١** تمام **٢**
ناقص اگر تمام باشد افاده علم کند و الا فلا **چهارم** قیاس انشائی
حکم است در جزئی از جهت ثبوت جزئی دیگر بنا بر بی شکی که فیها
مثل العال حادث فهو مؤلف كالبيت لاشتهر الكما في الفی
فصل شانزدهم در صناعات **اول** برهان وان عبارت
از قیاس است که مؤلف باشد از مقدمات یقین از برای استنتاج
یقین و تاوذه او هفت است **١** اولیات مثل الكل اعظم من الخبز
والتفح والمببات لاجتهتان ولایوتقان **٢** محسوسات مثل النار
حارة والشمس مضيئة **٣** وجدانیات مثل علم بوجود الم و لذات
و جمع و عطف و غیره **٤** مجربات مثل حکم بانکه صغری نیا سده است
مستورات مثل حکم بوجود مکره و بغاوه و نظریات مثل لا بدعز و حج

۱۷۷ که اصول درین است و تحصیل آن واجب عینی است یعنی هر کسی
 ناچار است که بدلائل ساطعه و براین قاطعه و اندک که
 آنه حادث و هر حادثی مصنوع و مصنوع ممکن است و ممکن
 محتاج است بهوش و موثر باید واجب الوجود لذاته باشد اگر
 شروع بشروع رود و بطول می انجامد لهذا بقدری که قیام
باید دانست که آنچه را تعقل او ممکن است یا تحقق دارد یا
 اگر دارد موجود و الّا معدوم است و موجود بر دو قسم است
 خارجی و ذهنی موجود خارجی آنست که متعقل در خارج متحقق
 باشد موجود ذهنی آنست که در خارج تحقق نداشته باشد
 و موجود خارجی اگر لذاته قابل عدم نباشد واجب الّا
 است پس آنچه را عقل ادراک کند بر سه قسم است **۱** واجب
 الوجود **۲** مستضعف الوجود **۳** ممکن الوجود **واجب آنست** که
 وجودش ضرور و عدش محال باشد و آن ذات قدس است
 واجب الوجود است **ممتنع آنست** که عدش ضرور و وجود
 محالی باشد پس شریک باری تعالی شدنه **ممكن آنست** که

۱۷۸ طرفین او ضرور نباشد و بر دو قسم است **جوهر و عنصر** **جوهر**
 موجود است که محتاج بموضوع نیست یعنی احتیاج ندارد و محمل
عنصر موجود است که محتاج است بموضوع یعنی احتیاج دارد و محمل
 و محمل محتاج او نیست **چهار** مقتضای عقل پنج قسم اند
 عقل **نفس** **میولی** **صورت** **جسم** زیرا که یا مفارق است
 از ماده یا مقارن او است اگر مفارق است یا ذاتا و فعلا مفارق
 است یا ذاتا و بدون فعلا اول عقل ثانی نفس و اگر مقارن است
 یا محمل است از برای جوهر یا محال است در جوهر دیگر یا مرکب است
 از حال محمل اول میولی ثانی صورت ثالث جسم **توضیح** باید
 دانست که **عقل** جوهر است مجرد از ماده هم کجاست ذاتی است
 فعل **نفس** جوهر است مجرد از ماده کجاست ذاتی است فعل
میولی جوهر است که محمل است از برای جوهر دیگر **صورت**
 جوهر است که محال است در جوهر دیگر **جسم** جوهر است که
 از حال محمل یعنی میولی و صورت و بعضی جسم را تعریف
 کرده اند باینکه جوهر است قابل ابعاد گشته که مقاطع باشند بر

۱۷۹ زوایای قائمه و مزا و با بسا و ثلثه طول و عرض و عمق است و بنا
 بر این تعریف مناقشه و ابجاث بسیار و ذکر آنها طویل است
و در اجناس اعراض خلافات بعضی گفته اند که کیف
 نسبت و بعضی چهار ذکر نموده اند حرکت **کم کیف** اضافه
 و قدما بر این گفته اند که **کیف** این متوجه
اضافه ملک ان یفعل ان یفعل تبصره باید دانست که
 وحدت و لفظه نیز از اعراض اند اما چون مقول نیستند بر
 مختلفه تحقیق لحن ذرا و اجناس عالیه بشمرده شده اند که
 عرضی است که لذاته قسمت باشد مثل عدد و زمان و مقادیر
کیف عرضی است که لذاته مقضی قسمت و لا قسمت نباشد
 و تصور او موقوف نباشد بر تصور غیر مثل الوان و غیره
این عبارت از حصول چیزی در مکان مثل حصول زید
 خانه یا بازار **عبارت** از حصول چیزی در زمان مثل
 حصول کسوف در وقت فلان **وضع** عبارت از ایستادن
 که حاصل شود چیزی را بسبب نسبت بعضی اجزا و بعضی که

۱۸۰ با مورا خارج از او مثل قیام **اضافه** عبارت از نسبتی که
 عارض شود چیزی را بقیاس چیزی دیگر مثل اوت و بنوت **ملک**
 هیاتی است که حاصل شود چیزی را بسبب چیزی که محیط باشد
 و مستقل شود با متعال و **ان یفعل** بدون چیزیت مؤثر و غیر
 مثل قاطع ما و ام که قطع کند **ان یفعل** یعنی انفعال و آن
 بدون چیزیت متاثر از غیر مثل منقطع ما و ام که منقطع باشد
تبصره اخری باید دانست که هیچک از اعراض مذکور در
 از برای ما تحت خود از افراد نیستند و در جواهر خلاف است که
 آیا جنس از برای ما تحت خود هستند یا نه اما صح است که
 نباشند و قول محقق طوسی رحمه الله مطابق این قول است
 اگر شروع در شروع و تحقیقات هر یک نماید محله ات علی وجه
ومراد از این مقاله شناختن حضرت واجب الوجود است
لؤلؤ عرض از مجتاهد اعراض جواهر ملایق که بدون زاده
 بتحقیق الکیات است **و** خلاف کرده اند که آیا ادراک
 بشه کینه معرفت و حقیقت ذات باری تعالی باشد که **کما**

می تواند رسید باینه بعضی از متکلمین اهل تصوف را گمان است که
 ممکن است بر یافتن و الهام تواند رسید و شک نیست که
 بیوج و نامعقول میگویند و چه در حکما و متکلمین محقق بر آنند که در
 بشر بجز حقیقت او جل اسمیه کجا هونیست و اندر رسید و این قول
 مطابق شعر انوار است **تبصره** باید دانست که ماهیت
 انست که چون از او بپرسد سوال کند در جواب مقول شود
 مثل حیوان مطلق در جواب ماهوار انسان و تمام حقیقت
 چیز باشد اما فرقی که هست آنست که اگر آن مسؤل عنه کلی
 باشد مثل انسان حقیقت او را ماهیت گویند و اگر مسؤل عنه
 جزئی باشد مثل زید بهویت پس حقیقت عام تر است و ذات
 نیز از ماهیت عام تر است زیرا که ذات را بر ماهیت با
 وجود نیز اطلاق می کنند و ماهیت را اکثر اوقات بر امر
 و این اطلاق می کنند و بسبب ماهیات بر چند قسم و ذکر آنها
 لطیف است **پس** نهایت معرفت انسان خدای را عزوجل
 است که او را من حیث الصفات بشناسند باین نحو که بداند

او جلت عظمت موجودیت واجب الوجود بذات است جمع جمیع صفات
 کمال منزله از تقالین جسمانی و تغییر و زوال با ضد و شبه و مثال
 زیرا که معرفت کند اشیا یا بصورت عقل است یا بحد و دور
 این شکی نیست که معرفت ذات او ضروری نیست پس باید
 بعد باشد و جمیع عقلا متفق اند که حد نیستند و ذکر مرکبات را چنانکه
 در فصل هفتم باب سیم نیز اشاره شد و او جل و غرض از این واحد
 من جمیع اجزای است پس معرفت ذات او کما هو ممکن
 و در کلام مجید و آرد است که **و انزلنا ربك المنهف** و در کافه
 بر طبق این آیه از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم
 منقول است که چون گفتند بذات اعلی اینجا ترک گفتند **نظیر**
منزه ذاتش از چند وجه چون تعالی شانده عمایقولون
 و از اینجا است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم فرمود
سبحانک اللهم ما عرفناک حق معرفتک **مخبر**
 شد که معرفت ذات او ممکن نیست باید او را بصفت او
 بشناسند و صفات ثبوتیه که در ذات است بخلاف منطوق

نظم قادر و عالم وحی است و مرید و مذکرک پس قدیم از قضا
 متکلم صادق و این بنا بر قول معتزله است و محقق پنج شده
 قادر عالم حق سمیع بصیر و در کافی نیز چنین مذکور است اما
 اقوال معتزله و امامیه بر تفاوت ندارد و صفات بسیطه
 هفت است چنانکه بنظم آورده اند **نظم** نه مرکب بود و جسم
 نه مرئی نه محل باشد یک است و معانی توغنی دان خالق
 و شرح و بت هر یک از صفات مذکوره با اجاث آنها
 است **فی اثبات الصانع** باید دانست که او جل اسم صانع
 است زیرا که هر چه غیر او است مصنوع است و فعلی فعل
 محال است پس اگر در میان موجودات موجودی نباشد
 که واجب لذاته باشد همگی ممکن خواهند بود و هر ممکنی محتاج
 بموثر است و موثری باید غیر ممکنات باشد زیرا که ممکن
 چنانکه معلوم شد آنست که وجود و عدش مساوی باشد
 و در تحقیق وجود ما عدم محتاج است بمرتجی و هر چه چنین باشد
 در وجود محتاج است بموثری پس موثر باید واجب باشد

لذاته نه ممکن تا دور و تسلسل لازم نیاید زیرا که هر دو باطل اند **فی**
ابطال الدور و التسلسل اما دور باطل است بجهت آنکه
 او توقف چیز است بچیزی که پیش از او موقوف باشد بر آن
 و ثانی موقوف باشد بر اول یعنی هر دو موقوف باشند بهم
 اعم از آنکه با واسطه باشد یا بی واسطه پس اگر موجودات
 چنین باشند لازم می آید که چیزی پیش از وجود خود موجود باشد
 زیرا که چون فرض کنیم وجود سابق است بر وجود **ب** خود
ب بر وجود **ا** پس سابق باشد بر فرضی که لازم آید که **ا**
 وجود **ا** موجود باشد و این محال است **اما** تسلسل بجهت آنکه
 او عبارت است از ترتیب امور ممکنه غیرت نماید که هر یک از
 آنها در وجود موقوف باشند بر دیگری الی غیر آنها پس
 اگر امور مجسوم مرتبه را اخذ کنیم ناچار آن مجموع محتاج باشد
 بکل واحد و احد از افراد او و هر چه محتاج باشد ممکن است و
 ممکن موثری نخواهد بود موثر نیستند آنکه نفس آن مجموع حیاتیست
 افراد او یا بعضی از او باشد پس امری باید خارج از ممکنات

۱۸۵ خاج از جمیع ممکنات ممکن نیست پس بضرورت واجب خود
 بود که ممکن و هو المطلوب **ایضا فی وجوب وجوده**
 و همچنین صانع باید موجود باشد و وجود او واجب است زیرا
 که اجسام ممکنی محدث اند و هر محدثی محدثی میخواید زیرا که محدث
 آنست که بهر سبب بعد از آنکه نبوده باشد و هر چه چنین باشد
 واجب نیست زیرا که عدم بر واجب محال است و مستغنی
 نمیتواند بود زیرا که وجود و مستغنی محال است پس بضرورت
 ممکن است و هر ممکنی چنانکه گذشت محتاج است به پیش
 اجسام را محدثی باید ازلی و ابدی تا سلسل لازم نیاید و این
 قیاس اوله عقلی و نقلی در این باب بسیار و بهترین آنچه
 که را بمنزل مقصود و مراد رساند متابعت شریعت حضرت
 خیر المرسلین صلی الله علیه و آله و سلم و اطاعت طریقه و
 ائمه طاهریین صلوات الله علیهم جمعین است لا ازل لا ابد
 لا ابد لا بدیته و لا غایة لمعرفته و الله تعالی و لا حد احد صمد
 شته لم یزل و لا یرال میخا بصیر العظیم کیما حیاتی قیوم ما غیری

۱۸۶ قدوس عالمی قادر اغنیة لا یوصف بوجه و لا جسم و لا صورة و لا
 عرض و لا خط و لا سطح و لا ثقل و لا لون و لا سکون و لا حرکت و لا مکان
 و لا زمان و آتیه متعال عن جمیع صفات خلقه خارج عن الحدین
 حد الاباطال حد التثبیه و آتیه شیئی لا کالاشیاء احمد محمد لم یله
 فیورث و لم یولد فیثارکت و لم یکین که کفوا احد و لا شیه و لا
 ند و لا اخذ و لا مشو و لا نظیر و لا صاحبه و لا شریک لادریک الالبصار
 و الا و نام و هو یدرک الابصار و الا و نام و لا تاخذه سنه
 لا نوم و هو اللطیف الخیر خالق کل شیئی لا اله الا هو له الخلق و
 الامر تبارک الله رب العالمین و آتیه تعالی عما یقول الظالمین
 علو اکبیر انبجان الله تبارک و تعالی عما یصفون **شیع**
 قلم انبیا رسید و سرشکست **تخلیت** جمیع جالبین باغوا ای شی
 ملاعین حرن و انس خود را در بیابان شمالیت و سرگردانی
 آوار کردند و خیالاً فاسده و مقالات کاسده از ایشان
 بطلان رسید و خود با الله من او نام باطلهم **بلایند دانست**
 حکما و وصفی اند که از موجود است خدیجه کجست می کنند اول

نبود با فلاطون بخشید بخیلان خوش آمد که میان معروض رای اسکندر
 نمودند که ولایت چنین محمود را بیک شخص مخلوک بخشید
 از طریق هماننداری دورینمایان والا شان از سخن ایشان
 بر آشفته فرمود که ملک فانی داده حیات جاودانی گرفته ام
 و تاقیاست اسم خود را بر صحیفه روزگار نگاشته ام و نام من
 پائیده خواهد بود زهی بی سعادتی که جنس حقیر را بر اختیار شیر چیغ
 دهد و دیگر متوجه ایشان نشده افلاطون را بنوازشات و
 عواطفات بنواخت و بوزارت خود تکلیف نمود افلاطون
 ابا و استماع نموده راضی نشد اسکندر گفت هرگاه خود را
 نمیشوی یکی از من گروان خود را که قابل دانی مقرر فرمای
 حاصل کلام آنکه از تلامذها و نیزه پیکان راضی باین امر گردید
 ارسطو که فاضل ترین ایشان بود باین امر راضی و حشیا
 ملازمت اسکندر نمود بعد از این نبرد مردمان مبرهن و محقق شد
 که افلاطون چه گفته و بدان سبب شیخ ارسطوی نمودند
و از جمله حماقت افلاطون با وجود آنکه مراتب آنکه چون

حضرت عیسی علی نبیا و علیه السلام بر رسالت بر خلائق مبعوث
 شد افلاطون انکار او نموده سر مخالفت او پیش نهاد بعد از
 آنکه آنحضرت اقامت حجت نموده اثبات رسالت خود نمود
 افلاطون تصدیق نمود که گفت رسالت او حق است اما از
 برای جمال نه از برای من زیرا که من تحقیق نموده ام و مرا
 احتیاجی بر رسالت او نیست پس چیزی را که مال این باشد
 البته متعرض آن نشدن او بی و انب بینمایید اگر چه علم خبری
 از جهل او بهتر است اما محافظت دین مذموب واجب است
 و مشخص است که هر چه مخالف شریعت نبوی صلی الله علیه و اله
 و سلم است معتقد آن بودن جز ضلالت دو جهانی بهره
 ندارد **و ان شاء الله تعالی** حضرت حق سبحانه تعالی جمیع شیعیان
 و شیعه را در کمان حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام
 را بر جاوه قوم و صراط مستقیم راسخ و ثابت قدم بدارد
اما اصول دین بنده استیمین پنج است چنانکه مشهور است
اول تعجب یعنی خدای تبارک و تعالی یکی دانستن بے

مکره بود و در احجاز قرآن و نبوت آنحضرت گفتگو نمودن تحصیل
 حاصل است قال الله تبارک و تعالی و ما محمد الا رسول
 و قال عزوجل و لکن رسول الله و خاتم النبیین فلا یجاء
 بعده **پهارها** امامت یعنی حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی
 طالب علیه السلام را امام بقی و وصی مطلق بلا فصل رسول
 صلی الله علیه و آله و سلم دانستن و بعد از او پس او امام
 حسن و بعد از او امام حسین و بعد از او علی بن حسین
 و بعد از او محمد بن علی و بعد از او جعفر بن محمد و بعد از او موسی
 بن جعفر و بعد از او علی بن موسی الرضا و بعد از او محمد بن علی
 النقی و بعد از او علی بن محمد النقی و بعد از او حسن بن علی
 العسكري و بعد از او محمد بن حسین صاحب الزمان
 و علیهما السلام صلوات الله علیهم اجمعین و یقین دانستن
 که ایشان هر یک بجهت قرآن العظیم بقی تا نزد آخرین ایشان
 که امام محمد مهدی صلوات الله علیه است امام ثانی عشر
 بعد از او امامی دیگر در محشر نخواهد بود و او زنده و موجود

الکامل

مقام آل محمد است و تا روز قیامت خواهد بود و در نصب امام
 مذهب شاعره و بعضی از معتزله آنست که بر خلق واجب است
 خوارج بر مذهب آنست که نصب امام مطلقا واجب نیست و
 بعضی گفته اند که در وقت ظهور فرشته واجب است اما در وقت
 اینی واجب نیست و بعضی بعکس این وجه گفته اند خرفا
 و ناعقولا قی بخاطر رسیده اما مذهب امامیه و اسمعیلیه و بعضی
 از معتزله آنست که نصب امام بر خدای تعالی واجب است
 در این شکی نیست زیرا که امام لطف خداست بر خلقان
 و لطف خدای عزوجل همیشه شامل حال خلائق است و بر او
 لازم است که دایمی یکی از امتنانها و نور زین کجبت اجراء
 و امضا احکام او باشد و مردمان را از غیب ترسیب نموده
 بمعرفت امور و از ننگ کرات نهد نماید و حلال مشکلات
 ایشان باشد و مگر چنین خجاست در روی زمین هیچ
 مرجع و هرگز از قشقه و فساد خالی نباشد پس لازم می آید
 که خدای تعالی بر بندگان ظلم جائز داشته باشد و ظلم بر

روایت و چون بهترین شد که نصب امام بر خدای تعالی واجب است
 پس کسی را که او تعیین نماید واجب است که مضموم باشد از
 کتب آن معجزه گویند و اعلم و افضل و اشجع ناس باشد زیرا که اگر
 چنین نباشد تفضیل مفضول بر فاضل لازم آید و این جایز نیست
 و چون چنین شد امامت بحق بعد از رسول الله صلی الله علیه و آله
 بر ابی طالب علیه السلام است بی شک و شبهه و بعد از او
 فرزندش صلوات الله علیه و سلم است و بعد از او
 سایر مردمان کجی صفات کمالیه تمام از مذمت این سنیست
 جماعت است که خلافت بعد از رسول الله صلی الله علیه و آله
 عمر و بعد از او عثمان و بعد از او حضرت
 امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام است و حال آنکه
 قایل اند بر آنکه حضرت امیر المؤمنین کجی جماعت اولی است
 اگر مشرور و بنایب آنحضرت و مطاعین
 رود بطول می انجامد لهذا بقدری گفته ایم باید و دلز برای این
 بر اثبات امامت آنحضرت حکایت غریب و نزول آیه کریمه است

چنانکه کسی در آن واقعه انکاری نمیرسد و این جوئی که از آن خلیل
 اعظم اهل سنت است کتابی در فضایل آنکه مستحق است بطاعت
 نموده حکایت مزبور را با المضاغف آنچه در میان شیعیان
 مشهور است مذکور ساخته و اکثر علمای ایشان نیز ذکر نموده اند
 و جمیع امت معترفند که در غزای عسکر و عبده و ازاران مبرکی
 که آن اسد الله الغالب بر آن لعین و حضرت رسالت پناه
 صلی الله علیه و آله و سلم فرمود ثواب او پیش از عباد و ثواب
 ثقلین امیر المؤمنین علی بن ابی طالب فاضل تر از جمیع
 و انس است پس افضل عالمیان اولی با امامت ایشان
 خواهد بود و از جمله غزای خنجر بود که مشهور است
 حضرت رسول از کجی سپاه اسلام آزرده خاطر بود
 جبریل علیه السلام نازل گشته او را بفتح خنجر از ضرب دست
 جن و بشره امیر المؤمنین حمزه بشارت داد آن سرور شهنشود
 کشته فرمود و اینست اسلام را فردا کسی همسم که دوست

برهان باشد بخدا و رسول او و جانشین رسول خدا باشد
 بعد از او و صحابه بعد از استماع سخن آنحضرت هر کس با خود
 مشق جنونی داشتند که آیا این سعادت کبری و محبوب
 عظمی نصیب که کرده این تمامی افوج سعادت بدام که افتد
 و هر کس سخن درامی ستود و در دیکر هوسن خامی به نیز از
 می بخت غافل از آنکه عارف شیراز مولانا عرقی بنظم آورده **نظم**
 پیش از بنای دهر سپانصد هزار سال بودند مصطفی و علی جای
 هم تا روز دیکر که رخساره مهر جهان تاب از عقب پرده سپهر
 بلند قباب چون نور محمدی از هزاران آب و تاب بر عرصه
 کاینات تابیدن گرفت آن مهر منیر رسالت خورشید سمان
 امامت را حاضر ساخته چون چشم آن نور چشم مومنان از
 چشم زخم زمان درونک و آن مولای متقیان بدان سبب
 نالان بود حضرت رسول با مهر خدای عزوجل زبان مبارک
 بر چشم آن زوج تبول کشیده صحت یافت و برایت اسلام
 بدو داده بکنک خیر بیان فرستاد و آن ولی خدا و مصطفی

سواد

دغناک

(بیلان)

بیکطرفه العین فتح هفت قلعه خیر که در مسانت و است حکام نظیر
 عدیل در ربع مسکون داشت نموده در رب او را که بر روایت مشهور
 سی و سه هزار من و بر روایتی هشت هزار من و بر روایتی سه
 هزار من بوده بدو انگشت خیر کشت ای از جای کند و بر سه
 حدق پل ساخته هر مرتبه قریب هزار نفر را میگذرانید و چون
 نیک ملاحظه نمودند آنحضرت را پایمهای مبارک بر جای نمودند
 در آن روز ملک افزودیجه فلک سر بر آورده کسین آن زمین
 نمودند **نظم** بر شده و معتقد چنین باید خلق را پیشو چنین باید
 و منتقول است که آنحضرت میفرموده که اگر زمین حلقه
 می بود و در میان زمین و آسمان جای می شد که پایمهای خود را
 استوار مینمودم هر آینه زمین و آسمان را می گندم و این دعای
 مولوی مولانا حسن کاشانی رحمه الله در قصیده هفت بند
 بنظم آورده **نظم** که زمین اجلمه بودی جبار و شقی
 بازوی زور از لایهت یا امیر المومنین پس امام حق
 و حق مطلق بعد از رسول حق چنین کسی است

روز مبارک که قرآن بهین بان مطلق است و حضرت رسالت پنا
 این میت خود را که علی فاطمه و حسن حسین اند نفس خود خوانده
 و هیچ جانی را در این شکی متصور نیست که کسی غیر را بر خود
 با وجود قابلیت مرجع نمیدارد و جمیع امت قایل اند که حضرت
 رسول اکبر است و مرآت فرموده که یا علی انک منی بمنزله
هرود من موسی و وصی و خلیفه من بعدی و
 همچنین آنحضرت فرموده که آنچه بعد از من دو از ده تن اند بعد
 اسباط بنی اسرائیل اول ایشان علی و آخر ایشان مهدی است
 و روزی حضرت امام حسین علیه السلام در خدمت جد خود حضرت
 رسالت پناه بود آنحضرت فرمود که این پس من امام است
 پس امام است و بگذرد امام است و پدید آید امام است که
 آخرین آنها محمد مهدی علیه السلام است و او بار روز قیامت
 و جاوید خواهد بود و حجت خداست بر خلق او و هرگز نکفت که
 ابی بکر یا عمر یا عثمان علیه السلام و التییران سکت کجا بیاید و پای

بر کسی که نداند امام کیست و همگی قایل اند که عمر علیه السلام زیاد
 بر هفتاد و مرتبه گفت لا علی لک عیسی و در روز غدیر خم
 اول کسی که با حضرت امیر بیعت نمود آن سیدک شری بود
 و صاحب کاشف الحقیق در کتاب خود آورده که سکت شبکی رساله
 نوشته و از راه حماقت و عنصیت حکایت غدیر خم را که از
 آفتاب روشنتر و کسی را در آن شبهنه نیست انکار نموده
 بعد از آن گفته بر تقدیر تسلیم چرا بایست که رسول الله صلی الله علیه و آله
 و موضعی که قبلی از مردمان باشند اند پالان شتران نبری
 بسازد و بران رفته علی اجانشین خود سازد چرا در مدینه و
 مسجد مدینه بین ایشان چنین نکرد تا کسی را شبهنه نماید حال
 آنکه یکی از شیعیان در فضیلت آنحضرت علیه السلام در جواب نوشته
 که ای احمق این بگشت را با خدای تعالی بکن که چرا موسی بیچاره
 را تنها بگروه طور بگردی و با او سخن گفتی و امت او را سرگردان
 نمودی و چرا آنحضرت صلی الله علیه و آله در شب تاریک بغار رفتن امر نمودی
 و چرا او را در شب ظلمانی از حجب آسمانی گذرانیده بسراوقابت

رسانیدی

۲۰۱ عرض آنکه آن سگ ندانسته که رسول الله با بر آبی و حکم
 پادشاه این کار نموده و از این قبیل منحرقات آن طاعت
 بسیار است که بعضی را تفصیله و بعضی را بتخصیب جا بایت
 گفته اند و همان سخن ایشان فی الواقع جواب ایشان است اما
 عصیت غالب است و در اینکه علما و محققان ایشان میدانند که
 حق با کیت شکنی نیست و شایعی که در علمیه ایشان است گفته
کفر فی فضل مولانا علی و وقوع الکثرت فیہ اذ الله
وانت کثافتی کفری علی علو رتبه امر رتبه الله
 و این جوزی که مذکور شد در فضیله ایشان است و کینین
 هزار حدیث در مناقب و فضایل آمده است که تا کتف نموده
 و بسط موسوم ساخته و بزاین قیاس بسیار اند تا چه فایده
 و قطع نظر از آن بر همین حج و کبر بر اثبات امامت حضرت امیر
 از حجرات و منسوبات و تبتیهات و
 نظریات بسیار است که این رساله بلکه دفتر امکان است
 بیان آن نیست

۲۰۲ انکری پنجم معاد یعنی برنده شدن در روز قیامت و سوال
 قبر و حساب و صراط و میزان و جهنم و جنان و غیره اعتقاد داشتن
 و وقوع همگی را یقین دانستن و در معاد بعضی جهالت افلاک
 است مذهب فلاسفه و ابو الحسن بصری و محمود و سوارزنی است
 که عاوده معدوم جایز نیست بعینه زیرا که اگر بعینه جایز باشد باید
 عاوده آنوقت که در آن موجود بود جایز باشد زیرا که وقت از جمله
 عوارض است و اگر عاوده او با عاوده آنوقت باشد لازم است
 که معاد بسبب آن باشد جواب است که لایستیم وقت از عوارض
 او باشد و لایستیم که معاد بسبب آن شود زیرا که معاد آنست که سبق
 باشد بحدوث دیگر و مسبب آنست که سبق نباشد و همچنین
 فلاسفه آنست که هیولی و ارواح بشری و عقول نفوس فلکی
 اجرام افلاک قابل عدم نیستند و این نیز باطل است زیرا که
 ماسوی الیه جاوید است و هر چه جاوید باشد حقیقت او قابل
 عدم است و در اعدام اجسام علماء اسلام را خلاف است بعضی
 گویند که خدای تبارک و تعالی اجزاء همه را متفرق گرداند و بعد از

می نماید چشم احسانش **!** که بر زنده نعت کون مکان
 در جهان همچو افتاب سیر **!** نور پهلوان عارضش آیان
 بر تو القات مهرش اگر **!** بر سر دوستی شود تابان
 از شروع و شعاع سپهر **!** دیده چشم رازند پیکان
 بر دفع موعذات بر که **!** لاج فحش او کف طغیان
 ز ورق حشمت انجمن کشد **!** که نماید ز زوره ایشان نشان
 آن فلک در هر گنجه **!** که بود پر گوش همه احسان
 صاحب عقل و رای هوش **!** که بر او بود او دوران
 میکند و صفای دانش **!** برنج سکون هر صده امکان
 من که باشم که روح او گویم **!** شده و در صف او خرد جهان
 غرضم رحمت است **!** که فضل است از انصاف
 شعری نغمه ارچه خود نیت **!** که بر بینی این ایوان
 لیکن از سبب بعضی از شکر کار **!** قیمت قدر او شده پنهان
! پس کنم طالبان در حق پیغم **!**
! پیشه شیرین یزدان **!**

آنکه گشته بستان او نازک **!** سوره اهل اقی علی الانسان
 این عسقم رسول رنج قبول **!** بسبب خلقت زمین زمان
! بنظر نور حق عسقمی ولی **!**
! بدینت بارگاه کون مکان **!**
 ذوق انقدر و در چشم تو بخت **!** که نمیکشت در جهان آیان
 حق باطل حسد آنکه دیدی **!** نشدی فرق کعبه از ایمان
 سینه زنده ز خاک بر شین **!** در چشمش را ایگان
 خدش از لیکر انکس ز برین **!** خیره و از جان تو روحت فغان
 بر رخ هستی عفو سوزد **!** بر حق تیشش اگر فدا بگمان
 از درش میکند در یوزده **!** چرخ وارون گشته بد گمان
 چون آقا خاتم شکر است **!** نام من در چشم دیده ایشان
 این سال که برکت فی الواقع **!** جمده علم را بهار سپستان
! در غایات آید و دو المین **!**
! شد نیرین بنام محمد بان **!**
 چون شرف بنام نامی اوست **!** منیر و طغنه بر کاسستان

۲۰۹ می نماید چشم حساب بم **نظم و نثرش** چون لؤلؤ در جان
 خط مشکین و نغز هر سطرش **دوستان** بود و کل و ریگان
 نقضهای حروف موزونش **همچو باقوت** احمد غلطان
 خانه ام دوست را بود چو عصا **بهر جا بر عیان** کبریا
 باز کن دیده همچو قلا قطب **بهر چه خواهی** به بین این جهان
 لب به بندای قلم لایقیت **پیش از این** شرح بط این جهان
 لاف بیهوده مینوی تاکی **تو از این** چند جزو پریشان
 عرضت چون غای تو آبت **آن نهال** حدیقت ایمان
برو غای دوام دولت تو
ختم کن پیش از این فایده خزان
 کرد کار زادت بی مثلت **نبی و ولی** و چشم زندان
 کم سپار از مغارق خفایت **خلع عهد و آن** فریج الشان
 دوستش را همیشه خرم وار **و شمشیر** را به بار از تن جان
 لطف شاهنشاهی در بیخ **از سر آن** گزیده اعیان
 چند جزو هر هم از لطف **ساز مقبول** خاص و عام زمان

در دم نزع و در سوال حساب **در جزا و اعادت** خطان ۲۱۰
بویای علی آن علی
یکبار خرم مالکته کاران
 امید که نظر طلسم آن **الاشان** بر تو القات آن هر سپهر
 و احسان بر مغارق **الرحمان** تخصیص فضل عظم ستمو امکان
 لامع و تابان بود این **تورق** هر امر شایان تره پریشان
 از فیض نظر کیمیا **اشرف** مقبول خاص و عام زمان منظور نظر
 از باب شهود و اقیان **با نسبتی** الوسی العا و ذریه العاج
هنا آخر ما اورده ماه فی هذا التالیف مستعینا بانه و
 متوکلما علیه فستال ان یغفرا **سائر** المبتدین الذین التروا
 علی انفسهم تحبه **امیر المؤمنین** مودود ائمه المعصومین الذین
 شفاعت یوم الدین **و خلفاء** الرحمن الارضین بجهت سید المرسلین
 صلوات الله علیهم **علیهم** اجمعین ما و امت التهورات و
 الارضین **و محمد** در رب العالمین حمد الایحی احصاؤه
 من العالمین **الارث** العالمین و الصلوة و السلام علی شرف

کتابخانه
مجلس شورای ملی
شماره ۱۳۶

۳-
۶- ۱۳۸۷ / ۱ / ۱
سنت شد

۱۴۴
 انبوتین محمد آقا که است بین الدوا اولاده و حقیر القاهرین
 سلوة و آئمه نامیه ترغیر جارج المومنین و ترغیر انوف بجایه
 اللهم اجعلنا لطفک المبین بین الایم المصومین و المومنین
 المومنین بحکم و حاکم الانبیا و المرسلین و اولادهم و اولاد
 الایمین و العین علی اعدائهم اجمعین الی یوم الدین **الف**
 چو از لطف خدای جسم و دو عالم **ب** بر من کرمی کنی ای امانم
 بر من باشم بار تازده بودی **ج** بهارستان گلشن نامم اوم
 قد فرغ من توبه و توبه و توبه
 توفیق من لطفنا الفقیه المحتاج
 عفو ربنا عن الذنوب المذمومه
 توفیق الطالعه عفو توبه
 و توبه و توبه و توبه
 تاسع شهر محرم ام ام
 ۱۱۱۱
 المصوم

[Faint handwritten notes and bleed-through from the reverse side of the page.]